

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLÂM'IN İLK DÖNEMİ EVLİLİK MÜESSESESİ

Sultan İBİŞ

Danışman

Doç. Dr. Tahsin KOÇYİĞİT

İZMİR-2020

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İslâm’ın İlk Dönemi Evlilik Müessesesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../.....

Sultan İBİŞ

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
İslâm'ın İlk Dönemi Evlilik Müessesesi
Sultan İBİŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı
İslâm Tarihi ve Sanatları Programı

Kültürün gelecek nesillere aktarılmasında toplumun en küçük yapıtaşı olan aile kurumunun büyük bir payı olduğu inkâr edilemez. Tarihsel süreç içerisinde, doğal bir şekilde, aile kurumunun tezahürleri ve uygulamalarıyla ilgili bazı değişimlerin olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bir toplumun kültürünü oluşturan unsurlardan herhangi birini, tarih içinde bağımsız dönemler halinde incelemek yerine, tarihsel sürekliliğini dikkate alarak incelemek daha sağlıklı olacaktır.

“İslâm'ın İlk Dönemi Evlilik Müessesesi” adını verdiğimiz bu çalışmada, İslâm'ın ortaya koymaya çalıştığı evlilik kurumunu ve dolayısıyla bu kurumun kapsamında yer alan evliliğin başlangıç ve sonlanması ile işleyişine dair uygulamaları Cahiliye'deki mevcut halini göz önünde bulundurarak ve özellikle Hz. Peygamber dönemindeki değişim ve dönüşümü esas alarak tespit etmeye gayret ettik. Bunu yapmaktaki amacımız Cahiliye döneminin ardından İslâm'ın evlilik müessesesine getirdiği ve/veya getirmeyi hedeflediği değişimleri göstermeye çalışmaktır.

Anahtar kelimeler: Evlilik, Nikâh, Talâk, Düğün, Kültür.

ABSTRACT
Master's Thesis
Marriage Institution in the First Period of Islam
Sultan İBİŞ

Dokuz Eylul University
Social Sciences Institute
Department of İslamic History and Arts
Program of Islamic History and Arts

It is known that family institution, which is the smallest social structure of the society, plays a major role in transferring culture to future generations. In the historical process, naturally, it is inevitable that there are certain changes related to the manifestations and practices of the family institution. Therefore, instead of examining any of the elements generating the culture of society as independent periods in history, it is healthier to examine it by considering its historical continuity.

In this study, which we call “Marriage Institution in the First Period of Islam”, we tried to determine the marriage institution that Islam tries to put forward and thus the practices about the beginning and end of marriage within the scope of this institution considering its situation in Jahiliyyah (pre-Islamic age of ignorance) and based on especially the change and transformation in the Prophet Muhammad’s period. Our aim in doing this is to try to show the changes that Islam brought and / or aimed to bring to marriage institution after the Jahiliyyah period.

Keywords: Matrimony, Marriage Contract, Talaq (Divorce), Wedding, Culture

İSLÂM'IN İLK DÖNEMİ EVLİLİK MÜESSESESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

EVLİLİK ÖNCESİ

1.1. EŞ SEÇİMİ	5
1.1.1. Kur'an'a Göre Eş Seçimi	14
1.1.2. Hz. Peygamber'in Eş Seçimi Konusundaki Tavsiyeleri	18
1.2. EVLİLİK TEKLİFİ	25
1.3. MEHİR	35
1.4. NİŞÂN	41

İKİNCİ BÖLÜM

EVLİLİK VE SONRASI

2.1. DÜĞÜN MERASİMİ	43
2.2. DÜĞÜN YEMEĞİ (VELÎME)	49
2.3. NİKÂH	53
2.4. BOŞANMA/ TALÂK	60
2.5. İDDET	65
2.6. ÇOK EŞLİLİK	69

2.7. KÖLELERİN EVLİLİĞİ	79
2.8. YETİMLERİN EVLİLİĞİ	83
2.9. EVLENİLMESİ YASAK OLANLAR	84
2.10. EŞLER ARASI İLİŞKİLER	88
2.10.1. Geçim	88
2.10.2. Geçimsizlik ve Boşanma	93
2.10.3. Aileye Dışarıdan Müdahale	104
2.10.4. Karının Dövülmesi	108
 SONUÇ	 113
KAYNAKÇA	117

KISALTMALAR

b.	bin veya ibn
bint	kızı
bkz.	Bakınız
b.t.y.	Baskı tarihi yok
b.y.y.	Baskı yeri yok
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
DİA.	Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
h.	hicrî
Hadis no:	Hadis Numarası
H.z.	Hazreti
İSTEM	İslâm, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musikisi Dergisi
Krş.	Karşılaştırınız
MEBİA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
ö.	ölümü
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
thk.	Tahkik
trc.	Tercümesi

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Problemi, Amacı ve Metodu

Toplumların tarihsel süreç içerisinde oluşturdıkları maddi-manevi kurum ve değerlerin bütününe ifade eden kültür, aynı zamanda bunların gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir fonksiyon da icra etmektedir. Kültürün, gelecek nesillere aktarılmasında toplumun en küçük sosyal yapısı, yapıtaşı, olan aile kurumunun büyük bir payı olduğu bilinmektedir. Fakat doğal olarak zaman içerisinde yavaş fakat sağlam adımlarla ilerleyen kültürün bir parçası olarak aile kurumunun tezahürleri ve uygulamalarıyla ilgili bazı değişimlerin olduğu da bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla bir toplumun kültürünü ya da kültürü oluşturan unsurlardan herhangi birini tarih içinde bağımsız dönemler halinde incelemek yerine tarihsel sürekliliği göz önünde bulundurmak daha sağlıklı olacaktır.

Konusu “İslâm’ın İlk Dönemi Evlilik Müessesesi” olan bu çalışmanın amacı, Cahiliye döneminin ardından İslâm’ın evlilik müessesesine getirdiği ve/veya getirmeyi hedeflediği değişimleri göstermeye çalışmaktır. Bu noktada araştırmamızın kapsamını, Hz. Peygamber öncesi (Cahiliye) ve Hz. Peygamber dönemi uygulamaları oluşturmakla birlikte, yeri geldikçe Hz. Peygamber sonrasına da değinmek durumunda kaldığımızı belirtmek isteriz.

Araştırmamız esnasında karşılaştığımız önemli problemlerden biri, evlilik kurumu ile ilgili mâlumat ve örneklerin çeşitli kaynaklarda ve dağınık halde bulunmasıydı. Bir diğer sorun ise, ilk siyer-meğâzi kaynaklarının meseleleri daha çok, doğal olarak, Hz. Peygamber merkezli ele almasından dolayı, Hz. Peygamber’in dışındaki kişilerin aile hayatıyla ilgili örneklerin tespiti meselesi idi. Bu noktada konuyla alakalı tipik örnekleri bulup, yer vermekle birlikte daha ziyade Hz. Muhammed’in (s.a.v) bir peygamber olarak topluma rol model olma özelliğinden hareketle, onun hayatını merkeze alarak, çepere doğru genel sonuçlar çıkarmaya çalıştık.

Karşı karşıya kaldığımız diğer bir problem ise Cahiliye dönemi evlilik müessesesi ile ilgili tarihsel verilerin yetersizliği meselesidir. Bundan dolayı rivayetlerdeki kısıtlılık sebebiyle, bunların bazılarını farklı farklı hususlara örnek

vermek zorunda kaldık. Bunun da zaman zaman tekrara düşmeyi kaçınılmaz hale getirdiğini itiraf etmeliyiz.

Araştırmamız bir giriş ve bir sonuç ile iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızı hazırlarken yer yer Cahiliye dönemi ile mukayese yaparak Cahiliye'den itibaren devam eden adetlerin İslâmî dönemde uğradığı değişiklikleri tespit etmeye çalıştık. Ancak şunu belirtmekte fayda vardır ki araştırmamız İslâm hukuku çalışması olmadığı için, zorunlu haller dışında, sadece olay ve olgusal değişimleri ön plana çıkarmaya gayret ettik, konuların fıkhi boyutuna ise değinmedik.

Birinci bölümde evlilik kurumunun öncesini içeren eş seçiminde tarafların gözettiği kriterler ile Kur'ân ve Hz. Peygamber'in eş seçimi konusundaki öne çıkardığı hususlara; evlilik talebinin iletilmesi; nişan ve mehir konularına temas ettik.

İkinci bölümde ise daha çok nikâh/düğün merasimi ve evlilik sonrası evlilik kurumunun işleyişine değinerek İslâm'ın getirdiği değişiklikleri tespit etmeye çalıştık. Bu bağlamda öncelikle düğün töreni ve düğün yemeği konularını ele aldık. Aynı zamanda nikâh konusunun içerisinde Cahiliye döneminde uygulanan, ancak daha sonra İslâm tarafından kaldırılan nikâh çeşitleri hakkında bilgi verdik. Boşanma kısmında ise talâk ve iddet konularını incelemeye çalıştık. Ardından, genelde çok eşlilik özelde Hz. Peygamber'in çok eşliliği, köle ve yetimlerin evlilikleri ile Kur'ân'ın evlenmeye izin verdiği ve yasakladığı kimseler üzerinde durduk. Daha sonra eşler arasındaki ilişkilere temas ederek, evlilik hayatının detayları hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Kaynaklar ve Araştırmalar

Araştırmamızda öncelikle tabakat, siyer ve meğâzi kitapları başta olmak üzere hadis ve tefsir kaynakları ile konumuzla ilgili çağdaş çalışmalardan yararlandık.

Evliliklerle ilgili önemli bilgileri barındırdığından en çok başvurduğumuz eserlerin başında İbn Sa'd'ın (230/844) *Tabakâtü'l-Kübrâ*'sı¹ gelmektedir. Ayrıca bununla birlikte Belâzürî'nin (279/892) *Ensâb*'ı² da tabakat türünde faydalandığımız diğer bir eserdir.

¹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, I-X, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 2001.

² Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, **Ensâbü'l-Eşrâf**, I-XIII, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrût, 1997.

Siyer ve meğazi kitaplarından öncelik İbn İshâk'ın³ (151/768) *Sîre*'si ve İbn Hişâm'ın (218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'si⁴ olmak üzere, Vâkîdî'nin (207/823) *Kitâbü'l-Meğazî*'si⁵ ile İbn Hibbân'ın (354/895) *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*⁶ adlı eserlerinden yararlandık. Ayrıca Taberî'nin (310/923) genel bir tarihe dair *Târihu'-Ümem ve'l-Mülûk*⁷ adlı kıymetli eseri başvurduğumuz kaynaklar arasındadır.

Bunlar dışında çalışmamızda hadis kitaplarının da önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Nitekim Buhârî⁸ (256/870) ve Müslim'in⁹ (261/875) *Sahîh*'leri ile İmam Malik'in¹⁰ (179/795) *Muvatta*'sı; İbn Mâce¹¹ (273/887), Ebû Dâvûd'un¹² (275/889) Tirmizî¹³ (279/892), Nesâî'nin¹⁴ (303/915) *Sünen*'lerinden faydalanılmıştır. Aynı zamanda İbn Hacer'in¹⁵ (852/1449) meşhur Buhârî şerhi *Fethü'l-Bârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı eseri içerdiği kıymetli bilgilerle işimizi oldukça kolaylaştırmıştır.

Cahiliye hakkında bilgi toplarken, özellikle bu döneme ait rivayetleri barındıran İbn Habîb'in (245/860) *Kitâbü'l-muhabber*¹⁶ ve *Kitâbü'l-münemmak fî ahbâri Kureys*¹⁷ adlı eserlerinden de büyük ölçüde istifade ettiğimizi ilave etmeliyiz.

³ İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk Yesâr, *Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ahmed Ferid Mezîdî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

⁴ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, I- IV, Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut, 1990.

⁵ Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/ 823); *Kitâbü'l-Meğazî*; thk. Marsden Jones, London, 1965.

⁶ İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî *es-Sîretü'n-nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, el-Kütûbi's-Sekafiye, Beyrût, 1996.

⁷ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târihu'-Ümem ve'l-Mülûk (Târihu't-Taberî)*, Dârü't-türâs, Beyrut, 1967.

⁸ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiü's-Sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002.

⁹ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiü's-Sahîh*, Dâru Tayyibe, Riyad, 2006.

¹⁰ Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Himyerî, *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, Beyrut, 1985.

¹¹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen*, Dârü'l-İhyâ'il-Kütûbi'l-Arabiyye, Kahire, 2009.

¹² Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, I-VI, Dâru'r-Risâletil- İlmiyye, Beyrut, 2009.

¹³ Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen*, I-VI, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1996.

¹⁴ Nesâî Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985.

¹⁵ İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Darü'l-Marife, Beyrut, 1379.

¹⁶ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr, *el-Muhabber*, Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabat, 1942.

¹⁷ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr, *el-Münemmak fî Ahbâri Kureys*,

Yararlanılan klasik tefsir kaynakları arasında Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*'ı¹⁸ ile çağdaş müfessirimiz Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*¹⁹ adlı tefsirlerini kaydetmemiz gerekir. Ayrıca, ayetlerin tercümesinde çeşitli meâllere başvurmakla birlikte, son tahlilde kendi kanaatimize yer vermeyi tercih ettik.

Bunun yanında konumuzla ilgili maddelerde öncelikle Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi olmak üzere çeşitli ansiklopedik eserlerden yararlandık. Çalışmamız boyunca Rıza Savaş'ın²⁰ *İslâm'ın İlk Asrında Kadın* adlı eseri başta olmak üzere çeşitli makaleleri ve Cahiliye dönemi ile ilgili yazılmış en geniş kapsamlı eserlerden biri olan Ali Osman Ateş'in²¹ *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri* kitabı gelmektedir. Burada zikretmediğimiz diğer kaynak ve araştırmalara bibliyografyamızda yer verdiğimizizi hatırlatmak isteriz.

thk. Hurşîd Ahmed Fârûk, Beyrut, 1985.

¹⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk: Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî, 1. Baskı, Dârü-Hicr, Kahire, 2001.

¹⁹ Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, His Matbaacılık, İstanbul, 1970.

²⁰ Rıza Savaş, *İslâm'ın İlk Asrında Kadın*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2017.

²¹ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2014.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVLİLİK ÖNCESİ

İslâm'ın ilk dönemi evlilik uygulamalarının mahiyetinin daha iyi anlaşılması için İslâm öncesi döneme ait kültür hakkında bilgi sahibi olunması gerektiği bilinen bir gerçektir. Zira İslâm getirdiği diğer değer ve hükümlerde olduğu gibi, müstakil bir evlilik kültürü oluşturmamış, Cahiliye döneminde var olanın üzerinde tasarrufta bulunmuştur. Bunu yaparken muamelâtla ilgili diğer hususlarda olduğu gibi, bazı uygulamaları aynen bırakmış (ibkâ), bazılarını tamamen yasaklamış (imhâ), bazılarını da yeniden düzenlemiştir (ıslâh). Dolayısıyla biz, İslâm dönemi evlilik kültür ve uygulamalarını ele alırken, İslâm öncesi döneme atıfta bulunmak ve İslâm'ın evlilik kültürüne etkisi ile mukayese yapmak suretiyle bütüncül bir bakış açısını ortaya koymaya çalışacağız.

Bu bölümde evlilik öncesi süreç ele alınıp eş seçimi, evlilik teklifi, nişan, mehir ile ilgili daha çok evlilik kurumunun biçimsel yönlerini ifade eden uygulamalar üzerinde durulacaktır.

1.1. EŞ SEÇİMİ

Evlilik kurumu, sadece iki insanın hayatını birleştiren değil, aynı zamanda aileleri de birbirine bağlayan bir kurumdur. Özellikle kabilecilik anlayışının var olduğu Arap toplumunda evliliğin, aileleri ve kabileleri birbirine bağlayan yönü güçlü olmakla birlikte, yapılan evlilikler ile aile içi birliğin sağlamaştırılması, yeni akrabalık ve dostlukların kurulması, var olanların da güçlendirilmesi söz konusudur.

Gerek İslâm öncesi, gerekse İslâmî dönemde, kişilerin ve ailelerin eş seçiminde, bu faktörlere göre hareket edildiğine işaret eden pek çok örneğe rastlanmak mümkündür. Örneğin, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib, oğlu Abdullah'ı Zühreoğullarının reisi Vehb b. Abdümenâf'ın kızı Âmine ile evlendirdikten sonra²² kendisi de aynı mecliste Âmine'nin amcası olan Vüheyb²³ b. Abdümenâf'ın kızı

²² **Zührî**, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî (124/742), **el-Megâzi'n-nebeviyye**, s. 39; İbn İshâk, ss. 94-95.

²³ Belâzürî'de Üheyb b. Abdümenâf şeklinde geçmektedir. Bkz. Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 87.

Hâle'yi nikâhlamıştır.²⁴ Böylece Abdülmuttalib, bu iki evlilik yoluyla Zühreoğulları ile bağını; diğer oğlu olan Ebû Leheb'i, Harb b. Ümeyye'nin kızı, Ebû Süfyân'ın kız kardeşi Ümmü Cemil²⁵ ile evlendirmek suretiyle Ümeyyeoğulları ile olan akrabalık bağını kuvvetlendirmiş olmaktaydı. Öte yandan bu aileler de Kureyş'in reisi ile akrabalık kurarak ona yakınlaşmış, böylece kendi konumlarını sağlamlaştırmış oluyorlardı.

Ayrıca Araplarda, hususi olarak akrabalık bağı kurmak için yapılan siyasi evliliklerin olduğu da bilinmektedir. Bu konuda Cevâd Ali de şu benzer görüşü ifade etmektedir: Kabilelin ileri gelenleri ve devlet başkanları öncelikle siyasi sebeplerden dolayı büyük kabilelerin ileri gelenlerinin kızları ile evlenmeye önem veriyor ve böylece güçlerini pekiştiriyor, devletlerini sabitleştiriyorlar ve kabileleri kontrol ediyorlardı. Kabilelerin kontrolü ile güvenlik sağlanıyor, gerektiğinde düşmana karşı onlar yardıma çağırılıyorlardı.²⁶

İslâm öncesi dönemde bu tür evliliklerin örneklerinden birisi, yaptığı evlilik ile Mekke'nin yönetiminin Kureyş kabilesine geçmesini sağlayan, Hz. Peygamber'in atalarından, Kureyş kabilesini Mekke'de topladığı için "mücemmi" lakabını alan ve aynı zamanda Darünnedve'yi kuran,²⁷ Kusay b. Kılâb'ın evliliğidir. O, Mekke'nin hâkimiyetini elinde tutan Huzâa kabilesinin reisi Huleyl b. Hubşiyne'nin kızı ile evlenerek güçlenmiş ve Huleyl'in ölümünün ardından hâkimiyet kendisine geçmiştir.²⁸ Benzer şekilde Hz. Peygamber'in, Ümmü Habîbe ve Safiyye ile evliliğinin siyasi yönünün ağır bastığı söylenebilir. Nitekim bu konuya ileride temas edeceğiz.

Hz. Peygamber'den sonra da siyasi evliliklerin gerçekleştiğine meşhur bir örnek olarak Muaviye'nin, Kelb kabilesinden bir kadınla evlenmesi verilebilir. Bu evliliğin, Emevi siyasetinde, kendisinin ve oğlu Yezîd'in iktidarını pekiştirmede ve Kayslara karşı Mercî Râhit Savaşında kendilerinden yardım talebinde bulunan Mervân'ın yönetimini güçlendirmede büyük etkisinin olduğu mâlumdur.²⁹

²⁴ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 75; Belâzürî, *Ensâb*, Cilt: 2, s. 87.

²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî* Cilt: 8, s. 738.

²⁶ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Târîh'il-Arab Kable'l-İslâm*, 3.baskı, Câmiatü Bağdat, Bağdat, 1993. Cilt: 1, ss. 471-472.

²⁷ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 144.

²⁸ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 136.

²⁹ Cevâd Ali, Cilt: 1, ss. 471-472.

Aynı zamanda Hz. Peygamber'in, siyasi evlilikler yaptırdığı da bilinmektedir. Örneğin, Hz. Peygamber, Abdurrahman b. Avf'ı Kelb kabilesini İslâm'a davet etmek için göndermiş ve bu davete olumlu cevap verdikleri takdirde liderlerinin kızıyla evlenmesini söylemiştir. Bu davet üzerine onların bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı ise vergi vermeyi kabul etmiştir. Abdurrahman b. Avf da onların lideri el-Esbağ b. Amr'ın kızı Tumâdır ile evlenip onu Medine'ye getirmiştir.³⁰ Böylece bu evlilik vesilesiyle, İbn Sa'd'ın kaydına göre, ilk defa bir Kureyşli Kelb kabilesinden bir kadınla evlenmiş ve akrabalık bağı kurulmuştur.³¹

Hz. Peygamber'den sonra da akrabalık bağlarını kuvvetlendirmek, husumetleri gidermek maksadıyla evliliklerin yapıldığı görülmektedir. Nitekim Muâviye'nin bu tür bir evlilik teşebbüsünde bulunduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. O, Mervân'a bir mektup yazarak Hz. Ali'nin, kızı Zeyneb'den olma torunu Ümmü Külsûm'ü, oğlu Yezîd ile evlendirme isteğinde bulunmuştu. Belli ki, o bu girişimiyle Emevîler ile Haşimîler arasındaki ezeli husumeti ortadan kaldırmak için bir akrabalık bağı kurmayı amaçlamıştı. Bu talep karşısında kızın babası Abdullah b. Ca'fer b. Ebî Tâlib, hemen karar vermeyip konuyu (kızın) dayısı Hz. Hüseyin ile istişare etti. Yapılan istişare neticesinde, Hz. Hüseyin, kızını evlendirme yetkisini (velâyet) babasından kendi üzerine almak istemiş, o da bunu kabul etmişti. Bu evlilik hakkında bir mecliste toplanıp konuşulduğu vakit Mervân, kız tarafının bu evliliğe olumlu baktığından emin olarak bir konuşma yaptı. Ne var ki konuşma sırası Hz. Hüseyin'e gelince o, kız yeğenini kendilerine akrabalık bakımından daha yakın olan Ca'fer b. Ebî Tâlib'in torunu Kâsım b. Muhammed ile evlendirdiğini açıklayıverdi. Mervân büyük bir şaşkınlık içinde sitem edince Hz. Hüseyin ona *"Hasan'a Osman'ın kızı Âişe'yi istediklerinde yine böyle bir mecliste bir araya gelmiştik. O vakit, kızı evlendirme yetkisi sende idi. Onu Abdullah b. Zübeyr ile evlendirmeyi düşünüyorum diyerek bizi aynı duruma sokmuştun"* diyerek davranışının gerekçesini açıklamıştır.³²

³⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 282; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 484; Vâkıdî, ss. 561-562; İbn Hibbân, Cilt: 1, ss. 348-349.

³¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 282.

³² İbn Sa'd, Cilt: 6, ss. 414-415. Ayrıntı için bkz. Halit Özkan, "Zeyneb bint Ali", **DiA**, Cilt: 44, ss. 356-357. İbn İshâk'da yer alan rivayette Muâviye'nin, Ümmü Külsûm'ü kendisi için istediği aktarılmıştır. Bkz. İbn İshâk, ss. 277-278.

Öte yandan kabileler ya da aileler arasında bir anlaşmazlık çıkması durumunda ise iki grup arasında yeni bir evlilik gerçekleştirilmediği anlaşılmaktadır. Örneğin, Kureyş'in, Müslümanlara uyguladıkları boykotun bir yönünün bu olduğu bilinmektedir. Nitekim boykot sürecinde müşrikler, sadece Müslümanlar ile değil, Haşimoğulları ile de yeni bir nikâh akdi gerçekleştirmemişlerdir.³³

Akrabalık bağı kurmak için evlilikler yapıldığı gibi, bir anlaşmazlık olduğunda mevcut evlilikleri bitirme kararı alındığı da görülmektedir. Mesela; Cahiliye döneminde Mudâr kabilesi ile Advân kabilesi arasında bir husumet çıkmış ve sonunda mağdur olan Mudârlılar, Advânlılar ile evlendirdikleri kadınlarını geri almak istemişlerdir. Neticede karar kadınlara bırakılmış ve kadınlardan birisi hariç hepsi kocalarının yanında kalmayı tercih etmişlerdir.³⁴

Elbette bu ilişkilerin büyük problemleri çözmede önemli bir fonksiyona sahip olduğu kuşkusuzdur. Örneğin, İslâm öncesi kurulan akrabalıklar daha sonra Müslümanları, Kureyş'in acımasız boykotundan kurtarabilmiştir. Nadle b. Hâşim b. Abdümenâf'ın ana bir kardeşi Hişam b. Amr, o dönemde Şi'bu Ebî Tâlib mahallesine sıkışıp kalmış olan Müslümanlara gizlice yiyecek getirmek suretiyle yardım etmiştir. Aynı zamanda boykotun kaldırılması için Hz. Peygamber'in halası Atike'nin oğlu Züheyr b. Ebû Ümeyye, Mut'im b. Adî, Ebû'l-Bahterî b. Hişam ve Zem'a b. el-Esved ile görüşmüş, böylelikle boykot özellikle Hişam'ın bu çabaları sayesinde son bulabilmiştir.³⁵

Görüldüğü üzere kabilecilik anlayışının esas olduğu Arap toplumunda akrabalık bağı kurmak büyük önem arz ettiğinden evliliklerin kabileleri ve aileleri yakınlaştırmak gibi bir fonksiyonu olmakla birlikte, bu durumun Hz. Peygamber'den sonra mevcut ve etkili olmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.

Araplarda, eşler arasında, özellikle neseb ve maddi durum açısından denklik (küfüv) arandığı izahtan vârestedir. Bu dönemde hürler hürlerle köleler ise kölelerle evlendirilirdi. Aynı zamanda hürler arasında da bir denklik gözetilir; babası hür ancak

³³ İbn İshâk, s. 207; İbn Hişam, Cilt: 2, s. 28.

³⁴ İbn Habîb, **Münemmak**, ss. 284-285.

³⁵ İbn İshâk, ss. 206-210; İbn Hişam, Cilt: 2, ss. 27-28.

annesi cariye olan ve “hecîn” denilen kişilerin kendileri gibi olanlara evlenmesine dikkat edilirdi.³⁶

Hiz. Muhammed (s.a.v) yirmi yaşlarına geldiğinde amcası Ebû Tâlib’in kızı Ümmü Hânî ile evlenmek istemiş, fakat amcası bunu kabul etmeyip kızını Hübeyre b. Ebû Vehb el-Mahzûmî ile evlendirmişti. Hiz. Muhammed bu duruma üzülerək amcasına gelip kendisini değil de niçin Hübeyre’yi tercih ettiğini sorunca, Ebû Tâlib ona; “Ey yeğenim! Onlarla evlilikten dolayı akraba olduk. Asiller, asillere denk olur” diye cevap vermiştir.³⁷ Burada amcanın, “Asiller, asillere denk olur” demekle Hiz. Muhammed’in soyunu kastetmediği muhakkaktır. Ebû Tâlib, annesi Fâtıma bint Amr’ın³⁸ Mahzûm kabilesinden olmasından dolayı kendi kızını o aileden birisiyle evlendireceğini söylemiştir. Ebû Tâlib’in yeğenine olumsuz yanıt vermesi hususunda öne sürdüğü bu sebep dışında, asıl onun maddi durumunun yetersizliğini imâ ettiği söylenebilir.

Nitekim Hiz. Muhammed (s.a.v), Hiz. Hatice’nin evlenmek için aracı olarak gönderdiği Nefise’ye, kendisine daha önce niçin evlenmediğini sorduğunda, “Evlenmek için yeterli miktarda malım yok” diyerek cevap vermişti. Bunun üzerine Nefise, Hiz. Peygamber’e “Peki güzel, soylu ve zengin bir kadın seninle evlenmek isterse onun teklifini kabul eder misin?” diye sormuş, Hiz. Peygamber bu kadının kim olduğunu sorup Hiz. Hatice olduğunu öğrenince de bir hayli şaşırmıştı.³⁹

Hatta Hiz. Muhammed (s.a.v), Hiz. Hatice ile evleneceği vakit, Hiz. Hatice’nin amcası Amr’ın⁴⁰ “Hatice ile Kureyş’in bütün ileri gelenleri evlenmek istedi. Fakat ben onları geri çevirdim. Şimdi ona nasıl veririm?”⁴¹ sözleri ile bu evliliğe karşı çıkması da “yoksulluk” meselesinin etkisini doğrular niteliklidir.

³⁶ Adnan Demircan, Cahiliye ve Hiz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 49, sayı: 3, s. 27.

³⁷ İbn Sa’d, Cilt: 10, s.147.

³⁸ İbn Hişâm, Cilt 1, s. 126.

³⁹ İbn Sa’d, Cilt: 1, s. 109.

⁴⁰ Hiz. Hatice’nin babası Huveylid b. Esed’den mi yoksa amcası Amr b. Esed’den mi istendiği konusu rivayetlerde yer almaktadır. Ancak Hatice’nin babasının Ficâr Savaşı’nda ölmüş olduğu ve onun amcasından istendiği üzerinde ittifak olunmuştur. Bkz. İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 17. Biz de ittifak olunan bu görüşten hareketle aldığımız rivayette babası Huveylid kaydı geçmesine rağmen aktarırken amcası demeyi uygun gördük.

⁴¹ Taberî, **Tarih**, Cilt: 2, s. 281.

Kişilerin maddi durumunun toplumdaki algısı ile ilgili olduğunu düşündüğümüz bir rivayete göre, Hz. Peygamber bir toplulukla birlikteyken, onlara yanlarından geçen zengin bir şahıs hakkında fikirlerini sormuş, onlar, “*Bir kızla evlenmek evlendirilmeye, birisi hakkında aracılık yapmak isterse onun aracılığı kabul edilmeye, bir söz söylerse sözü dinlenmeye layık birisidir*”⁴² diyerek cevap vermişlerdir. Aradan biraz zaman geçince bu defa fakir birisi yanlarından geçmiş, Hz. Peygamber yine onlara bu adam hakkında ne düşündüklerini sormuştur. Onlar, diğeri hakkında söylediklerinin tam tersini söylemişlerdir. Bunun üzerine ise Hz. Peygamber “*Bu diğerinden, yeryüzü dolusu kadar daha hayırlıdır*”⁴² şeklinde cevap vermiştir. Bu rivayetle ilgili olarak Hz. Peygamber’in toplumdaki zengin olanın evliliğe daha layık olduğu algısını düzeltmeye çalıştığını söylemek mümkündür.

Eş seçiminde Hz. Peygamber’e yakınlığın önemli bir tercih sebebi olduğu görülmektedir. Örneğin, Hz. Ömer, kendisinden yaşça çok küçük olmasına rağmen Hz. Ali ve Fâtıma’nın kızı Ümmü Külsûm ile sadece Hz. Peygamber’in torunu olduğu için evlenmiştir. Hz. Ali, önce kızının yaşının küçük olduğu gerekçesiyle Hz. Ömer’in teklifini geri çevirse de Hz. Ömer ona biraz da sitem ederek bunun kendisini mahrum etmek için bir bahane olduğunu, onunla Hz. Peygamber ile tekrar bir akrabalık kurmak amacıyla evlenmek istediğini ifade etmiştir.⁴³

Tarihî rivayetlerde, Hz. Hasan’ın çokça evlendiği ve boşadığından; ancak Hz. Hasan, biriyle evlenmeyi talep ettiği zaman, insanların onun bu huyunu bilmesine rağmen, isteğini geri çevirmediğinden bahsedilmektedir. Hz. Hasan’ın evliliği için bir araya gelindiğinde kızın babası ona “*Ben senin aşk dolu, kadınları çok seven ve çok boşayan birisi olduğunu bildiğim halde yine de kızımı sana veriyorum; ancak senin, nefis yönünden Arapların en iyisi ve aile yönünden en yücesi olduğunu da biliyorum*” diyerek kızını onunla evlendirirdi.⁴⁴

Hatta babası Hz. Ali dahi oğlunun çok kadın boşamasından rahatsız olduğunu, bu sebeple bazı kabilelerinin kendilerine düşman olabileceğini dile getirmişti. Öyle ki bir gün Kûfelileri artık ona kız vermemeleri hususunda uyarmış, fakat Hemdânî bir

⁴² Buhârî, Nikâh, 13.

⁴³ İbn İshâk, s. 275; İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 430.

⁴⁴ İbn Sa’d, Cilt: 6, s. 381.

adam “*Vallahi biz ona kız vereceğiz, dilediği kadar tutar dilediğinde boşar*” sözleriyle bu durumdan pek de rahatsızlık duymadıklarını ifade etmiştir.⁴⁵ Nitekim kadınlarda onun bu huyunu bildikleri halde evlenmekten çekinmemişler; örneğin Talha b. Ubeydullah’ın kızıdan, Hz. Hasan ve Yezîd b. Muâviye arasında bir tercih yapması istendiğinde o, Hz. Hasan’ı seçmiştir.⁴⁶ Görüldüğü gibi Hz. Peygamber’in torunu olduğu için insanlar boşama ihtimalini bildikleri ve hatta Hz. Ali’nin uyarılarına rağmen, Hz. Hasan kızlarını istediğinde ona olumsuz cevap vermemişler, bu evlilikten hem kızlar hem de aileleri memnun olmuşlardır.

Anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber ile sadece aynı soydan gelmek değil, aynı zamanda ona yakın olmak eş seçiminde bir tercih sebebi olmuştur. İleride bahsedeceğimiz, Hz. Peygamber’in isteği üzerine gerçekleşen Zeyd b. Harise ile Ümmü Külsûm b. Ukbe’nin⁴⁷ ve Üsâme b. Zeyd ile Fâtıma bint Kays⁴⁸ ile evliliği bu minvalde değerlendirilebilir.

Bunlar dışında eş seçiminde kişilerin, kendi kriterleri, kişisel tercihleri ve ihtiyaçları ile duygusal yönelimleri de belirleyici olmuştur.

Kaynaklarda aktarıldığı üzere, Hind bint Utbe b. Rebîa’nın iki kişi arasında evlenmek için karar vermesi konunun açık bir örneğidir. Buna göre Hind, kendisiyle evlenmek isteyen iki kişi arasında onların isimlerini bilmeksizin sadece karakter özelliklerine göre bir seçim yapmıştır. Baba Utbe b. Rebîa, kızı Hind’e bu kişilerin özelliklerini şu şekilde anlatmıştır: “*Birinci talibin şerefli, soylu ve saygın birisidir. Bağışlayıcı bir insan olduğu için onun gafletinden yararlanman mümkündür. Arkadaşlığı iyidir, her şeye güzel karşılık verir. Onu sever ve ona uyarsan o da sana aynıyla mukabele eder. Malını da istediğin şekilde kullanırsın; fakir düştüğünde de*

⁴⁵ İbn Sa’d, Cilt: 6, s. 375.

⁴⁶ İbn Sa’d, Cilt: 6, s. 372.

⁴⁷ Ümmü Külsûm b. Ukbe b. Ebû Mu’ayt, annesi Ervâ bt Küreyz olup Hz Osman’la anne bir kardeşir. O, anne babasını bırakıp Medine’ye hicret eden ilk kadındır. Mekke’de bir kocası yoktu. Medine’ye gelince Zeyd b. Hârise ile evlendi ve ondan çocuk doğurdu Zeyd onunla evliyken Mu’t’e savaşında öldürüldü. Bunun üzerinde Ümmü Külsûm ve Zübeyr b. el- Avvam ile evlendi ve ondan Zeyneb’i doğurdu. Ümmü Külsûm hakkında ayrıntı için bkz. İbn Sa’d, Cilt: 10, ss. 218-219; Huriye Martı, “Ümmü Külsûm bint. Ukbe”, **DİA**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, s. 325.

⁴⁸ Babası Kays b. Hâlid Fihroğulları’ndan, annesi Ümeyye bint Rebîa ise Kinane oğullarından olup, Fâtıma Medine’ye ilk hicret eden kadın sahâbîler arasında yer almaktadır. Kocası Ebû Amr b. Hafs onu boşayınca Üsâme b. Zeyd ile evlenmiştir. Ayrıca bkz. Selman Başaran, “Fâtıma bint Kays”, **DİA**, Cilt: 12, İstanbul, 1995, s. 227.

kanaatkâr olursun. İkincisi ise soyluların en soylusu, soyunun dolunayı ve aşiretinin şereflişidir. Ailesini eğitir fakat ailesi onu eğitmez. Ona uyduklarında onlara kolaylık gösterirken ondan uzaklaştıklarında ise sert davranır. Uyanık ve zekidir. Bir şeyi yapmayı istediğinde onun için mücadele eder ve mutlaka bu işte başarılı olur.” Hind, babasının anlattıkları doğrultusunda, liderlik vasfı yüksek, zeki, saygın ve soylu biri olduğunu anladığı ikinci kişi olan Ebû Süfyân b. Harb’i diğerine tercih etmiştir.⁴⁹ Hind’in kişilerin isimlerini bilmeden sadece onların özelliklerinden yola çıkarak bir tercihte bulunmasından hareketle bugünkü anlamında bir mantık evliliği yaptığı söylenebilir.

Cahiliye döneminde gerçekleşen Hind’in Ebû Süfyân ile evliliğine benzer bir durumu farklı kriterleri esas alan Ümmü Süleym örneğinde görmekteyiz. Enes b. Mâlik’in annesi Ümmü Süleym din hususunu ön planda tutmuş, rivayete göre defalarca kendisiyle evlenme talebinde bulunan Ebû Talha Zeyd b. Sehl’in teklifini ancak Müslüman olması şartıyla kabul edeceğini söylemiştir. Ayrıca Ümmü Süleym, ondan mehir olarak herhangi bir mal talebinde bulunmamış, onun İslâm’ı seçmesini mehri yerine saymıştır.⁵⁰

Sahabiden Câbir b. Abdullah ise eş seçerken, bakımından sorumlu olduğu kız kardeşlerinin durumunu ön planda tutarak, onlarla ilgilenebilme yeterliliğine sahip birisiyle evlenmeyi tercih etmiştir.⁵¹

Bunlar haricinde duygusal yönü ağır basan evlilik örneklerine de rastlanmaktadır. Hz. Muhammed’in büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf, Hazrec’in Benî Neccâr boyu içinde asil bir kadın olup ticaretle uğraşan Selmâ bint Amr’ı, Yesrib’in Nebat pazarında çalışanlarına direktifler verirken görmüş, anlaşılan onun özgüveni ve güzelliğinden etkilenmişti.⁵² Merhum Hamidullah, bu hususa temas ederken Selmâ’nın, Hâşim’in Medine’de misafir olduğu evin genç ve dul kızı olduğunu söylemektedir. Buna göre Hâşim, bu evde birkaç gün geçirince Selmâ’dan hoşlanmış ve onunla evlenmek istemiştir.⁵³

⁴⁹ İbn Sa’d, Cilt: 10, ss. 223-224.

⁵⁰ İbn Sa’d, Cilt: 10, ss. 396-397; M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Süleym”, **DİA**, Cilt: 42, s. 330.

⁵¹ Vâkidî, s. 400; Buhârî, Nafakât, 12.

⁵² İbn Sa’d, Cilt: 1, s. 60.

⁵³ Hamidullah, **İlk İslâm Devleti**, çev. İhsan Süreyya Sırma, Beyan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 48.

Selmâ hakkında küçük bir araştırma yapan Hâşim, onun evliliklerinde⁵⁴ karar verme yetkisini kendi elinde bulundurduğunu ve bir adamdan hoşlanmadığı zaman onu hemen terk ettiğini öğrenmiş, buna rağmen ona evlenme teklifinde bulunmuştur.⁵⁵ Ataerkil Mekke toplumunda yetişmiş soylu bir adamın, dul bir kadınla, hem de kadın tarafından şart koşulmuş bir evliliğe imza atması, ondan bir hayli etkilendiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Hiz. Muhammed ve Hiz. Hatice'nin evliliğini, bu bağlamda duygusal temelli bir evlilik olarak görmek mümkündür. Hiz. Hatice, Hiz. Muhammed'i kervanlarının başında Suriye'ye göndermiş⁵⁶ ve bu vesileyle tanışmışlardı. Hiz. Hatice ilk ticarî sefer sonrası ona refakat eden kölesi Meysere'den, Hiz. Muhammed'in kişiliği, iş ahlakı ve becerisi hakkında olumlu sözleri⁵⁷ duyduktan sonra bu işbirliği sadece bir defa ile sınırlı kalmamış, Hiz. Hatice ile Hiz. Muhammed birkaç defa daha ticarî faaliyette bulunmuşlar;⁵⁸ bunun neticesinde birbirlerini yakından tanıma fırsatı yakalamışlardır. Hiz. Hatice, fizikî özellikleri ve asil soyu yanında, becerikli, güvenilir ve ahlâklı bir kişiliğe sahip olan Hiz. Muhammed'den etkilenmiş ve duygularını ona açarak evlenmek istediğini söylemiştir.⁵⁹ Merhum Hamidullah, Hiz. Hatice'nin Hiz. Peygamber ile vakit geçirdikçe ona duygusal bir yakınlık hissetmeye başladığından ve

⁵⁴ Daha önceki eşi Uhayha b. Cûlâh'tan boşandığına dair bilgi için bkz.. İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 158; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 60.

⁵⁵ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 158; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 60.

⁵⁶ Peygamberimiz ve Hiz. Hatice'nin evliliği ile ilgili birçok rivayet bulunmaktadır. Hiz. Hatice ticaretle uğraşan asil ve soylu bir kadındı; malını işletmesi için adam tutar, onları kendisine kâr ortağı yapardı. Hiz. Hatice, her tacir gibi malını emanet ettiği kişinin güvenilir olmasını istiyor ve çalışanlarını ona göre yanında tutuyordu. Hiz. Peygamber de onun yanına bir çalışan olarak girmişti. Hiz. Hatice'nin Hiz. Peygamberin güvenilirlik ve ahlak bakımından ününü duyup birlikte çalışmak için teklif götürdüğüyle birlikte, Ebû Tâlib'in yeğeni Muhammed'in yanına gelerek Hatice'nin kendisi için çalışacak birisini aradığı ve gidip bu işe talip olmasını önermesiyle Hiz. Peygamberin çalışmak için başvurduğuyla ilgili bir rivayette mevcuttur. (Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 106.) Bunlar ayrı ayrı doğru olabileceği gibi rivayetleri birleştirmekte mümkündür. Hiz. Peygamber Hatice'nin yanına çalışmak için başvurmuş ve Hatice de onunla ilgili yaptığı araştırmalar sonucunda onun teklifini kabul etmiş olabilir. Sonuçta ikisinin yolları kesilmiş ve birlikte iş yapmaya başlamışlardır.

⁵⁷ Meysere Hiz. Hatice'ye Muhammed'in güvenilir, ahlaklı ve talihinin açık bir kişi olduğunu; çok fazla kâr etmelerini, işlerin kolaylıkla yoluna girmesi dolayısıyla onunla beraber olmanın bereketini anlatmıştır. Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 106.

⁵⁸ Zührî, ss. 42-43; Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 67.

⁵⁹ Evlilik teklifinin Hiz. Hatice tarafından götürüldüğüne dair bkz. İbn İshâk, ss. 128-130; İbn Zebâle, Ebû'l-Hasen Muhammed b. el- Hasen el-Mahzûmî (ö. 199/814'ten sonra), **Müntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî**, rivayet eden: Zübeyr Bekkâr, b.y.y. , b.t.y. ss. 24-25; İbn Hibbân, Cilt: 1 ss. 60-63.

iş görüşmeleri için onu sıklıkla evine davet edip aynı zamanda ona mevsim meyveleri ve hazırdaki yiyeceklerden oluşan hediyeler gönderdiğinden bahseder.⁶⁰

Hiz. Hatice'nin bu teklifi son tahlilde aracı vasıtasıyla mı,⁶¹ yoksa bizzat mı⁶² yaptığı ihtilaf konusu olmakla birlikte, bu rivayetleri birleştirerek ayrı ayrı doğru olabileceğini öne sürmek de mümkündür. Hiz. Hatice önce duygularından Hiz. Muhammed'i (s.a.v) haberdar etmiş, ondan olumlu bir dönüş aldıktan sonra, gidip görüşüp-konuşmuş olabilir. Buradan Hiz. Muhammed'in (s.a.v) Hiz. Hatice'ye karşı duygusal bir his beslediği sonucu çıkarılabilir.

Sonuç olarak yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere, Arap toplumunda eş seçimini belirleyen farklı unsurların varlığından söz edilebilir. Kimi zaman kabileler ve aileler arası ilişkileri güçlendirmek amacıyla siyasi yönü ağır basan evlilikler yapılırken, kimi zamanda eşlerin sosyal statüsü ve ekonomik durumu dikkate alınarak evlilikler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında kişilerin, kişisel tercihleri ve duyguları da belirleyici olmuştur. Ne var ki Cahiliye döneminde kabileciliğin ve nesebin önemine binaen eş seçiminde neseb en belirleyici unsurlardan biri olagelmıştır. İslâm'ın gelmesiyle, Hiz. Peygamber'in uygulamalarında da görüldüğü üzere, (Hiz. Peygamber'in azatlısı Zeyd ile Hiz. Peygamber'in halasının kızı Zeyneb bint. Cahş'ın evliliği gibi) bu durum islâh edilmeye çalışılmıştır. Fakat özellikle Hiz. Peygamber sonrası dönemde eş seçiminde nesebin başat unsur olarak ortaya çıkması tekrar gözlenmeye başlamış; hatta bu durum Hiz. Peygamber'in nesebine ve kendisine yakınlık olarak evrilmiştir.

1.1.1. Kur'an'a Göre Eş Seçimi

Bakara suresinin 221. ayeti ininceye kadar Kur'ân-ı Kerîm Müslümanların evliliğine herhangi bir sınır getirmediğinden, eş seçimi Cahiliye devrinde olduğu gibi sürüp gitmekte idi. Cahiliye'de, istisnalar olmakla birlikte eş seçiminde tarafların genellikle, akrabalık ve dostluk kurma ile mevcut olanları pekiştirme kriterini göz

⁶⁰ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 67.

⁶¹ İbn İshâk, s. 129; Bu aracının Nefise; İbn Sa'd; Cilt: 1, s. 109; İbn Sa'd; Cilt: 10, s. 17, s. 232; ya da Hatice'nin kız kardeşi olduğu rivayet edilmiştir. İbn Sa'd; Cilt: 1, s. 110; Meysere, İbn Zebâle, s. 25.

⁶² Taberî, **Tarih**, Cilt: 2, s. 281.

önünde bulundurduğu ve diğer kriterlerin genel olarak bunun etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır. İslâm'ın ilk döneminde de neseb eş seçimindeki önemini korumuş, müşriklerle evlenme yasaklanana kadar Müslümanlar hem kendileri müşriklerle evlenmişler, hem de kızlarını ve oğullarını evlendirmeye devam etmişlerdir. Ancak

*“İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler”*⁶³

ayetiyle hem erkek hem kadın Müslümanlara, ne kadar soylu olursa olsun müşriklerle evlenmek yasaklanmış, iman eden bir kölenin hür ve soylu bir müşrikten daha hayırlı olduğu beyan edilmiştir. Böylece eş seçiminde neseb arka plana atılarak din ilkesi üzerine açıkça vurgu yapılmıştır.

Fakat müşrik kadınlarla evlilik yasaklanırken ehl-i kitap kadınları bundan ayrı tutulmuş; Mâide suresinde yer alan

*“...Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.”*⁶⁴

ayetiyle onlarla evlenmeye izin verilmiştir.⁶⁵ Kur'ân'daki ehl-i kitap tabirinden Yahudiler ve Hristiyanlar kastedilmektedir. Müslüman erkeklerin ehl-i kitap ile evlenmesine izin verilmesinin sebebi de onların birtakım eksiklik ve yanlışlıkların yanında Allah, Peygamber, ahiret ve kitap inançlarının bulunması, yani ilahi kaynağa dayanmaları sebebiyledir.⁶⁶ Ancak bu tür evliliklere “*Erkekler kadınları yönetmeye yetkilidirler*”⁶⁷ ayeti gereğince, evin idaresinin erkeğin üzerinde olması, yani kadının yönetimi altına girip onun davasına mahkûm olmayışı durumunda izin verilebilir.⁶⁸ Aksi takdirde erkek pasif kaldığında, kendi dinini değiştirmesi mümkün

⁶³ Bakara 2/221.

⁶⁴ Mâide 5/5.

⁶⁵ Yazır, Cilt: 2, s. 773.

⁶⁶ Remzi Kaya, “Ehl-i Kitab”, **DİA**, Cilt: 10, ss. 516-519.

⁶⁷ Nisâ 4/34.

⁶⁸ Yazır, Cilt: 2, s. 773.

olabileceği gibi çocuk yetiştirmede de istenmedik sonuçlara yol açacaktır. Aynı şekilde başka bir din mensubuyla Müslüman kadının evliliği, kocasının idaresi altına girip, onun davasına mahkûm olacağından dolayı kesinlikle yasaklanmıştır.⁶⁹

Dikkat edilirse, yukarıda verilen Mâide suresinin 5. ayetinde Müslüman ve ehl-i kitap kadınlarla evlenilmesi iffet şartına bağlanmış, bir başka ayette ise evlenmeye gücü yetmeyenlerin iffetlerini korumaları emredilmiştir.⁷⁰ İffet, sözlükte “haramdan uzak durmak, helâl ve güzel olmayan söz ve davranışlardan sakınmak”, felsefe kaynaklarında ise “yeme içme ve cinsî arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem” anlamına gelmektedir.⁷¹ Buradan ahlâkın eş seçiminde önem verilen bir kriter olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili “*Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır*”⁷² ayetinden açıkça anlaşıldığı üzere bu ahlâk dışı fiili işleyen kişiler birbirlerine denk görülmüşler ve bu karakterdeki insanlarla evlenmek müminlere haram kılınmıştır.

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili olarak Taberî'de iki rivayet göze çarpmaktadır. Bunlardan ilkinde göre Müslümanlardan bir kişi Ümmü Mahzûl adında fahişelik yapan bir kadınla evlenmek isteğini Hz. Peygamber'e iletmış, Hz. Peygamber de ona bu ayeti okuyarak izin vermemiştir. Diğer rivayette ise Ebû Mersed, Cahiliye döneminden tanıdığı Anâk adındaki bir fahişeye evlenmek istemiş, yine Hz. Peygamber bu ayeti okuyarak ona izin vermemiştir.⁷³ Görüldüğü gibi birbirinin aynı olan her iki durumda Müslümanlar zina fiilini işleyen kimselere denk sayılmamıştır. Ancak bu, zina fiilini helal sayarak ya da hafife alarak işleyen kişiler için geçerli olup, bunun tersi durumda ise müminlerin böyle kişileri nikâhlaması çok uygun olmamakla beraber sahih sayılarak tevbe etmiş olanlarda haramlığın dışında tutulmuştur.⁷⁴ Ayrıca Hz. Peygamber “*Dinî ve ahlâkı sizi memnun eden birisi sizden kız talep ederse onu*

⁶⁹ Yazır, Cilt: 2, s. 774.

⁷⁰ Nûr 24/33.

⁷¹ Mustafa Çağrı, “İffet”, **DİA**, Cilt: 21, ss. 506-507.

⁷² Nûr 24/3.

⁷³ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 17, ss. 150-152.

⁷⁴ Yazır, Cilt: 5, ss. 3478-3479.

evlendirin böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve geniş bir fesat çıkar”⁷⁵ diyerek ahlâk konusunun önemini vurgulamıştır.

Kur’ân’a göre, eş seçiminde dikkat edilmesi gereken diğer bir kriter, nafakasını temin etme, evini geçindirebilme sorumluluğuna sahip kişinin tercih edilmesidir. Bu husus;

*“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaat ederler. Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar...”*⁷⁶

ayeti ile beyan edilmiştir. Buna göre, erkeğin fiziksel olarak kadınlardan daha üstün yaratılması ve evin geçim sorumluluğunun kocada olmasından dolayı evin idaresinin erkekte olması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Burada kavvâm, kâim’in çoğulu olup, bir kadının işine bakan, korunmasına önem veren ve işleri idare eden kişiye denir. M. Hamdi Yazır’a göre bu durum, erkeğin aslında kadına hizmetle karışık hâkimiyetini ifade eder.⁷⁷

Hz. Peygamber, erkeğin karısının üzerindeki haklarının sorulması üzerine “Yediğin zaman onu yedirmen, giydiğin zaman da onu giydirmen, yüzüne vurmaman, onu aşağılamaman ve ev hariç ondan uzak durmamandır”⁷⁸ şeklinde cevap vermiştir. İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre karının görevi de, Allah’ın itaat emrettiği hususlarda kocaya itaat etmesi, onun ailesine iyi davranması ve malını muhafaza etmesidir.⁷⁹

Sonuç olarak Kur’ân, evlenilecek kişilerde özellikle din ve ahlâk özelliklerinin aranması gerektiğine açık bir şekilde vurgu yapmış; eşler arasındaki denkliliği de bu hususlar üzerinde aramıştır. Aynı zamanda evi geçindirme sorumluluğunun kocaya yüklenmesinden, kadınların da eş seçiminde bu özelliğe riayet etmesi gerekliliği sonucunu çıkarmak mümkündür.

⁷⁵ Tirmizî, Nikâh, 3.

⁷⁶ Nisâ 4/34.

⁷⁷ Yazır, Cilt: 2, s. 1348.

⁷⁸ Ebu Dâvûd, Nikâh, 41; İbn Mâce, Nikâh, 3.

⁷⁹ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 6, s 687.

1.1.2. Hz. Peygamber'in Eş Seçimi Konusundaki Tavsiyeleri

Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Hz. Peygamber, gündelik hayatın birçok alanında olduğu gibi evlilik konusunda da hem ashabına hem de tüm Müslümanlara, söz ve uygulamalarıyla tavsiyelerde bulunmuş ve örneklik teşkil etmiştir. Hz. Peygamber'in bu tavsiyelerinde özellikle Kur'ân ile paralel olarak din ve ahlak unsurlarını öne çıkarttığı açıkça görülmektedir.

Bunların en önemlilerinden birisi “Kadın şu dört şey için nikâhlanır. Malı, şerefi, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanı nikâhlamakla zafere kavuş.”⁸⁰ sözüdür. Hz. Peygamber burada, eş seçerken tarafların birbirinde araması gereken özellikleri sıralamış, ancak evlenilecek kişide dikkat edilmesi gereken ilk ve en önemli özelliğin dindarlık olduğunu dile getirmiştir. Kişi, farklı eş adayları arasında bir seçim yapacaksa öncelikle dindarlığa bakmalı, dindarlığın eşit olduğu durumlarda ise diğer kriterleri göz önünde bulundurmalıdır. Bu minvalde zengin ve soylu olup dindar olmayan birisiyle, dindar olup soyu o derecede bulunmayan birisi arasında seçim yapmak durumunda kalınırsa dindar olanın tercih edilmesi tavsiye edilmektedir. Dindarlığın aynı olduğu durumlarsa ise daha güzel olan, daha zengin olan ya da daha soylu olan tercih edilebilir.⁸¹

Hz. Peygamber buna benzer bir başka sözünde “Güzellikleri sebebiyle kadınlarla evlenmeyin. Çünkü güzelliklerinin onları kibir ve gurur sebebiyle alçaltacağından korkulur. Onlarla mal ve mülkleri sebebiyle de evlenmeyin. Zira mal ve mülkün onları azdıracığından korkulur. Fakat onlarla diyaneti esas alarak evlenin, yemin olsun burnu kesik, kulağı delik siyah dindar bir köle dindar olmayan hür kadından daha efdaldir.”⁸² tavsiyesinde bulunmuş ve dindarlığın önemine bir kez daha dikkat çekmiştir. Aynı zamanda Bakara suresi 221. ayette de ifade edildiği gibi dindar olan bir köle, dindar olmayan bir hürle kıyaslanmış ve nesebin dindarlıktan daha önemli olmadığını çarpıcı bir şekilde vurgulanmıştır.⁸³

⁸⁰ Buhârî, Nikâh, 15; Müslim, Radâ'a, 15, 53; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2.

⁸¹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 9, s. 136.

⁸² İbn Mâce, Nikâh, 6.

⁸³ Bakara 2/221. “İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak

Bunlarla birlikte Hz. Peygamber, ahlâkında eş seçiminde dindarlıkla beraber aranması gereken bir kriter olduğunu “Dini ve ahlâkı sizi memnun eden birisi sizden kız talep ederse onu evlendirin, böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve geniş bir fesat çıkar”⁸⁴ hadis-i şerifiyle ifade etmiştir.

Hz. Peygamber’in kızlarını evlendirirken ahlâk ve din hususunu ön planda tuttuğu söylenebilir. Hz. Peygamber’in Hz. Ali ile evlendirdiğinde kızı Fâtıma’ya söylemiş olduğu “Ben seni ashabımdan ilk İslâm'a giren, ilim yönüyle onların en fazla olanı ve hilm yönüyle onların en büyük olanı ile evlendirdim.”⁸⁵ sözü, bunu açıkça göstermektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in diğer bir damadı olan Hz. Osman da dini yaşantısı ve ahlâkıyla meşhur bir kimsedir.

Hz. Peygamber’in, kızı Zeyneb’i Ebû’l-Âs ile evlendirmesinden, onun, sadece İslâmî dönemde değil İslâm öncesi dönemde de evlilik hususunda ahlâk ve bununla bağlantılı olarak karakter hususuna dikkat ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû’l-Âs, karısını boşamasını ve onu boşadığı takdirde kendisini istediği kadınla evlendireceklerini söyleyen müşriklere şiddetle karşı çıkmış ve karısını hiç kimseye değişmeyeceğini, onun çok iyi bir eş olduğunu söylemiştir.⁸⁶ Ebû’l-Âs’ın ahlâklı bir kişi olduğunu gösteren bir başka rivayet ise şudur: Şam’dan Kureyş’e ait bir ticaret kervanının geldiğini duyan Hz. Peygamber, Zeyd b. Hârise’nin başında olduğu bir seriyeyi bu kervanı ele geçirmek için yollamış; Hz. Zeyd mallarla birlikte kervanda bulunanlar kişileri de esir almıştır. Esir alınanlar arasında bulunan Ebû’l-Âs, Medine’ye getirildiğinde Hz. Zeyneb’ten kendisini himaye etmesini istemiş, Hz. Zeyneb bunu kabul ederek kocasını himayesi altına aldığını babasına ve diğer Müslümanlara bildirmiştir. Bu himaye neticesinde Hz. Peygamber, Müslümanlardan kervandan ele geçirdikleri malları vermelerini istemiş, onlar da Hz. Peygamber’in isteği üzerine aldıkları malları Ebû’l-Âs’a vermişlerdir. Bu durum üzerine Ebû’l-Âs, Mekke’ye dönerek kendisine emanet edilen malları tek tek sahiplerine ulaştırdıktan sonra Müslüman olmuş, Müslüman olduktan sonra ise Kureyşlilere “Aslında ben

koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.”

⁸⁴ Tirmizî, Nikâh, 3.

⁸⁵ Zührî, s. 180.

⁸⁶ İbn Hişâm, Cilt: 2; s. 294; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 23-24.

Medine’de Müslüman olmuşum, fakat beni orada kalmaktan alıkoyan şey, size ait mallarla gitmiş olduğumu düşünecek olmanızdı.” demiş ve Medine’ye Hz. Peygamber’in yanına dönmüştür.⁸⁷ Örneklerden açıkça görüleceği üzere Ebû’l-Âs ister müşrik ister Müslüman olsun ahlâklı kişiliği ile ön plana çıkmaktadır.

Hız. Peygamber, güzellik kriteriyle bağlantılı olarak evlenmeden önce evlenilecek eş adayının görülmesini istemiş, bunu da “Biriniz bir kadına talip olunca, onu görmeye muktedirse onu hemen yapsın.”⁸⁸ sözleriyle ifade etmiştir. Muğîre b. Şu’be bir kadına talip olduğunda, Hız. Peygamber ona bu tavsiyede bulunmuş ve görmeden evlenmenin evlendikten sonra aranın açılmasına sebep olabileceğini söylemiştir.⁸⁹ Muhammed b. Mesleme bir gün evlenmek istediğı kadını gizlice görmeye çalışmış ve sonunda onu bir hurma bahçesinde görmeyi başarabilmiştir. Ancak bu davranışı bazı kişiler tarafından ayıplanmış, o da onlara Hız. Peygamber’in bu sözünü hatırlatmıştır.⁹⁰ Hız. Peygamber, ensârdan bir kadınla sözlenen birisinin kadını görmediğini öğrenince hemen kadına gidip bakmasını söylemiştir.⁹¹

Güzellik algısı kişiden kişiye değişebildiğinden dolayı, evlilik öncesinde tarafların birbirini görmesi, evlendikten sonra birbirini beğenmemesinden doğabilecek sorunları ortadan kaldırmış olacaktır. Örneğın bir gün, Hız. Peygamber’in yanına bir kadın gelmiş ve kendisiyle evlenmek istediğini söylemiştir. Hız. Peygamber kadına tepeden tırnağı dikkatlice baktıktan sonra kadına bir şey söylemeden başını yere eğmiştir. Fakat orada bulunan birisi, Hız. Peygamber’den kadını kendisine nikâhlanmasını istemiş ve Hız. Peygamber de ikisini evlendirmiştir.⁹² Aynı zamanda bu rivayetten, Hız. Peygamber’in kendi evliliklerinde de güzelliğı önem verdiği anlaşılmaktadır. Yine bir başka rivayete göre Hız. Peygamber, güzelliğıyle ünlü olan Dubâ’a bint Âmir’i oğlu Seleme b. Hişâm’dan istemiş, ancak o sırada yanında bulunanlar kadının yaşlandığını ve eski güzelliğının kalmadığını söyleyince onunla evlenmekten vazgeçmiştir.⁹³

⁸⁷ Vâkidî, s.553-554; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 25-26 ayrıca bkz. Talat Sakallı, “Ebû’l-Âs”, **DiA**, Cilt: 10, ss. 293-294.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, Nikâh, 18.

⁸⁹ İbn Sa’d, Cilt: 5, s. 178; İbn Mâce, Nikâh, 9.

⁹⁰ İbn Mâce, Nikâh, 9.

⁹¹ Müslim, Nikâh, 75; Nesâî, Nikâh, 23.

⁹² Ebû Dâvûd, Edeb, 44.

⁹³ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 148; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 98-99.

Bununla birlikte Hz. Peygamber, evlenecek çağa gelmiş kızların bakımlı olmalarını tavsiye etmiştir. Üsâme b. Zeyd'in kapının eşiğine takılıp düştüğü bir gün onun elini yüzünü temizleyen Hz. Peygamber *"Eğer Üsâme bir kız olsaydı onu süsleyip güzelce giydirecek ve evlenilmeye cazip kılacaktım"*⁹⁴ diyerek kızların kendilerini talep edilir kılmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Hz. Peygamber evliliklerde aile huzuru için eş seçiminde kişilerin karakter özelliklerini dikkate almıştır. Örneğin, Ebû Amr b. Hafs ile evli olan Fâtıma bint Kays ed-Dahhâk'a, kocası onu boşadıktan sonra, Muâviye b. Ebu Süfyân ile Ebu Cehm b. Huzeyfe ona evlilik teklifinde bulunmuş, Fâtıma bir karar veremeyince durumu Hz. Peygamber'e anlatarak onun fikrini almak istemiştir. Hz. Peygamber ise ona *"Muâviye cimriliği sebebiyle sana verecek malı olmayan avare biridir, Ebu Cehm ise sopasını boynundan indirmez. Bana kalırsa sen Üsâme b. Zeyd ile evlen"* demiş ve Fâtıma Hz. Peygamber'in bu tavsiyesine uyarak Üsâme ile evlenmiştir. Fâtıma'nın ailesi başlangıçta bu teklifi pek hoş karşılamasa da onun, Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyarak çok mutlu olduğu, nitekim kendisinin *"Üsâme ile evliliğimden dolayı gıpta edilir oldum."* dediği rivayet edilmektedir.⁹⁵

Burada Hz. Peygamber'in tarafların huylarından hareketle bir tavsiyede bulunduğu görülmektedir. Gerçekten evlilikte kişilerin karakterleri oldukça önemli bir husustur ve bazen sırf bu yüzden kadınların çok cazip olan bir kişinin evlenme teklifini kabul etmedikleri görülebilmektedir. Hz. Ömer'in halifeliliği zamanında iki kadın, onun bazı davranışlarını bildiklerinden, devlet başkanı olduğu halde onun teklifini geri çevirmişlerdir. Bunlardan Ümmü Ebân bint Utbe, Hz. Ömer'in teklifini eşlerine karşı yüzü hiç gülmediği ve evinin kapısını daima kapalı tuttuğu gerekçesiyle; Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir ise yine yüzünün hep asık olduğu gerekçesiyle reddetmiştir.⁹⁶

Hz. Peygamber'in, ensâr kadınlarıyla güzel olmalarına rağmen neden evlenmediği sorulduğunda verdiği *"Ensâr kadınları çok kıskanç olduklarından kumaya sabredemezler. Oysa benim çok sayıda hanımım var. Onlarla evlenip ensâra karşı kötü olmak istemiyorum."*⁹⁷ cevabı, kendi evliliklerinde de bu hususa dikkat ettiğini açıkça

⁹⁴ İbn Mâce, Nikâh, 49.

⁹⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 259; 260-261.

⁹⁶ Taberî, **Tarih**, Cilt: 4, s. 200.

⁹⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, s.195; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 101.

göstermektedir. Hz. Peygamber'in, Habîbe bint Sehl adlı kadınla evlenmeye niyetlendiği, ancak onun kıskançlığından dolayı evlenmekten vazgeçtiği söylenmektedir.⁹⁸

Hz. Peygamber, evlenecek erkeklere bakire kızlar ile evlenmeyi tavsiye etmiş, *“Bakire kızlarla evlenin. Çünkü onların ağızları daha tatlı, rahimleri daha doğurgandır, aza da razı olurlar.”*⁹⁹ ifadesiyle bunun gerekçesini belirtmiştir. Câbir b. Abdullah'ın bir dulla evlendiğini duyunca ona *“Bakire ile evlenip oynasaydınız ya”*¹⁰⁰ demiş, Cabir ise babasının Uhud savaşında şehit olmasından sonra geride kalan kız kardeşlerinin¹⁰¹ bakımını üstlenmesi ve evini düzene koymak istemesi nedeniyle bir dulla evlendiğini, onların yanına eğitimleri için onlarla yakın yaşlarda birisini getirmek istemediğini söylemiştir. Hz. Peygamber Câbir'i dinledikten sonra ona hak vermiş ve onu *“Doğrusunu yapmışsın”* diyerek tasdik etmiştir.¹⁰² Bu olay aynı zamanda özel durumların kişilerin eş seçimlerine etki ettiği de göstermektedir.

Ayrıca evlenilecek kişinin sağlık durumu eş seçiminde tercih sebebi olabilmektedir. Hz. Peygamber'in bir kadınla¹⁰³ evlendikten sonra onda alaca(baras) hastalığı olduğunu duyup, zifafa girmeden kadından boşandığı rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber'in daha evlenmeden kadının babasından hastalığı duyup vazgeçtiği ya da zifafa girmeden evvel bizzat kendisinin ondaki hastalığı görüp boşadığıyla ilgili farklı rivayetler kaynaklarda yer almaktadır.¹⁰⁴

Hz. Peygamber kendisine *“Ben evlenmek üzere asaletli ve güzel bir kadın buldum, ancak kısırdır, çocuk doğurmuyor, onunla evleneyim mi?”* diye soran bir kişiye *“Hayır”* diyerek cevap vermiştir. Adam ise belki izin verir ümidiyle iki sefer daha gelerek Hz. Peygamber'e aynı soruyu sormuş ve her defasında aynı cevabı almıştır. Sonuncu defada Hz. Peygamber *“Ey insanlar! Vedûd(çok seven) ve Velûd(çok doğuran) kadınlarla evlenin. Zira ben kıyamet günü diğer ümmetlere karşı*

⁹⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 414.

⁹⁹ İbn Mâce, Nikâh, 7.

¹⁰⁰ Vâkidî, s. 400.

¹⁰¹ Câbir b. Abdullah'ın 7 ya da 9 kız kardeşi olduğu rivayetine dair bkz. Buhârî, Nafakât, 12.

¹⁰² Vâkidî, s. 400; Buhârî, Nafakât, 12.

¹⁰³ Bu kadının kim olduğu konusunda ihtilaf vardır. Amre bint Yezîd; Gıfârlı bir kadın; Seba bint Süfyân; Fâtıma bint ed-Dahhâk; Âliye bint Zabyân. İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 136.

¹⁰⁴ İbn İshâk, s. 286; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 137-138; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 94, 99.

sizin çokluğunuzla övüneceğim”¹⁰⁵ diyerek bu tür evlilikleri hoş karşılamadığını belirtmiştir.

Hız. Peygamber kimi zaman bazı kişilere eş tavsiyesinde bulunurdu. Örneğin kendisine gelip “Kız kardeşimizi falan kişiyle evlendir” diyen Ebû'l-Bükeyr'in oğullarına, söyledikleri kişi yerine Bilâl b. Rebâh'ı tavsiye etmiştir. Fakat onlar bundan memnun kalmayarak geri dönmüşler, sonrasında iki kere daha gelip aynı isteklerini yinelemişler; Hız. Peygamber ise Bilâl konusundaki ısrarını sürdürmüştür. Üçüncü gelişlerinde ise kız kardeşlerini Hız. Bilâl ile evlendirmişlerdir.¹⁰⁶ Onların bu kadar tereddüt edip, Hız. Peygamber'in ancak üçüncü söyleyişinde kız kardeşlerini Bilâl ile evlendirmeye razı olmaları, Bilâl'in azatlı bir köle olmasından kaynaklanmış olabilir. Bu olay aynı zamanda Müslümanlar için asabiyetin hâlâ oldukça önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Buna benzer bir başka olay, Hız. Peygamber'in, Abdullah Zülbicâdeyn'i evlendirmesinde görülmektedir. Abdullah, bir kadına evlilik teklif etmiş, fakat kadın bu teklifi şiddetli bir şekilde reddetmiştir. Bunu duyan Hız. Ebû Bekir biraz da şaşkınlıkla kadına giderek kendi kabilesi içinde asil ve ayrıca ilim sahibi olan bu adamın teklifini neden reddettiğini sormuştur. Hız. Ömer aynı şekilde bu ret cevabını duyunca şaşırılmış ve Hız. Ebû Bekir gibi o da kadına giderek benzer şeyler söylemiştir. Fakat ikisinin çabaları bir sonuç vermemiş; neticede durum Hız. Peygamber'in kulağına gitmiş ve Hız. Peygamber onları evlendirmiştir.¹⁰⁷

Hız. Peygamber'in evlendirdiği bir diğer kişi ise Ümmü Eymen'dir. Hız. Peygamber onun hakkında “*Kim cennet ehlinden bir kadınla evlenmekten hoşlanıyorsa, Ümmü Eymen ile evlensin*” demiş, bunun üzerine Zeyd b Hârîse onunla evlenmiştir.¹⁰⁸ Bir başka örnekte Hız. Peygamber, Üsâme b. Zeyd'in boşadığı karısı Zeynep bint Hanzele için “Ben bu temiz ve az yiyen kadını kime işaret edeyim, ben de yakını olurum” demiş ve orada bulunan Nu'aym bin Abdullah en-Nahhâm'a bakmıştır. Kendisinin kastedildiğini anlayan Nu'aym Hız. Peygamber'in isteği üzerine o kadınla

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, Nikâh, 3; Nesâî, Nikâh, 11.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 218.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, Cilt: 5, ss. 140-141.

¹⁰⁸ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 43; Cilt: 10, ss. 212-213.

evlenmiştir.¹⁰⁹ Yine Mikdâd b. Amr da Hz. Peygamber'in evlendirdiği kişilerdendir. O, Kureyşli bir adamın kızına talip olmuş, ancak adam kızını ona vermekte isteksiz davranınca Hz. Peygamber, onu amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in kızı Dubâ'a ile evlendirmiştir.¹¹⁰

Hız. Peygamber, yukarıda birkaç talibi arasında evlenmek için hangisini seçeceğine karar veremeyip, kendisine danışan Fâtıma bint Kays ed-Dahhâk'a yardımcı olduğu gibi başkalarına da eş seçiminde kararsız kaldıklarında yardımcı olmuştur. Fâtıma gibi Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt da Hz. Peygamber'e bu konuda danışanlar arasındadır. Ümmü Külsûm bint Ukbe hicret edip Medine'ye geldiğinde Zübeyr b. el- Avvam, Zeyd b. Hârise, Abdurrahman b. Avf ve Amr b. el- Âs ona evlenme teklifi etmiş, Fâtıma ilk önce gidip anne bir kardeşi olan Osman b. Affân'a sormuş, onun yönlendirmesiyle Hz. Peygamber'e gidip durumu anlatmıştır. Hz. Peygamber ona Zeyd b. Hârise'yle evlenmesi tavsiyesinde bulunmuş, Ümmü Külsûm Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyarak Hz. Zeyd ile evlenmiştir.¹¹¹

Aynı zamanda Hz. Peygamber'in bazen siyasi evlilikler yaptırdığı da olmuştur. Bu bağlamda Abdurrahman b. Avf'ı, Kelb kabilesinin reisi el-Esbağ b. Amr'ın kızı Tumâdır ile evlendirmesini daha önce ifade ettiğimiz için burada sadece zikretmek yeterli olacaktır.¹¹²

Hız. Peygamber'in, zor durumdaki bazı kişilerin evlenmesini sağladığı da bilinmektedir. Örneğin, cüce oluşu ve yüzünün çirkinliği dolayısıyla toplum tarafından dışlandığı söylenen¹¹³ Cüleybîb'i evlendirmesi bunun örneklerindendir. Hz. Peygamber, onun için Hâris b. Hazrec'den olan soylu bir kızı babasından istemiş, adam Hz. Peygamber'in kızını kendisi için istediğini sanarak memnuniyetle kabul etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in onu kendisi için değil Cüleybîb için istediğini öğrenince eşine danışmadan tek başına karar vermek istemediğini söyleyerek eşinin yanına gitmiş ve Hz. Peygamber'in kızlarını istediğini haber vermiştir. Kadın, evvela

¹⁰⁹ İbn Sa'd, Cilt: 4, s. 66.

¹¹⁰ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 149.

¹¹¹ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 43.

¹¹² Vâkidî, ss. 561-562; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 282; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 484; İbn Hibbân, Cilt: 1 ss. 348- 349.

¹¹³ Ali Seyyar, İslâm'da Özürlülük Algısı ve Hz. Muhammed'in Engelli İnsanlara (Sosyal Koruma Kapsamına Yönelik) Uyguladığı Psiko-Sosyal Yöntemler, **Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 2012, s. 233.

kocası gibi Hz. Peygamber kızlarını kendisi için istedi sanarak bu teklifi sevinç içinde kabul etmiştir. Fakat kadın kızının Culeybb için istendiğini öğrenince çok bozulmuş ve “Ayıptır, o uğursuza asla kızımı vermem” diyerek itiraz etmiştir. Adam, Hz. Peygamber’e gidip durumu haber vermek için kalktığında kız, “Hz. Peygamber’in teklifini geri mi eviriyorsunuz, o beni asla ziyan etmeyecektir.” diyerek sırf Hz. Peygamber istediği için Culeybb ile evlenmiştir.¹¹⁴

Sonuç olarak Cahiliye döneminde kişisel tercihler ve duygular zaman zaman belirleyici olmuşsa da sosyal statü ve maddi durum hususları ön planda tutulmuş ve eş seçiminde genel kriter neseb olmuştur. İslâm ile birlikte hem Kur’ân hem Hz. Peygamber toplumdaki bu algıyı değiştirmeye çalışıp eş seçiminde din ve ahlâk unsurlarına vurgu yapmış, bu bağlamda dindar köle ya da cariyelerle efendilerin evlilikleri teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber’den sonra ise neseb unsuru, özellikle Hz. Peygamber’in nesebine yakınlık olarak evrilmiştir.

1.2. EVLİLİK TEKLİFİ

Evlenilecek kişiye karar verilmesinin ardından, öncelikle erkek taraf kızın ailesine bu isteklerini iletip, kızlarına talip olduklarını haber veriyorlardı. Cahiliye döneminde kız istemeye giden kişinin “*Sabahınız hayrola! Biz size denk ve eşitiz, evliliğe izin vermeniz hem bizim hem de sizin arzunuza uygun düşer. Size dnr olmaktan memnun oluruz. Yok, eğer bildiğimiz bir sebepten reddederseniz anlayışla karşılar geri döneriz*” şeklinde bir konuşma yaptığı söylenmiştir.¹¹⁵ Ancak rivayetlerden, kız isteme sırasındaki bu konuşmanın, günümüzdeki gibi nikâhtan ayrı, müstakil bir kız isteme töreni olarak değil, sadece bu istekten haberdr ederken kullanılan bir söz kalıbı olduğu anlaşılmaktadır.

Genellikle bu talepleri duruma göre kızın babasına, erkek kardeşine, amcasına, ya da amcaoğullarından birine yani kızın babası tarafından olan akrabalarından birine iletiyorlard.¹¹⁶

¹¹⁴ İbn Sa’d, Cilt: 5, ss. 393-394.

¹¹⁵ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 310.

¹¹⁶ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 310.

Abdülmuttalib, oğlu Abdullah ile evlenmesi için Âmine'ye talip olduğunda bu isteğini onun babası Vehb b. Abdümenâf'a bildirmiştir.¹¹⁷ Bununla birlikte Âmine'nin amcasının evinde ve himayesinde olduğu amcasından istendiği rivayet edilmiştir.¹¹⁸ Hz. Peygamber, Ümmü Hânî ile evlenme isteğini, onun babası Ebû Talib'e kendisi iletmiştir. Hz. Hatice'nin de amcası Amr b. Esed'den¹¹⁹ istendiği daha önce belirtilmişti.

Cahiliye döneminde evlenme konusunda rekabet yapılır, bir kimse istediği kadınla evlenebilmek için, ilk teklifte bulunan kişi ilgisini kesmeden çeşitli yollara başvurarak bu kadına talip olurdu.¹²⁰ Hz. Peygamber bu davranışı yasaklamış; bir kıza başkası talip olduğunda, o vazgeçinceye kadar, ona talip olmaktan nehyetmiştir.¹²¹

Evlilik isteğinin karşı tarafa çeşitli şekillerde iletildiği anlaşılmaktadır. Bazen kıza talip olan kişi, kıza ya da kızın ailesine bir aracı vasıtasıyla evlenme niyetlerini bildirmekteydi. Örneğin, Hz. Peygamber Sevde bint Zem'a ve Aişe bint Ebî Bekir'e evlilik teklifini Osman b. Maz'un'un eşi Havle bint Hakîm aracılığıyla iletmiştir.¹²² Meymûne bint el-Hâris'e de, mevlâsı Ebu Râfî ile ensârdan bir adamı Mekke'ye göndererek evlenme isteğini bildirmiş; kaza umresi için geldiğinde onunla evlenmiştir.¹²³ Bunlar haricinde Ümmü Seleme de Hz. Peygamber'in aracı göndererek evlilik teklifi ettiği kadınlardandır.¹²⁴

Ümmü Habîbe'nin kocası vefat ettiğinde Hz. Peygamber, iddetin bitiminden kısa bir süre sonra Necâşî'ye bir mektup yazarak ona evlenme teklifinde bulunmuştur. Necâşî ise Ebrehe adındaki cariyesini Ümmü Habîbe'ye yollayarak durumu haber vermiş, o da bu evlilik teklifini kabul etmiştir.¹²⁵ Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber'in mektubunu götüren Amr b. Ümeyye, Ümmü Habîbe'yi Necâşî'den istemiştir.¹²⁶

¹¹⁷ Zührî, s. 39; İbn İshâk, ss. 94-95.

¹¹⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 17.

¹¹⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 17, Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 68.

¹²⁰ Ateş, s. 247.

¹²¹ Buhârî, Nikâh, 45; Müslim, Nikâh, 49,56; İmam Mâlik, Nikâh,1; Ebû Dâvûd, Nikâh, 17; Tirmizî, Nikâh, 38.

¹²² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 57; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 37.

¹²³ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 80.

¹²⁴ İbn İshâk, s. 282; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 88-89.

¹²⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 95; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 72.

¹²⁶ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 97; İbn Hibbân, Cilt: 1, ss. 310-311.

Hız. Peygamber'in kendisi, Zeyd b. Harise ile halası Ümeyme bint Abdulmuttalib'in kızı Zeyneb bint Cahş'ın evliliklerinde aracı olmuş, Zeyneb bint Cahş'ı Hz. Zeyd ile evlenme konusunda ikna etmiştir.¹²⁷ Yine Ma'n b. Yezîd'in evliliğinde Hz. Peygamber'in aracı olduğunu ve nikâhının onun tarafından kıyıldığını söylenmiştir.¹²⁸

Aynı zamanda evlilik talebinin kadının, kadın akrabasına iletilmesi rastlanan bir uygulamadır. Nitekim Hz. Ömer'in, Ümmü Külsûm bint Ebû Bekir ile evlenmek istediğini, kızın halası Hz. Aişe'ye ilettiği rivayet edilmiştir.¹²⁹

Bazı durumlarda kişi, evlenme isteğini araya aracı sokmaksızın bizzat kendisi talip olduğu kişiye ya da onun ailesine bildiriyordu. Örneğin, Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Fâtıma ile evlilik niyetini, Hz. Peygamber'e söylemiştir.¹³⁰ Ömer b. el-Hattâb, Ümmü Külsûm ile evlenme isteğini babası Ali b. Ebî Tâlib'e bizzat iletmıştır.¹³¹ Urve b. ez-Zübeyr, tavaf sırasında Abdullah b. Ömer'e kızı Sevde ile evlenmek istediğini söylemiş; o sırada bir cevap alamayınca Medine'ye döndüklerinde talebini tekrar dile getirmiştir.¹³²

Hız. Hasan, Talha b. Ubeydullah'ın oğluna gidip, kız kardeşine talip olmuş, o da Muaviye'nin onu oğlu Yezîd için istediğini söylemiştir. Hasan bu duruma sitem edince Talha'nın oğlu kız kardeşini onunla nikâhlamıştır. Haber Muaviye'ye ulaşınca hemen Mervân'a bir mektup göndererek kızı bir tercihte bulunması hususunda serbest bırakmasını istemiş, kız ise Hz. Hasan'ı seçmiştir.¹³³

Bazı durumlarda ise evlilik teklifi, evlenilmek istenen kişinin bizzat kendisine yapılıyordu. Hz. Peygamber'in, Cüveyriye'ye evlilik teklifi buna örnek olarak gösterilebilir. Müreysi Gazvesi'nde esir alınan Cüveyriye, esir olarak verildiği Sabit b. Kays ile kendisini serbest bırakması için fidye konusunda bir anlaşma yapmıştı. Cüveyriye, fidyenin ödenmesine yardımcı olması için Hz. Peygamber ile konuşmaya

¹²⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 98.

¹²⁸ Buhârî, Zekât, 15.

¹²⁹ Taberî, **Tarih**, Cilt: 4, ss. 199-200.

¹³⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 20.

¹³¹ İbn İshâk, s. 275; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 430.

¹³² İbn Sa'd, Cilt: 4, ss. 156-157.

¹³³ İbn Sa'd, Cilt: 6, s. 372.

gittiğinde Hz. Peygamber ona “Sana azat edilmenden daha hayırlı bir şey sunayım mı? Fidyeni öder ve seninle evlenirim” diyerek evlenme teklifinde bulunmuştur.¹³⁴

Ebû Talha da Ümmü Süleym ile evlenme isteğini bizzat gidip kendisi Ümmü Süleym’e bildirmiştir.¹³⁵

Hz. Peygamber, prensip olarak biriyle evlenmek isteyip geri çevrilince bir daha o kimseye teklif götürmezdi. Bir kadını istediğinde kadın ona, “Bunu babama danışayım” demiş, babasına danışınca izin verilmişti. Kadın, Hz. Peygamber’e durumu haber verince Hz. Peygamber ona “Senden başkasını bulduk” cevabını vererek artık kendisiyle evlenmek istemediğini belirtmiştir.¹³⁶ Bir başka rivayete göre, Hz. Peygamber, bir kadınla evlenmek istemiş; kadın “Babamın iznini al” cevabını vermiştir. Kadının babası bu evliliği kabul etmiş olmasına rağmen Hz. Peygamber onu istemek için bir daha gitmemiş ve kadına “*Bize başkasının elbisesini giydirdin!*”¹³⁷ ifadeleri ile tepkisini göstermiştir.

İstisna olmakla birlikte, evlilik talebinin kızıdan/kadından ya da onların ailesinden geldiğine dair örneklerle, hem İslâm öncesi dönemde, hem de İslâmî dönemde rastlanmaktadır. Örneğin, Huzâa kabilesinden anlaşma yapmak için Mekke’ye gelen bazı kişiler, hem Abdulmuttalib’in ahlâkını ve fiziğini beğendiklerinden hem de yaptıkları anlaşmayı pekiştirmek istediklerinden, ona kızları ile evlenmesi teklifinde bulunmuşlardır.¹³⁸

Hz. Hatice’nin aracı vasıtasıyla ya da bizzat Hz. Peygamber’e evlilik talebini iletmesi, kadın tarafından gelen evlilik teklifine örnektir. Konunun bir başka örneği Leylâ bint el-Hutaym’ın (el-Hatîm) Hz. Peygamber’e gelerek evlilik teklifinde bulunmasıdır.¹³⁹

Bu durum ayrıca zaman zaman kadınların duygularını itiraf etmekten kaçınmadıklarının göstergesi olarak yorumlanabilir. Nitekim kaynaklarda bununla ilgili başka örnekler de mevcuttur. Abdullah b. Abdulmuttalib’in kadınların ilgisiyle

¹³⁴ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 113; Rıza Savaş, “Cüveyriye bint. Hâris”, **DİA**, Cilt: 8, s. 146.

¹³⁵ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 396.

¹³⁶ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 155.

¹³⁷ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 99.

¹³⁸ İbn Habîb, **Münemmak**, ss. 86-87.

¹³⁹ İbn Sa’d, Cilt: 10, ss. 145; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 98.

karşılaştığı bilinmekte;¹⁴⁰ rivayetlerde onun bir kadından evlilik teklifi¹⁴¹ aldığından bahsedilmektedir.¹⁴² Bazı rivayetlerde ise bunun bir evlilik teklifi olmadığı, kadının onu kendisiyle birlikte olmaya davet ettiği söylenmektedir.¹⁴³ Bu kadının kim olduğu konusu ihtilaflı olup o, bazılarına göre Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi Kuteyle,¹⁴⁴ kimilerine göre de Fâtıma bint Mürr el-Has'amiyye'dir.¹⁴⁵ Bu kadınların ayrı ayrı, Abdullah'a duygularını açmış olmaları da başka bir ihtimaldir. Ancak burada asıl önemli olan husus, başta belirttiğimiz gibi, bir kadının ilgi duyduğu bir erkeğe açıkça duygularını ifade edebiliyor olmasıdır, diyebiliriz.

Hiz. Peygamber'e de çok sayıda kişi, kızları ya da kız kardeşleri ile evlenmesi talebinde bulunmuştur. Örneğin, Nu'mân b. Ebû'l-Cevn, Hiz. Peygamber'den kızı Esmâ ile evlenmesini isterken,¹⁴⁶ Temîme bint Vehb¹⁴⁷ ve Kuteyle bint Kays'ın¹⁴⁸ erkek kardeşleri ise Hiz. Peygamber'e kız kardeşleriyle evlenmesi için teklifte bulunmuşlardır.

Hiz. Ömer, kızı Hafsa'nın kocası vefat ettikten sonra¹⁴⁹ kızıyla evlenmesi için önce Hiz. Osmân'a teklif götürmüş, onun reddetmesinden sonra ise Hiz. Ebû Bekir'e giderek aynı talepte bulunmuştur. Ancak Hiz. Ebû Bekir suskun kalarak onun teklifini geri çevirmiştir.¹⁵⁰ Daha sonra Hiz. Ömer'in Hiz. Peygamber'e gidip Osman'a kızıyla evlenmesini teklif ettiğini söylemesi üzerine Hiz. Peygamber ona "Sana Osman'dan daha hayırlı bir damat ve ona da senden daha hayırlı bir kayınpeder göstereyim mi?" demiş, kendisi Hafsa ile evlenip, Osman'ı da kendi kızı Ümmü Külsûm ile evlendirmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁰ Zührî, s. 39.

¹⁴¹ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 75; Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî, **er-Ravdü'l-Ünüf fi Tefsir'il-Siretü'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm**, Cilt: 1, Beyrut, 1971, s. 180.

¹⁴² Abdullah b. Abdülmuttalib ve bir kadın arasında geçen bu rivayetlerin kaynaklarda farklı çeşitleri mevcuttur. Ayrıntı için bkz. İbn İshâk, ss. 93-96; İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 180. İbn Sa'd c.1, ss. 76-78 Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, ss.87-88.

¹⁴³ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 76.

¹⁴⁴ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 89. Kadının adı İbn İshâk da Ümmü Kubâl (İbn İshâk, s. 94.); Süheylî'de künyesi Ümmü'l Kıtâl, asıl adı ise Rukıyye olarak geçmektedir. (Süheylî, Cilt: 1, s. 180.)

¹⁴⁵ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 75; es-Süheylî, Cilt: 1, s. 180.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 138.

¹⁴⁷ İbn İshâk, s. 286.

¹⁴⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 142.

¹⁴⁹ Hafsa, daha önce Huneyş b. Huzâfe b. Kays b Adî ile evli olup kocası vefat etmiştir. Bkz. İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 80; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 54.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 80-81; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 54-55.

¹⁵¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 81.

Erkeğin evlilik teklifini yapmasının ardından, kızın ailesinin hemen karar vermeyip, kendi aralarında veya fikrine değer verdikleri kişilerle konuyu istişare ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum Arap örfünde var olan bir uygulama olup, İslâm öncesi dönemde ayrıca, bir karara varılamadığında, hayatın içerisindeki birçok olayda olduğu gibi, fal oklarına başvurulmaktaydı.¹⁵²

Hiz. Peygamber'in kızı Fâtıma'ya, içlerinde Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ömer'in de dâhil olduğu, pek çok kişi talip olmuş, ancak Hiz. Peygamber, hiçbirisine olumlu bir cevap vermemiş ve onlara "Fâtıma hakkında Allah'ın vereceği hükmü bekliyorum" diyerek önlerini kesmiştir.¹⁵³ Bu durum Hiz. Peygamber'in kızı hakkında titiz davrandığını göstermektedir. Hiz. Peygamber dışında, bazı kişilerin bu konuda hassasiyet gösterdikleri ve eş seçimi hususunda titiz davrandıkları görülmektedir.¹⁵⁴

Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt, kendisine evlilik teklif eden kişilerden hangisiyle evleneceği konusunda tek başına karar vermeyip anne bir kardeşi Hiz. Osman'a danışmış, onun yönlendirmesiyle Hiz. Peygamber'e gitmiştir.¹⁵⁵ Fâtıma bt. Kays ed-Dahhâk da kendisine evlilik teklif edenler arasında bir karar veremeyip durumu Hiz. Peygamber ile görüşmüştür.¹⁵⁶ Bu iki örnekten Hiz. Peygamber'in eş seçiminde verdiği tavsiyeler konusunda zikrettiğimiz için burada sadece hatırlatmakla yetiniyoruz.

Ömer b. Hattâb, Hiz. Ali'nin kızı Ümmü Külsûm'e talip olduğunda, Hiz. Ali oğulları Hasan ve Hüseyin ile bu konuyu istişare etmiş, ondan sonra kızını Hiz. Ömer ile evlendirmeye karar vermiştir.¹⁵⁷

Muâviye, Abdullah b. Ca'fer'in kızını; oğlu Yezid'e istediğinde Abdullah tek başına bir cevap vermemiş, hemen gidip bu konuyu kızın dayısı Hiz. Hüseyin ile konuşmuştur. Hiz. Hüseyin'in bu evliliğe karşı çıkması üzerine Abdullah, Muâviye'ye olumsuz cevap vermiştir.¹⁵⁸

¹⁵² İbn İshâk, s. 85; İbn Habîb, **Muhabber**, s. 332.

¹⁵³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 20.

¹⁵⁴ Buhârî, Tefsir, Bakara, 40; Ebû Dâvûd, Nikâh, 20.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, Cilt:3, s. 43.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 259-261.

¹⁵⁷ İbn İshâk, s. 275.

¹⁵⁸ İbn Sa'd, Cilt: 6, s. 414.

Hız. Peygamber evlilik konusunda babaların ve/veya erkek akrabaların tek başına karar vermesini istememiş ve kızları konusunda annelerin ve/veya kadınların da söz sahibi olmalarını; erkeklerin onlarla istişare etmeden karar vermemeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹⁵⁹ Hız. Peygamber'in İslâm öncesi dönemde bile bu düşünceye sahip olup eşinin sözüne kıymet verdiği, kızı Zeyneb'i annesi Hatice'nin isteği ve arzusu üzerine, kardeşi Hâle'nin oğlu Ebû'l-Âs ile evlendirdiği bilinmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Hız. Peygamber, Cüleybîb için bir adamın kızına talip olduğunda o, kızı hakkında karısından bağımsız tek başına karar veremeyeceğini belirtmiş ve gidip eşi ile bu evlilik teklifi meselesini görüşmüştür.¹⁶⁰

Ayrıca Hız. Peygamber, ister dul olsun, ister bakire olsun, istişare edilmeden kadınların evlendirilmesini uygun bulmamış; onlardan evlilik hakkındaki fikirlerinin alınmasını tavsiye etmiştir.¹⁶¹ Evlilikte kadınların görüşlerine başvurma hususuna kendisi de özen göstermiş ve kızlarını evlendireceği zaman, onlarla konuşarak düşüncelerini sormuştur.¹⁶²

Baba, kızını genellikle kendi istediği kişi ile evlendirebilmekle birlikte,¹⁶³ bu durumun istisnalarına rastlamak mümkündür. Daha önce bahsedilen Hind bint Utbe b. Rebî'a konunun en önemli örneklerinden biridir. Döneminin en aristokrat ve güçlü kadınlarından biri olan Hind, evleneceği kişi hakkında kendi görüşünün alınmasını istemiş ve bunları bizzat babasının huzurunda dile getirmiştir. Onun bu isteğine saygı duyan babası Utbe b. Rebî'a, evlilik teklifleriyle alakalı ciddi bir gelişme olunca kızının yanına gelerek iki tâlibinin olduğunu haber vermiş ve taliplerinin isimlerini zikretmeden kişilik özelliklerinden bahsetmiştir. Babanın, burada kızının, isimlerden bağımsız olarak koca adaylarının karakteri üzerinden doğru bir seçim yapmasını istemiş olduğu düşünülebilir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Ebû Dâvûd, Nikâh, 23.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, Cilt: 5, ss. 393-394.

¹⁶¹ Buhârî, Nikâh, 41; Müslim, Nikâh, 64, 66; İmam Mâlik, Nikâh, 4; Tirmizî, Nikâh 17-19; Ebû Dâvûd, Nikâh, 23,25; Nesâî, Nikâh, 31-32.

¹⁶² İbn İshâk, s. 278.

¹⁶³ Şemseddin Günaltay, **İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri**, 2. Baskı, Ankara Okulu Yayınevi, Ankara, 2013, s. 124.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 223-224.

Hiz. Peygamber, Hiz. Ali'nin talebini kızı Fâtîma'ya iletmiş, onun sessizliğinden rızası olduğunu anlamış ve ancak bundan sonra evliliğe onay vermiştir.¹⁶⁵ Başka bir rivayete göre, Hiz. Fâtîma bu teklifi duyduğunda karşı çıkmış ve babasına “*Sen beni gözü iyi görmeyen, bir göbekli ile mi evlendirdin*” diyerek sitem etmiştir. Bunun üzerine Hiz. Peygamber kızı Fâtîma'ya “*Ben seni İslâm'a girmesi yönüyle ashabımın ilki, ilim yönüyle onların en fazla olanı ve onların hilm¹⁶⁶ yönüyle en büyük olanı ile evlendirdim*”¹⁶⁷ diyerek bir müddet konuştuktan sonra onu evlenmeye razı ettiği söylenmektedir.

Babası, dul bir kadın olan Hansâ bint Hizâm'ı, istemediği halde bir adamla evlendirmiş ve o da hemen Hiz. Peygamber'e gelerek durumu anlatmıştır; Hiz. Peygamber, babanın bu nikâhta hakkı olmadığını söylemiş ve nikâhı geçersiz saymıştır.¹⁶⁸ Ayrıca Hansâ'nın, babasının onu amcası yanında biriyle evlendirdiği, kendisinin ise başka birisiyle evlenmek istediğini Hiz. Peygamber'e söylediği ve Hiz. Peygamber'in son kararı kendisine bıraktığı rivayet edilmektedir.¹⁶⁹ Yine başka bir olayda bakire bir kız, babasının onu istemediği bir kişiyle evlendirdiğini Hiz. Peygamber'e şikâyet etmiş, Hiz. Peygamber, evli kalıp kalmama kararını kızı bırakmıştır.¹⁷⁰ Yukarıda Talha b. Ubeydullah'ın kızının da Hiz. Hasan ve Yezîd b. Muâviye arasındaki seçimi kendisinin yaptığından bahsetmiştik.

Dul kadınların, evlenme konusunda kendileri söz hakkına sahip olmakla birlikte, dilerlerse başkasına evlendirme yetkilerini verdikleri anlaşılmaktadır. Ümmü Külsûm bint Ali, Hiz. Ömer'in vefatı üzerine dul kalınca, kardeşleri Hasan ve Hüseyin onu evlendirme yetkisini kendilerine almak istemişler, Ümmü Külsûm de bunu kabul etmişti. Ancak Hiz. Ali'nin teklifi üzerine Ümmü Külsûm, evlilik yetkisini kardeşlerinden alıp, babasına devretmiştir.¹⁷¹

Evliliğin tek taraflı bir ilişki süreci olmadığını bilen Hiz. Peygamber, bu tavrıyla evlendikten sonra ortaya çıkabilecek sorunları da kısmen engellemeye çalışmıştır.

¹⁶⁵ İbn İshâk, s.274; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 21.

¹⁶⁶ Akıllı ve kültürlü olmakla kazanılan, beşerî münasebetlerde hoşgörölü, bağışlayıcı ve medenî davranışlar sergilemeyi sağlayan ahlâkî erdem. Ayrıntı için bkz. Mustafa Çağrı, “Hilm”, Cilt: 18, s. 33.

¹⁶⁷ Zührî, s. 180.

¹⁶⁸ Buhari, Nikâh, 42; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 423-424.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 423-424.

¹⁷⁰ Ebû Dâvûd, Nikâh, 24.

¹⁷¹ İbn İshak, ss. 276-277.

Evlilikte her iki tarafın da istekli olması, huzur ve mutluluğu beraberinde getirirken, birinin zorla evlendirilmesi huzursuzluğun ve sevgisizliğin en büyük kaynağı olacaktır. Örneğin, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeyneb'in Ebû'l-Âs ile kendi rızasıyla evlendiğini söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in en sıkıntılı zamanlarında, daha önce de bahsettiğimiz gibi, Ebû'l-Âs kendisi bir müşrik olmasına rağmen, Kureys'in karısını boşaması teklifini şiddetle reddetmiş ve “*Ben kadınımlı kimseye değişmem*” sözleriyle ona olan sevgi ve saygısını göstermiştir.¹⁷² Hz. Zeyneb'in de aynı şekilde eşinin zor zamanlarında yanında olduğu, Bedir savaşında kocası esir düştüğünde onu kurtarmak için annesi Hz. Hatice'nin düğün hediyesi olarak taktığı, maddi değerinden çok manevi değeri olan, gerdanlığını fidye olarak yollamasından açıkça anlaşılmaktadır.¹⁷³

Bununla birlikte rızasız gerçekleşen bir evlilikte, zor zamanlarda eşlerin birbirini desteklemesi bir yana evlilik hayatında daima huzursuzluk hâkim olacaktır. Hz. Zeyneb bint Cahş'ın çok da razı olmayarak Hz. Zeyd b. Hârise ile evlenmesi ve aile içi geçimsizlik sebebiyle evliliklerinin ancak bir yıl sürebilmesi bunun en önemli örneklerindendir.

Kadının Evlenmeden Önce Şart Koşması

Arap toplumunda günlük yaşamda ataerkil bir anlayış hâkim olduğundan, genellikle kadın, evlenene kadar babasının, evlendikten sonra kocasının sorumluluğu altında giriyor ve herhangi bir konuda söz hakkı bulunmuyordu. Fakat istisna bir durum olmakla birlikte Selmâ bint Amr, Hatice bint Huveylid, Hint bint Utbe gibi toplumda saygı gören güçlü kadınlar örneklerinde, kadınların da söz hakkı olduğu görülmektedir. Onları diğerlerinden ayıran ortak özellik toplumun en saygın ailelerine mensup olmakla birlikte onların saygınlığını, sadece ailelerine bağlamak yeterli değildir. Örneğin hem Selmâ'nın hem Hz. Hatice'nin ticaretle uğraşmaları, zeki olmalarının yanında o zamanın şartlarına göre bir eğitim aldıklarını göstermektedir. Bu da onların aristokrat bir ailede yetişmelerinin sonucudur. Yani mensubu oldukları aile ile birlikte eğitilmiş ve kültürlü olmaları, onlara özgüveni ve saygınlığı getiriyor, toplumda onlara statülerine göre davranıyor; bu durumda güçlü aile, erkeklerini olduğu kadar kadınlarını da güçlü kılıyordu. Böylece onlar, kendi hayatlarını

¹⁷² İbn Hişâm, Cilt: 2; s. 294; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 23-24.

¹⁷³ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 24.

etkileyecek kararları kendileri alıyorlar, başkalarının eline bırakmıyorlardı. Bu kadınlara toplumun saygı duyduğu kadar kendi aileleri ve eşleri de saygı duyuyorlardı. Daha önce zikrettiğimiz üzere, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber ile evlilik kararına amcası dışında diğer akrabaları saygı göstermiş;¹⁷⁴ Hind, babası Utbe'ye evleneceği kişi hakkında kendi görüşünün alınmasını istemiş ve babası da onun bu isteğini yerine getirmişti.

Hatta bazı saygın kadınlar, evlenmeden önce kocalarına şart dahi koşabiliyorlardı. Yukarıda temas ettiğimiz Selmâ bint Amr ve Hâşim'in evliliği buna örnek olarak verilebilir. Kabilesi içinde şeref sahibi ve kültürlü bir kadın olan Selmâ, evliliği ile ilgili karar verme yetkisi ve boşamanın kendi elinde olmasını şart koşuyordu.¹⁷⁵ Hâşim'in evlilik teklifini de onun şerefli ve asil bir adam olmasının yanında, bu şartlara uyması koşuluyla kabul etmişti.¹⁷⁶ Selmâ, ilk evliliğini yaptığı Uhayha b. el-Cülâh'tan kendi talebiyle boşanmıştır. Bu onun, hayatının her döneminde güçlü ve kararlı bir kadın olduğunun en önemli göstergesidir. Selmâ bint Amr dışında Fâtıma bint el-Hurşeb el-Enmâriyye, Amre bint Sa'd ve Âtike bint Mürre de kocaları ile bu şartla evlenmişlerdir.¹⁷⁷

İslâm'dan sonra bu uygulamanın devam ettiğinin örneklerine rastlanmaktadır. Örneğin, zengin bir kadın olan Fâtıma bint Utbe b. Rebî'a, Akîl b. Ebî Tâlib ile evlenmeden önce "Sen bana evliliğimizin sürmesini garanti edeceksin, ben de malımdan senin faydalanmanı sağlayacağım" şartını öne sürmüş, Akîl de bunu kabul ederek onunla evlenmiştir.¹⁷⁸

Konunun bir başka örneği, daha önce ifade edildiği üzere, Ümmü Süleym bint Milhân'ın Ebû Talha Zeyd b. Sehl ile evlenmesidir. Ümmü Süleym, Ebû Talha'nın evlilik teklifini müşrik olduğu için kabul etmemişti. Daha sonra Ebû Talha ona tekrar gelip talebini yineleyince Ümmü Süleym ancak Müslüman olursa onunla evleneceğini söylemiş, Ebû Talha Müslüman olunca bu evlilik gerçekleşmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁴ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 109.

¹⁷⁵ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 158; İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 60.

¹⁷⁶ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 60.

¹⁷⁷ İbn Habîb, **Muhabber**, 398-399.

¹⁷⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 226.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 396-397.

Ancak Hz. Peygamber ahabına “Hiçbir kadın Müslüman kardeşinin eşiyle evlenmek için boşanmasını istemesin; çünkü onun için de takdir edilmiş birisi vardır.”¹⁸⁰ uyarısında bulunarak bir sınırlama getirmiş, kadınların böyle bir temenni öne sürmesini yasaklamıştır. Hz. Peygamber bu konuyu “Bir kadının çanağının kendisine boşalması amacıyla, kız kardeşinin boşanmasını istemesi helal değildir.”¹⁸¹ şeklinde de ifade etmiştir. Kadın bu boşamayı isteyerek daha önceki eşe ait olan nafakanın, iyiliğin yani kocadan sağlanan faydaların kendisine ait olmasını sağlamaya çalışmaktadır. İbn Hacer, burada geçen “çanak” ifadesi ile kocadan sağlanan faydaların; “kız kardeş” ifadesiyle ise ister neseb ister süt emmek ister din yoluyla kız kardeşi olsun, kendisinden başka bir kadının kastedildiğini söylemiştir.¹⁸²

1.3. MEHİR

Sözlükte “ücret” manasına gelen mehir, terim olarak ise evlilik esnasında ödenen para veya malı ifade etmektedir.¹⁸³ Sadak (sudak, sıdak) kavramı mehirle eş anlamlı olarak kullanılsa da bazı araştırmacılar sadak ile mehir arasında bir ayırım yapmakta ve “sadak”ın evlenecek kadının kendisine, mehrin ise onun ailesine verilen bir mal olduğunu belirtmektedirler.¹⁸⁴ Ayrıca “sadak”ın, nişanlanma sürecinde verilen hediyelere dendiği de söylenmektedir.¹⁸⁵

Cahiliye döneminde, aslında kadının hakkı olan bu mal, doğrudan kadına değil, onun yerine babasına; eğer kadının babası hayatta değilse, ondan sonra gelen en yakın erkek akrabasına verilirdi.¹⁸⁶ Bununla birlikte İslâm’dan önce kocanın vermesi gereken bu malın veliye değil, kadının kendisine teslim edilmeye başlandığı söylenmektedir.¹⁸⁷ Merhum Hamidullah, bu devirde erkeğin, kadına çeyiz de verdiğini ve mehrin kadına verilip buna babasının dahi dokunamadığını belirtmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁰ Buhârî, Kader, 4.

¹⁸¹ Buhari, Şurût, 8; Nikâh, 53.

¹⁸² İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, Cilt: 9, ss. 219-220.

¹⁸³ Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, **DİA**, Cilt: 28, s. 389.

¹⁸⁴ Ahmet Akgündüz, “Başlık”, **DİA**, Cilt: 5, ss. 131-133.

¹⁸⁵ Aydın, ss. 389-391.

¹⁸⁶ Günaltay, s. 124.

¹⁸⁷ W. Heffening, “Nikâh”, **Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (MEBİA)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt: 9, s. 258.

¹⁸⁸ Hamidullah, **İlk İslâm Devleti**, s. 49.

Ancak bunun toplumun tamamı tarafından istisnasız bir şekilde uygulandığını söylemek mümkün değildir.

İslâm ile beraber mehrin kadına ait olduğu, velisinin mehirden faydalanma hakkının olmadığı açıkça belirtilmiştir. Kocalara, bu mehirleri içten gelerek seve seve ve cömertçe vermeleri emredilmiş, kadının rızası olmadıkça bu maldan kullanmaları yasaklanmıştır.¹⁸⁹ Nitekim “*Erkekler kadınlardan bir derece daha üstündür*”¹⁹⁰ ayeti genellikle erkeklerin, ailelerini koruyup gözetmek ve evlerini geçindirmekle mükellef oldukları şeklinde anlaşılmıştır. Onların derecelerinin üstün olması bu gibi sorumlulukları taşımalarına bağlanmıştır.¹⁹¹ Eğer onlar, kadınların malına göz dikerler ve evlenmek için kadından mal talep etme beklentisinde olurlarsa¹⁹² bu üstünlüklerini kötüye kullanmış olurlar ki bu yasaklanmıştır.¹⁹³

Bununla birlikte Kur’ân, mehrin belirlenmemiş olduğu durumlarda, zifafa girmeden boşanıldığı takdirde, kadının mahrumiyetine karşılık az da olsa bir mal verilmesini emretmiştir.¹⁹⁴ Yine mehir belirlenmiş ve zifafa girilmemiş olduğunda ise mehrin yarısının verilmesi emredilmiştir.¹⁹⁵ Buna rağmen, Hz. Peygamber’in zifafa girmeden boşadığı bir kadına mehrin tamamını verdiği dair bir rivayet yer almaktadır.¹⁹⁶

Bir başka örnekte ise ensârdan bir kişi yeni evlendiği karısıyla birlikte olduktan sonra Hz. Peygamber’in yanına gelerek “O benimle evlenirken bakire olduğunu söylemişti, ancak ben bunun doğru olmadığı gördüm” demiş ve Hz. Peygamber kocayı dinledikten sonra kadını çağırması ve durumu bir de onun anlatmasını istemiştir. Kadın kocasının kendisine iftira attığını söyleyince, ikisi Hz. Peygamber’in emriyle mülâ’ane yapmış; koca kadına mehrini ödemiştir.¹⁹⁷

Hz. Peygamber’in evlenirken eşlerine beş yüz dirhem¹⁹⁸ mehir verdiği rivayet edildiği gibi miktarın dört yüz seksen dirhem olduğu ve ayrıca onun kızlarını

¹⁸⁹ Nisâ 4/4; Yazır, Cilt: 2, s. 1291.

¹⁹⁰ Bakara 2/ 228.

¹⁹¹ Yazır, Cilt: 2, s. 786.

¹⁹² Yazır, Cilt: 2, s. 1291.

¹⁹³ Yazır, Cilt: 2, s. 786.

¹⁹⁴ Bakara 2/ 236.

¹⁹⁵ Bakara 2/237.

¹⁹⁶ İbn İshâk, s. 286.

¹⁹⁷ İbn Mâce, Talâk, 27.

¹⁹⁸ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 155, Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 101.

evlendirirken bu miktarda mihr aldığı söylenmiştir.¹⁹⁹ Hz. Peygamber'in bazı hanımlarına, bu mehri para olarak değil, bu para mukabilinde ev eşyası olarak verdiğinin örneklerine kaynaklarda rastlanmaktadır. Örneğin, Meymûne'nin mehrinin dört yüz dirhem²⁰⁰ ya da dört yüz yirmi dirhem²⁰¹ olduğu rivayet edilmekle beraber, bazı kaynaklarda, onun mehrinin dayalı döşeli bir ev hizmetçi ve eşya²⁰² ya da Zeynep b. Huzeyme'nin bıraktığı mal²⁰³ olduğu da söylenmektedir. Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa'ya mehir olarak "bir yatak, iki tane yastık, bir elbise, yazın ve kışın yarısını kuşandığı yarısıyla sergi yaptığı büyük bir kumaş ve iki yeşil kap verdiğini rivayet edilmektedir.²⁰⁴ Yine Ümmü Seleme'ye ise mehir olarak el değirmeni, iki kap, içi hurma lifi ile doldurulmuş deriden bir yastık²⁰⁵ ve iki de koku²⁰⁶ verdiğini söylenmiştir.

Hz. Peygamber tüm eşlerine mehirlerini vererek aynı zamanda ashabı bu konuda bilinçlendirmeye çalışmıştır. Abdurrahman b. Avf'ın evlendiğini duyduğunu zaman ona hemen mehir olarak ne verdiğini sorması Hz. Peygamber'in bu konuya verdiğinin önemin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.²⁰⁷ Konu ile alakalı bir başka örnek ise şudur: Bir kadın, Hz. Peygamber'e kendisini hibe etmeye gelmiş, Hz. Peygamber ise bunu kabul etmemiştir. Fakat olayın vuku bulduğu mecliste bulunanlardan biri bu kadına talip olmuştur. Hz. Peygamber ona hemen yanında mehir olarak verecek bir şeyinin olup olmadığını sormuş; olmadığını öğrenince adamdan, ailesine gidip verebilecek bir şeyler bulmasını istemiştir. Adam hiç bir şey bulamadan dönünce Hz. Peygamber "Bir demirden yüzük bile yok mu?" demiş, bunun üzerine adam tekrar gidip bakmış ve yine bir şey bulamadan dönmüştür. Mehir olarak ancak üzerindeki izarının olduğunu ve yarısını ona vereceğini söylemiştir. Hz. Peygamber ise "İzarın ne işe yarar? Onu sen giyecek olsan onun üzerinde bir şey olmayacak. Şayet o giyecek olsa senin üzerinde bir şey kalmayacak" diyerek adamın bu teklifini reddetmiştir. Adam bir müddet oturduktan sonra kalkıp giderken Hz. Peygamber onu

¹⁹⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 156.

²⁰⁰ İbn Hişâm, Cilt: 4, s. 8.

²⁰¹ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 81.

²⁰² İbn Zebâle, s. 64.

²⁰³ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 81.

²⁰⁴ İbn Zebâle, s. 45.

²⁰⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 88; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 65.

²⁰⁶ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 65.

²⁰⁷ İbn Sa'd, Cilt: 3, ss. 117.

geri çağırılmış ve Kur'ân'dan ezbere bildiği sureleri kadına öğretmesi karşılığında ikisini nikâhlamıştır.²⁰⁸ Aynı şekilde Hz. Peygamber, kızı Fâtıma'yı Hz. Ali istediğinde ona mehir olarak elinde ne olduğunu sormuş, bir şey olmadığını öğrenince Hz. Ali'ye mehir olarak el-Hutamiyye denen zırhını vermesini söylemiştir.²⁰⁹

Hz. Peygamber'in evlilikleri zorlaştırmamak için kadının rızasının olduğu takdirde mehri kolaylaştırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Örneğin Hz. Peygamber, Benî Fezâre'den bir kadının bir çift ayakkabı karşılığında evlendiğini öğrenince buna razı olup olmadığını sormuş, onun rızası olduğunu anlayınca evliliğe müsaade etmiştir.²¹⁰ Yine yukarıda bahsettiğimiz olayda Hz. Peygamber adamın hiçbir şeyinin olmaması üzerine Kur'ân'dan ezbere bildiği sureleri kadına öğretmesi karşılığında onu nikâhlamıştır.²¹¹

Ayrıca bunun gibi manevî değeri olan şeylerin mehir sayıldığına dair pek çok örneğe rastlanmaktadır. Daha önce temas ettiğimiz üzere, Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym bint Milhân, kendisine defalarca evlilik teklif eden Ebû Talha'nın teklifini ancak Müslüman olursa kabul edeceğini söylemiş, Müslüman olmasını da mehri yerine saymıştır.²¹² Hz. Peygamber'in Safiyye'nin mehrini azat edilmesi;²¹³ Cüveyriye'nin mehrini de kabilesinden kırk esiri²¹⁴ ya da tüm esirleri serbest bırakması²¹⁵ olarak verdiğine dair rivayetler kaynaklarda yer almaktadır.

İstisna olmakla birlikte mehir belirlemeden yapılan evliliklere de rastlanmaktadır. Hz. Peygamber'in evlendirdiği bir kişinin²¹⁶ vefat ederken yanındakilere, evlenirken karısına mehir olarak hiç bir şey vermediğini söylediği ve Hayber'deki hissesinin mehir olarak eşine verilmesini istediği rivayet edilmektedir.²¹⁷

²⁰⁸ Buhârî, Nikâh 51; Müslim, Nikâh, 76; Ebû Dâvûd, Edeb, 44, Nikâh, 30

²⁰⁹ Zührî, s. 180; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 20-22; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 31; İbn Hibbân, Cilt: 1 s. 152.

²¹⁰ Tirmizî, Nikâh, 22.

²¹¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 44, Nikâh, 30; Buhârî, Nikâh 51; Müslim, Nikâh, 76.

²¹² İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 396-397.

²¹³ Vâkidî, s. 675.

²¹⁴ Buhârî, Itk, 13; Vâkidî, s. 412; İbn Hibbân, Cilt: 1, s. 253-254.

²¹⁵ Vâkidî, s. 412.

²¹⁶ İbn Sa'd da bu kişi Abdullah Zülbicâdeyn olarak geçiyor. Bkz. İbn Sa'd, Cilt: 5, ss. 140-141.

²¹⁷ İbn Sa'd, Cilt: 5, ss. 140-141; Ebû Dâvûd, Nikâh, 31.

Cahiliye döneminde mehir, kadının statüsü ile doğru orantılı olduğundan dolayı²¹⁸ mehirsiz evlenmesi ayıp sayılmakta ve mehirsiz evlenen kadına “odalık” muamelesi yapılmaktaydı.²¹⁹ Daha önce yer verdiğimiz Hind bint Utbe’nin’in evlilik olayında, babasına söylediği “Beni onunla evlendir, fakat bir atın, boynu bükük tayını atması gibi, beni onun önüne atma! Ona baskı kurarak dişli bir şekilde pazarlık da yapma!”²²⁰ sözü bunu açık bir şekilde göstermektedir. Mehrin kadının statüsüyle eş tutulduğu bu dönemde Hind, ne değersiz bir kadınmış gibi az bir mehirle evlenmek istemiş, ne de evliliği bir pazarlık konusu yapmak istemiştir.

Ayrıca kadınların mehirden hoşnut olmadıkları takdirde henüz nikâh akdi gerçekleşmeden vazgeçtikleri/vezgeçebildikleri görülmektedir. Örneğin. Osman b. Maz’ûn’un kızı Zeyneb babasının vefatından sonra Hz. Ömer’in oğlu Abdullah ile evlenmişti.(nişanlanmıştı.) Ancak Muğîre b. Şu’be’nin kızları için daha yüksek miktarda bir mehir istemeleri için kızın ailesini teşvik etmesi sonucu, anne bu evliliği onaylamaması için kızı ile konuşmuş ve Zeyneb ise annesinin sözü üzerine evlilikten vazgeçmiştir. Bu konuyu Hz. Peygamber’e danışmaları sonucunda Hz. Peygamber nikâhı kabul etmemiş, daha sonra Zeyneb ile Muğîre b. Şu’be evlenmiştir.²²¹

Cahiliye döneminde mehrin verilme zamanının net olmadığı, nikâhtan önce ya da sonra verilebildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Velid b. Muğîre’nin, Uzeyhir b. Uneys’in kızı ile evlendiği ve mehrini de nikâhtan önce verdiği rivayet edilmiştir.²²² Kocanın boşanmak istediği karısını mehir borcu sebebiyle boşayamamasından dolayı önce onu alacağından vazgeçirip boşamaya çalışması,²²³ mehrin verilmesinin nikâhtan sonraya bırakılabildiğinin bir göstergesidir. Hz. Peygamber’in de Hz. Hatice’ye mehir olarak yirmi genç deve²²⁴, dört yüz seksen²²⁵ ya da beş yüz dirhem verdiği²²⁶ rivayet edilmekte, ancak bunun nikâhtan önce mi yoksa sonra mı verildiği açıkça

²¹⁸ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 310.

²¹⁹ Ateş, s. 253.

²²⁰ İbn Sa’d, Cilt: 10, ss. 224.

²²¹ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 255.

²²² İbn Habîb, **Münemmak**, s. 192, 199-200.

²²³ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 6, s. 528; İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, Cilt: 8, ss. 245-246.

²²⁴ İbn Hişâm, Cilt: 1, s. 215.

²²⁵ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 18.

²²⁶ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, ss. 106-107.

belirtilmemektedir. İslâm'ın bunu değiştirmedeği, belli bir zaman sınırlaması getirmediği ve esnek bıraktığı anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda bir gelenek olarak, geline ailesi tarafından çeyiz hazırlandığı ve bunun düğün hediyesi olarak verildiği rivayetlerde mevcuttur. Arapça'da "Yolcunun, gelinin ve sefere çıkacak ordunun ihtiyaç duyacağı eşya, gıda maddesi, silâh vb. malzemeler" anlamına gelen Cehâz (cihâz) kelimesi, Türkçe'ye hem alet-edevât anlamında cihâz şeklinde geçmiş, hem de çehiz ve çeyiz olarak yaygınlık kazanarak gelinin baba evinden götürdüğü elbise ve benzeri eşyalar için kullanılmıştır.²²⁷

Âmir b. Kurt b. Seleme'nin, kızı Dubâ'a'yı Abdullah b. Cüd'ân ile evlendirirken ona bir çeyiz hazırlaması²²⁸ ve Hz. Hatice'nin kızı Zeyneb'i evlendirirken ona bir gerdanlık hediye etmesi²²⁹ bunun tipik örneklerindendir. Hz. Aişe'ye de annesi evlenirken hediye olarak gerdanlık vermiştir.²³⁰ Aynı zamanda yukarıda geçtiği üzere Merhum Hamidullah, erkek tarafından da bir çeyiz hazırlandığını söylemektedir.²³¹

Bu gelenek İslâmî dönemde uygulanmaya devam etmiş, Hz. Peygamber kızı Fâtıma'yı evlendirirken ona dönemin şartları içinde bir çeyiz hazırlamıştır. Rivayetlere göre bu çeyiz; bir havlu, içi hurma lifi ile dolu deriden bir yatak, bir su tulumu, iki su testisi ve iki parçadan oluşan bir değirmen taşından ibarettir. Aynı kaynakta geçen bir başka rivayette Ümmü Eymen, Fâtıma'nın çeyizini kendisinin hazırladığını ve bir yatak ile kilimden ibaret olduğunu söyler.²³²

Ayrıca o dönemde düğünden önce bazı kişilerin, gelin ve damadın oturacağı evi hazırladığı anlaşılmaktadır. Buna göre içlerinde Hz. Aişe ve Ümmü Seleme'nin de olduğu birkaç kişi önce yumuşak bir toprağı evin tabanına yaymışlar, iki yastığın içine hurma lifi doldurmuşlar; üzerine kıyafetlerin ve su kabının asılacağı bir ağaç parçasını da odanın bir kenarına koymuşlardır.²³³ Aynı zamanda Esmâ bt. Umeys'in (torunu Avn'a) "Ninen Fâtıma ve deden Ali'nin yatağını evlendiklerinde ben hazırladım.

²²⁷ Abdülazîm Mahmûd ed-dîb, "Çeyiz", **DİA**, Cilt: 8, s. 296.

²²⁸ İbn Habîb, **Münemmak**, s. 225.

²²⁹ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 24.

²³⁰ Vâkidî, s. 428.

²³¹ Hamidullah, **İlk İslâm Devleti**, s. 49.

²³² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 25.

²³³ İbn Mâce, **Nikâh**, 24.

Yatakları ve yastık olarak kullandıkları şey hurma lifinden başka bir şey değildi.”²³⁴ dediği rivayet edilmektedir.

Sonuç olarak, İslâm öncesi dönemde var olan mehir uygulaması İslâm’dan sonra da devam etmiş, ancak kadın lehine bir düzenlemeye tabi tutularak kadının mağduriyetini engellenmek için bir takım önlemler alınmıştır.

1.4. NİŞÂN

Nişan kelime olarak “belirti, iz, işaret”, terim olarak ise “evlenmeleri caiz olan iki kişinin birbiriyle evlenmeyi karşılıklı olarak vaad etmesi” anlamına gelmektedir.²³⁵ Buraya kadar geçen süreç evlenilecek kişinin seçilmesi, seçilen kişinin ailesine haber yollanması, yanıtın olumlu olmasının ardından tarafların mehir konusunda bir karar vermeleri ve nikâh tarihinin belirlenmesi şeklinde işlemiştir. Arap kültüründe, evlilik süreci içerisinde müstakil bir nişan merasiminin olmadığı, nikâh tarihinin belirlenmesi ve nikâh tarihi arasında geçen sürenin nişan dönemi sayıldığı anlaşılmaktadır. Nişan, karşılıklı verilen bir evlenme vaadi olduğuna göre bu vaaddan vazgeçmeyi de günümüzdeki nişandan ayrılma gibi değerlendirebiliriz.

Bu dönemdeki nişan ve “nişandan ayrılma” uygulamasının en açık örneğini Hz. Peygamber’in hayatında görmek mümkündür. Hz. Peygamber’in kızları Rukıyye ve Ümmü Külsûm nübüvvetten önce Ebu Leheb’in oğulları Utbe ve Uteybe ile nikâhlanmışlardı. Fakat Ebû Leheb ile ilgili olarak “*iki eli kurusun kurudu da*” ayeti inince, Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemîl çok sinirlenmiş, hemen oğullarına giderek Muhammed’in iki kızını boşamazlarsa bir daha kendileriyle konuşmayacaklarını söylemişler; neticede onlar ailelerine itaat ederek Rukıyye ve Ümmü Külsûm’ü boşamışlardır.²³⁶ Konu ile alakalı Belâzürî’de yer alan bir başka rivayet şu şekildedir: Hz. Peygamber, Kureyş’e Allah’ın emrini ve onlara düşman olduğunu açıkladıktan sonra, Kureyş’ten bazı kimseler, Ebu Leheb’in oğlu Utbe’ye gidip “*Artık Muhammed ile bir ilişkiniz kalmadı. Kızlarını ona gönderin de onu kızları ile meşgul edin!*”

²³⁴ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 23.

²³⁵ H. İbrahim Acar, “Nişan”, **DİA**, Cilt: 33, s. 152.

²³⁶ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 36; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 28-29; İbn Hibbân, Cilt: 1 s. 71.

demişler ve ona Muhammed'in kızını boşadığı takdirde Kureyş'ten istediği kadınla evlendireceklerini vadetmişlerdir; Utbe, onların bu teklifini kabul edip Hz. Peygamber'in kızını boşamıştır.²³⁷

Rivayetlerde durum, onların evli oldukları ve boşandıkları şeklinde yer alsa da, aralarında zıfâf gerçekleşmediğinin belirtilmesiyle²³⁸ bunu bir nişanlanma ve nişandan ayrılma süreci olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Hz. Aişe'nin, Hz. Peygamber'in evlilik teklifinden önce Cübeyr b. Mut'im ile nişanlı olduğu, Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamber'in teklifini kabul etmeden önce Mut'im b. Adî'den kızı için verdiği sözü aldığı rivayet edilmektedir.²³⁹ Bununla birlikte bu haberin doğru olmadığı da söylenmektedir.²⁴⁰

Hz. Peygamber ve Hz. Aişe'nin de üç yıl nişanlı kaldığı bilinmektedir.²⁴¹ Hz. Peygamber'in bu süre içinde Hz. Aişe'nin kilo almasını istemesi ile ilgili "Resûlullah gerdeğe girmeden önce benim biraz şişmanlamamı istiyor ve bunun için çaba sarf ediyordu. Şişmanlayıncaya kadar bana bol bol hurma yedirdi. Gerçekten güzel bir şekilde yağlanmış ve şişmanlamıştım."²⁴² rivayetinden nişan süresinin, bazı durumlarda fizyolojik ve psikolojik olarak evlilik olgunluğuna erişme için bir zaman dilimi olarak düşünülebilir.

Sonuç olarak İslâm, evlilik öncesi süreç ile ilgili genel olarak, mevcut kültürün şekilsel unsurlarına dokunmayarak mahiyeti ile ilgili değişimlere gitmiş; bu minvalde ilgili yerlerde ayrıntılı olarak işlediğimiz üzere eş seçimi, evlilik teklifi, kadının evlenmeden önce eş adayına şart koşması, mehir ve nişan gibi hususlarda bazı ıslâhlar gerçekleştirmiştir. Aynı zamanda bu değişim ve dönüşümün aile kurumunun saygınlığı kazandırma ile bununla bağlantılı olarak kadının haklarını koruyup onların mağduriyetlerini engelleme eksenini etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür.

²³⁷ İbn Hişâm, Cilt: 2, s. 294.

²³⁸ İbn Hişâm, Cilt: 2, s. 294, İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 36-38.

²³⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 59; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 38.

²⁴⁰ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 38.

²⁴¹ İbn İshâk, s. 280; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 59-60; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 38; İbn Zebâle, s. 39.

²⁴² İbn İshâk, s.280.

İKİNCİ BÖLÜM

EVİLİLİK VE SONRASI

Evlilik öncesi süreci ele aldığımız birinci bölümün ardından bu bölümde evliliğin başlangıcı ve sonlanması ile ilgili uygulamalar ve evlilikle ilgili bazı özel durumlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda nikâh merasimi, düğün ve düğün yemeği gibi evliliğin daha çok törensel boyutunu içeren unsurlar ile Cahiliye dönemi nikâh çeşitleri ve İslâm'ın buna bakışı üzerinde durulmuş, ardından boşanma ve iddet konuları incelenmiştir. Akabinde köle ve yetimlerin evliliği ile taraflar arasındaki evlilik engelleri konusuna değinilmiştir. Bununla birlikte evliliğin işleyişi ile ilgili olarak eşler arasındaki ilişkiler kapsamında geçim ve geçimsizlik hususlarını mümkün olduğunca rivayetlerden hareketle aktarmaya gayret ettik. Son olarak, konularla ilgili tespit ve değerlendirmelerimiz ile bölümü noktaladık.

2.1. DÜĞÜN MERASİMİ

Taraflar evlilik konusunda anlaşılırsa bir düğün günü belirleniyor ve o gün, bir kutlamayla nikâh gerçekleşiyordu. Her toplum gibi Arap toplumu da evlilik kurumuna önem vermiş, düğün merasimlerini kendi örf ve adetlerince kutlamışlardır. Cahiliye döneminde, kadınlar ve erkeklerin aynı ortamda bulunduğu bu törenler neşe içinde geçer, insanlar gırbâl (tef) ve mizmâr (kaval) gibi enstrümanlar eşliğinde eğlenirlerdi.²⁴³

İslâm'dan sonra da Cahiliye'de olduğu gibi düğün merasiminde eğlenceye yer verilmiştir. Hz. Peygamber, düğünlerde eğlenceyi teşvik etmiş; bir zorunluluk olmamakla birlikte nikâhın duyurulması için eskiden olduğu gibi def ve davul çalınmasını istemiş,²⁴⁴ nikâhın zinadan bu sesler vasıtasıyla ayrıldığını dile getirmiştir.²⁴⁵

Hz. Aişe, yakını olan bir kızı, ensârdan birisiyle evlendirmiş, ancak düğünde eğlence yapılmamıştır. Kızın, kocasına eğlencesiz gönderildiğini duyan Hz.

²⁴³ İbn İshâk, s. 128.

²⁴⁴ İbn Mâce, Nikâh, 20; Tirmizî, Nikâh, 6.

²⁴⁵ Tirmizî, Nikâh, 6; Nesâî, Nikâh, 72.

Peygamber şaşırmış “Gelinin yanında def çalıp şarkı söyleyecek birini niye göndermediniz? Hâlbuki ensâr eğlenceyi seven bir topluluktur” buyurmuştur.²⁴⁶ Bu olayla ilgili başka bir rivayette “Ensâr aralarında gazel okuma huyu olan bir topluluktur, keşke onlara ‘Size geldik size geldik/ Size selam bize selam’ diyecek birini gönderseydiniz.” diyerek hayıflanmıştır.²⁴⁷

Bir başka rivayete göre, Hz. Peygamber, Es’ad b. Zürâre’nin en büyük kızı Fürey’a, Nübeyt b. Câbir ile evlendiğinde düğün gününün ertesi sabahı, onların yanına gelerek bir çeşit şarkı olduğu anlaşılan “Size geldik, size geldik/ Bizi hoş karşılayın ki biz de sizi hoş karşılayalım/ Esmer buğday olmasaydı vadinizde konaklamazdık/ Kırmızı altın olmasaydı yanınızda konaklamazdık” sözlerini söylemelerini istemiştir.²⁴⁸

Bütün bunlara rağmen belirtmekte fayda var ki Hz. Peygamber, eğlencelere İslâmî ölçüler çerçevesinde müsaade etmiş, aksi bir duruma şahit olduğunda ise hemen uyarıda bulunmuştur. Rübeyyi bint Mu’avviz ve İyâs b. el-Bükeyr’in düğününde iki cariye def çalarak ailenin Bedir’de öldürülen büyüklerinin isimlerini sayarlarken sözlerinin arasında “*Aramızda yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var*” demişler, orada bulunan Hz. Peygamber, onları “Söylediğiniz diğer sözleri söyleyin fakat bu sözü söylemeyin” diyerek ikaz etmiştir.²⁴⁹

Düğün merasimi için gelinlerin, bazı kadınlar tarafından özel olarak hazırlandığı görülmektedir. Gelinleri bu merasim için hazırlayan kişiler, Cahiliye’den beri varlığını sürdüren ve adına mâşita²⁵⁰ denen profesyonel kuaförler olabileceği²⁵¹ gibi, ki Osman b. Affan’ın kız kardeşi Âmine bint Affan’ın bugünkü anlamıyla Cahiliye’de kuaförlük yaptığı bilinmektedir,²⁵² mesleği bu olmayan herhangi bir kadın da olabilmektedir. Hz. Aişe’yi düğünü için ensârdan bazı kadınların hazırlayıp onun kılık kıyafetine çeki düzen verdikleri,²⁵³ annesi Ümmü Rûmân’ın elini yüzünü

²⁴⁶ Buhârî, Nikâh, 63.

²⁴⁷ İbn Mâce, Nikâh, 21.

²⁴⁸ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 410.

²⁴⁹ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 416; Buhârî, Nikâh, 48.

²⁵⁰ İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311) **Lisânu’l-Arab**, Dâru’l-Maarif, Kahire, 1785, Cilt: 6, s. 91.

²⁵¹ Hamidullah, **İlk İslâm Devleti**, s. 51.

²⁵² İbn Hacer, **el-İsâbe fî Temyîzi’s-Sahâbe**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvîd, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut, 1995, Cilt: 8, s. 5.

²⁵³ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 60; Müslim, Nikâh, 69; Ebû Dâvûd, Nikâh, 33.

temizlediği²⁵⁴ ya da dadısının onun üstünü başını düzeltip saçını taradığı rivayet edilir.²⁵⁵ Hz. Fâtıma'nın düğününde ise bazı kadınlar ona güzel kokular sürmüşler ve takılarla onu süslemişlerdir.²⁵⁶

Abdullah Zülbicâdeyn evlendiğinde, ensârdan bazı kadınlar, gelini hazırlamışlar ve süslemişlerdir.²⁵⁷ Hz. Peygamber, Safiyye ile evlendiğinde aralarında Ümmü Süleym'in olduğu bir grup kadın Safiyye'yi düğün için hazırlamışlardır. Bu hazırlık, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi gelinin saçını düzeltip ona güzel kokular sürme²⁵⁸ ve parlak takılar takma şeklinde gerçekleşmiştir. Aynı zamanda bu kadınların onun vücut temizliğini yaptıkları rivayet edilmiştir.²⁵⁹ Eski bir atasözünde gelinin yaptığı bu hazırlık “*Gelinin ardından bıraktığı koku gizlenemez*” şeklinde ifade edilmiştir.²⁶⁰

Ayrıca gelinlerin düğün için özel bir elbise, bugünkü anlamıyla gelinlik, giydiği görülmektedir. Hz. Fâtıma'ya verilen, safranla sarıya boyanmış gümüşlerle süslü bir elbisenin düğününde giyeceği gelinlik olduğu anlaşılmaktadır.²⁶¹ Abdullah Zülbicâdeyn evliliğinde, ensârdan bazı kadınlar gelin için bir gelinlik dikmişlerdir.²⁶² Hz. Hasan da, Talha b. Ubeydullah'ın kızıyla evleneceği zaman kıza düğünde giyeceği özel bir elbise almıştır.²⁶³

Evlendikleri zaman erkeklerin, sarı renkli halûk adında bir koku sürdükleri ve bu kokunun sürüldüğü yerde bıraktığı sarı izden evlendiklerinin belli olduğu rivayet edilmiştir. Abdurrahman b. Avf'ın üzerinde sarı safran izini gören Hz. Peygamber, onun yenice evlendiğini anlamış;²⁶⁴ Hz. Ömer de Ümmü Külsûm ile evlenirken sakallarını bu kokuyla sarartmıştı.²⁶⁵

²⁵⁴ İbn İshâk, s. 280; Taberî, **Tarih**, Cilt: 3 s. 163.

²⁵⁵ İbn Sa'd, c. 10, s. 60.

²⁵⁶ Zührî, s. 179.

²⁵⁷ İbn Sa'd, Cilt: 5, ss. 140-141.

²⁵⁸ İbn Hişâm, Cilt: 3, s. 289; Vâkidî, ss. 707-708; İbn Sa'd Cilt: 10, s. 118.

²⁵⁹ İbn Sa'd Cilt: 10, s. 118

²⁶⁰ W. Heffening, s. 261.

²⁶¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 25.

²⁶² İbn Sa'd, Cilt: 5, ss. 140-141.

²⁶³ İbn Sa'd, Cilt: 6, ss. 372.

²⁶⁴ Buhârî, Nikâh, 54.

²⁶⁵ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 412.

Nikâh sırasında, Hz. Peygamber'in bulunduğu ortamlarda onun, Hz. Peygamber'in bulunmadığı ortamlarda ise saygın bir kişinin bir konuşma yaptığı ve nikâhın bu konuşmanın ardından kıyıldığı anlaşılmaktadır.²⁶⁶

Hz. Peygamber, Ümmü Habibe ile evlendiğinde Necâşî'yi, Ümmü Habîbe de akrabası Hâlid b. Sa'îd b. El-Âs'ı vekil tayin etmişti. Nikâh töreni için toplanıldığında Necâşi, Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile evlenme isteğini kendisine bildirdiğini ifade edip bir konuşma yaptıktan sonra mehri vermiş, daha sonra Hâlid'in onayıyla bu nikâh gerçekleşmiştir.²⁶⁷

Abdullah b. Ömer, kızı Sevde ile evlenmek isteyen Urve b. Zübeyr'in teklifini kabul etmiş ve nikâhlarını kendisi kıymıştır. Abdullah b. Ömer Allah'a hamd ettikten sonra, İslâm'ın kadına ve erkeğe verdiği haklardan bahsetmiş, ardından Urve'ye "Doğrunun bu olduğunu kabul ediyor musun?" diye sormuş, onun "evet" cevabından sonra da "Ben de seni onunla Allah'ın bereketi üzerine evlendirdim" diyerek nikâhı kıymıştır.²⁶⁸

Nikâh sırasındaki konuşmanın önceden var olan bir uygulama olduğu bilinmektedir. Nitekim Hz. Peygamber ve Hatice'nin düğününde, Ebu Tâlib²⁶⁹ bir konuşma yapmış; bu konuşmasında yeğenin üstün özelliklerinden, zengin biri olmadığından; fakat zenginliğin zaten gelip geçici bir şey olup önemli olan şeyin birbirlerini seven bu iki kişinin evlendirilmesi olduğundan bahsetmiştir. Varaka b. Nevfel²⁷⁰ de kız tarafı olarak kalkıp Muhammed'in, çökmesi için boynuna sopayla

²⁶⁶ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 877.

²⁶⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 95-96; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 72-73.

²⁶⁸ İbn Sa'd, Cilt: 4 ss. 156-157.

²⁶⁹ Bazı rivayetlerde Hz. Hatice'yi Hz. Peygamber'e isteyen Hz. Hamza, bazılarında da Ebû Tâlib olduğu söylenir. Nikâh konuşmasını irat eden Ebû Tâlib'tir. İkisinden biri gitmiş olabileceği gibi; ikisi birlikte gitmiş ve Hamza'dan daha yaşlı olduğu için kız isteme konuşmasını Ebû Tâlib yapmış olabilir. Süheylî, Cilt: 1, s. 213.

²⁷⁰ Görüldüğü gibi burada konuşmayı Hatice'nin amcası değil de amcasının oğlu Varaka yapmıştır. Yukarıda Hatice'nin amcasının bu evliliğe karşı olduğundan bahsetmiştik. Bunu bilen Hatice düğün günü amcasını çağırmış, fakat toplantının asıl amacını ona söylememiştir. Amcasını sarhoş ettikten sonra ona adet olduğu üzere ipekten bir elbise (kaftan) giydirmiş, güzel koku ve safran sürmüştür. Ebu Tâlib'in ardından Varaka'nın konuşması sonrası sarhoşluğun etkisiyle kımıldayamaması bunu onayladığını göstermiştir. Hatice'nin amcası ayıldığında bu kıyafetin, kokunun, müziklerin ne anlama geldiğini sormuş; Hatice ona kendisini Muhammed'le evlendirdiğini söyleyince çok sinirlenmiş, hatta Hatice ile arasında bir tartışma çıkmış, fakat sonunda bu evliliğe razı olmak zorunda kalmıştır. (Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 68.) Bu tartışma sadece ev arasında kalmamış ve bir rivayete göre her iki tarafın silahlanmasına kadar gitmiştir. (İbn Sa'd, Cilt: 1, s.120) Kureyş şairlerinin bu konu hakkında "Ey Hatice vazgeçme Muhammed'den/ Kutup yıldızı gibi ışık saçan tenden." şeklinde şiir söylemeleri de olayın hane içinde kalmadığını göstermektedir. (Zühri, ss. 42-

vurulmaya ihtiyaç duymayan soylu bir deve gibi olduğunu söyleyip, Ebû Tâlib'in sözlerini tasdik etmiştir.²⁷¹

Merhum Hamidullah, İslâmi dönemde nikâhlarda gelinin bizzat bulunmadığını, onun yerine kendisi yerine bir vekil tayin edildiğini söylemiştir.²⁷² Hz. Peygamber, Sevde ile evlenirken kabilesinden birini bulmasını istemiş, o da Hâtıb b. Amr'ı vekil tayin etmiş, böylece onu Hâtıb evlendirmiştir.²⁷³ Hz. Aişe, Hz. Peygamber ile evlenirken babası Ebû Bekir bu evliliğin onayını vermiştir.²⁷⁴

Nikâhın kıyılmasının ardından yeni evlenen çiftte iyi dilek temennilerinde bulunulurdu. Cahiliye döneminde evlenen kişiler davetliler tarafından “İyi geçinmeniz ve oğullarınızın olması dileğiyle” diyerek tebrik edilir,²⁷⁵ gelinin babası ya da baba tarafından olan yakın akrabalarından birisi ona erkek doğurmaması temennisinde bulunurdu.²⁷⁶

Hz. Peygamber bu şekilde yapılan tebriği hoş görmemiş, yeni evlenen kişilere “Allah size evliliği mübarek kılsın, üzerinize bereket indirsın ikinizin arasını hayırda birleştirsın”²⁷⁷ ifadeleriyle dua etmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber bu evlilikten doğacak olan çocukların da şeytanın şerrinden uzak olması için dua edilmesini istemiştir.²⁷⁸

43) Bazı âlimler Ebû Tâlib gibi saygın bir kişinin bu ortamda bulunmasının ve nikâh akdini gerçekleştirmesinin mümkün olmadığını ve ayrıca Hâşimoğulları'nın Kureyş içinde nesep ve şeref bakımından zirvede olduğu bir durumda, Hz. Peygamber ile akrabalık kurmak için evlenmek isteyen birçok kişi varken Hz. Peygamber'in evlenmek için bu yola başvurmayaacağını söylemektedirler. Ebu Süfyan bile Hz. Peygambere düşmanlık edenlerden birisi olmasına rağmen kızı Ümmü Habibe'nin evlilik haberi kendisine ulaşınca Muhammed söz söylenmeyecek mükemmel bir insandır diye cevap vermişken Hz. Hatice'nin velisinin bu durumu kabul edilemez demişlerdir. (İbn Zebâle, s. 29) Genel hatlarıyla ele almaya çalıştığımız bu olay gerçekten var mı yok mu ya da varsa Ebû Tâlib ve Hz. Peygamber böyle bir durumun farkında mıydı tam olarak bilinmemektedir. Daha önce Amr b. Esed'in yeğeninin bu evlilik talebine karşı çıkmasının sebebinin Hz. Peygamber'in soyu değil, fakirliği olabileceğini söylemiştik. Açıkçası amcasının rıza göstermesi, Hz. Hatice tarafından çok önemli bir husus olmasa gerektir. Dikkat edilirse o aslında kimseden izin almamış, sadece haber vermiştir Zira o hayata yeni başlıyor değildir, aksine iki evlilik yapmış bu evliliklerden evlat sahibi olmuş, kendi işinde Mekke'nin en iyilerinden, yetişkin bir kadındır. Böyle bir yola, kanaatimizce, örfen velisinin orada bulunması için başvurmuştur.

²⁷¹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 68.

²⁷² Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 877.

²⁷³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 53.

²⁷⁴ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 58.

²⁷⁵ Nesâî, Nikâh, 73.

²⁷⁶ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 311.

²⁷⁷ Ebû Dâvûd, Nikâh, 36; Tirmizî, Nikâh, 7.

²⁷⁸ Buhari, Nikâh, 66; Ebû Dâvûd, Nikâh, 45.

Nikâhın gerçekleşmesinin ardından, gelin bu ortamda bulunmadığı için, damadın başından hurma ve çeşitli kuruyemişler etrafa saçılır, insanlar neşe içinde onları kapışırlardı.²⁷⁹ Ancak Hz. Aişe'nin kendi düğününü anlatan bir rivayette, evde ensârdan bazı erkek ve kadınları gördüğünü söylemesinden hareketle, her zaman olmasa da kadın ve erkeklerin düğünlerde meşru çerçevede aynı mecliste bir arada bulundukları sonucu çıkarılabilir.²⁸⁰

Rivayetlerden nikâh merasiminin genellikle gelinin evinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Cahiliye döneminde nikâh törenlerinin Dârünnedve kurulana kadar Hz. Peygamber'in atalarından Kusay'ın evinde yapıldığı; daha sonra ise Dârünnedve'de yapılmaya başlandığı söylenmiştir.²⁸¹ Ancak rivayetler incelendiğinde bunun her düğün töreni için geçerli olmadığını ya da daha sonra uygulamanın değişerek törenlerin genellikle gelinin evinde yapılmaya başlandığını söylemek mümkündür.

Nitekim Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın, Âmine bint Vehb ile Abdulmuttalib'in ise Hâle bint Üheyb ile gelinin evinde evlenmesi, nikâhın sadece Darünnedve'de yapılmadığını göstermektedir.²⁸² Öte yandan Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice'nin evinde evlenmesi bu hususa bir başka örnektir.²⁸³ Hatta bu dönemde, düğün sonrası damat, gelinin ailesinin yanında zifafa girecekse, orada üç gün kalması âdeti mevcuttu. Nitekim Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın, evlenince annesi Âmine'nin ailesinin yanında üç gün kaldığı belirtilmektedir.²⁸⁴

Nikâhın ardından gelin, kocasının evine, içinde kadınların da olduğu kalabalık bir grup tarafından götürülür,²⁸⁵ nikâh gece kıyıldığında ise gelin götürülürken meşaleler yakılırdı.²⁸⁶ Aynı zamanda gelinin yüzü bir örtü ile örtülürdü. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in evine giderken yüzünü ipek bir kumaş ile örttüklerini anlatmaktadır.²⁸⁷

Cahiliye döneminde ise düğünden sonra gelini kocasının evine babası veya erkek kardeşi götürür, koca eğer yakın akrabalarından ya da kendi kabilesinden ise

²⁷⁹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 877.

²⁸⁰ Taberî, **Tarih**, Cilt: 3 s. 163

²⁸¹ İbn Hişâm, s. 144.

²⁸² İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 75.

²⁸³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 17; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 107.

²⁸⁴ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 75, Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 88; İbn Habîb, **Münemmak**, s. 222.

²⁸⁵ Buhârî, Nikâh, 63.

²⁸⁶ Buhârî, Nikâh, 61.

²⁸⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 60.

kızlarına iyi temennilerde bulunurlar, gelinden soylarının çoğalması için erkek evlat doğurmasını isterler, onun kocasına saygılı ve iyi huylu bir eş olması tavsiyesinde bulunurlardı. Bu arada eğer kız kendi kabilesinden değil de yabancı biri ile evlendirildiyse tam tersine ondan kız doğurmasını isterlerdi. Çünkü doğuracağı her erkek çocuk, kendi kızlarının eliyle muhtemel düşmanın artması anlamına gelecekti. Zaten bu tür evlilikler, düşmanlıkların ortadan kaldırılması, her iki kabile ya da sülale arasında dostluğun tesisi için istenmekteydi. Geldiği yeni yuvasında bütün gözler gelinin üzerinde olacağından, kocasının yakınlarına ve kabilesine karşı sarf edebileceği olumsuz söz ve fiillerinden dolayı güzel huylu ve saygılı olmasını isterlerdi.²⁸⁸

Eşler yeni evlerinde yalnız bırakılmazdan önce, onları kapıya kadar getirenlerin katılımıyla küçük bir tören daha yapılır, ailenin en yaşlı üyesi temiz suyu gelin ile damadın üzerine serper, ardından Allah'ın onları her türlü kötülükten koruması için dua ederdi.²⁸⁹ Hz. Peygamber kızı Fâtıma'yı Hz. Ali ile evlendirdiği zaman, su dolu bir kap istemiş, bu suyu Hz. Ali ve Fâtıma'nın yüzüne ve göğsüne sırasıyla serpmiştir.²⁹⁰

İlk evliliğini yapan genç kızın yanında, ona yardım etmek ve olası ihtiyaçlarını karşılamak için tecrübeli bir kadın bulunduğu görülmektedir. Hz. Fâtıma, Ali'nin evine gelin gittiğinde, Esmâ bint Umeys yardıma gitmiş ve bu davranışından dolayı Hz. Peygamber'den hayır duası almıştır.²⁹¹ Hz. Peygamber ile evlendiği zaman Safiyye bint Huyeyy'i düğün için hazırlayan kadınlar, ona yapması gereken şeylerle ilgili tavsiyelerde bulunmuşlardı.²⁹²

2.2. DÜĞÜN YEMEĞİ (VELÎME)

Düğün merasimlerinde davetlilere bir ziyafet verilir, onlara yemek ikramında bulunulurdu. Arapların düğünde verdikleri yemeğe “velîme” denilmekle birlikte, bu

²⁸⁸ İbn Habîb, **Muhabber**, ss. 310-311.

²⁸⁹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, ss. 877-878.

²⁹⁰ Zührî, s.177, 179; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 24.

²⁹¹ Zührî, s.177, 179.

²⁹² İbn Sa'd Cilt: 10, s. 118.

tâbir aynı zamanda diğer merasimlerde verilen yemekler için de kullanılmıştır.²⁹³ Düğün merasimlerinde davetlilere ziyafet verilmesi, Arap kültüründe çok eskiden beri yer alan bir gelenek olup, İslâm'dan sonra da devam etmiştir. Hz. Hatice, Hz. Peygamber ile evlenirken, deve kesip ziyafet vermişti.²⁹⁴ Yine Yesribli Selmâ ve Hâşim'in evliliğinde de düğün yemeği verildiği bilinmektedir.²⁹⁵

Hz. Peygamber, düğünlerde yemek verilmesi konusunda oldukça özenli davranmış, kendi evliliklerinde yemek ikramında bulunmuştur. Safiyye bint Huyey ile nikâhlandığında o, sefer dönüşü olmasına rağmen elde olan imkânlarla bir düğün yemeği vermeyi ihmal etmemiştir. Şartlar doğrultusunda hazırlanan bu yemekte, toprak zemin düzeltildikten sonra, yere deri sofralar serilmiş yemek bu sofranın üzerinde ikram edilmiştir.²⁹⁶ Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile nikâh akdi kendisi yokken kıyılmış, vekâleten evlenmiş olduğu halde onun hassasiyeti bilen Hâlid b. Saîd nikâh akdinin gerçekleşmesinin ardından, ayaklanan davetlileri tekrar yerlerine oturtmuş, düğün yemeğinin peygamberlerin sünnetlerinden olduğunu belirterek misafirlere ikramda bulunmuştur.²⁹⁷

Hz. Peygamber, ashabına, kendi evliliklerinde ya da yakınlarını evlendirdiklerinde az da olsa bir ziyafet vermelerini tavsiye etmiştir. Örneğin, Abdurrahman b. Avf'ın evlendiği duyduğunda evvela onu tebrik etmiş, ardından bir koyunla dahi olsa düğün yemeği vermesini öğütlemiştir.²⁹⁸

Düğün yemeğinin, düğünün yapıldığı gün ve ertesi günü olmak üzere iki defa verildiği anlaşılmaktadır. Genellikle nikâh kız evinde kıyıldığından, kızın ailesi bir ziyafet verir; düğünün ertesi günü ise yeni evlenen çift, kendi evlerinde bir yemek ikramında daha bulunurdu. Hz. Peygamber kızı Fâtıma'nın düğününde büyük bir kazan kurdurarak et ve buğdaydan oluşan bir düğün yemeği hazırlatmış ve bunu gelen misafirlere kendisi ikram etmiştir.²⁹⁹ Hz. Peygamber'in verdiği yemekten başka Hz. Ali de bir düğün yemeği vermiştir. Hz. Ali bu ziyafet için zırhını bir Yahudi'ye rehin

²⁹³ Rahmi Yaran, "Düğün", **DİA**, Cilt: 10, ss. 15-16.

²⁹⁴ İbn Zebâle, s. 27.

²⁹⁵ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 60.

²⁹⁶ Vâkidî, s.708; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 118, Cilt: 2, s. 110.

²⁹⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 95-96; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 72-73.

²⁹⁸ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 117; Buhârî, Nikâh, 7,54.

²⁹⁹ Zührî, s.178.

bırakarak ondan yarım çuval arpa almış³⁰⁰ ve anlaşılan o ki, bu arpadan ekmek yaptırıp yanında et ile ikram etmiştir.³⁰¹

Düğünün ertesi günü ikram edilen yemeğe, Hz. Peygamber'in Safiyye ile evliliğinin sabahında verdiği düğün yemeği örnek olarak zikredilebilir.³⁰² Ayrıca, Hz. Peygamber'in davetli olarak katıldığı, Ebû Useyd es-Sâ'idî'nin düğün yemeği de bunun örneklerindendir.³⁰³ Bunlardan başka, Selmâ'nın zifaf sonrası bir düğün yemeği hazırlaması ve kocası Hâşim'in kervandaki bütün arkadaşlarını, Hazrec kabilesinden de bazı kişileri davet etmesi, ertesi gün verilen bu yemeğin örf kabul edildiği ve İslâm'dan sonra devam ettiğini göstermektedir.³⁰⁴

Ancak Hz. Peygamber, düğün ziyafetinin gösteriş için verilmesini hoş bulmamış ve *“Düğün yemeği, düğünün birinci günü haktır, ikinci günü sünnettir; üçüncü günü desinler içindir...”*³⁰⁵ buyurarak bunu ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber zengin fakir ayırt etmeksizin herkesin bu yemeğe davet edilmesini istemiş, sadece zenginlerin çağırılıp fakirlerin yer almadığı ziyafetlerin en kötü ziyafetler olduğunu belirtmiştir.³⁰⁶

Hz. Peygamber sadece düğün yemeği ikramının verilmesini değil, aynı zamanda bu davete icabet edilmesini de fazlasıyla önemseydi dikkatlerden kaçmaz. Bu minvalde Hz. Peygamber, düğün yemeğine çağırılan kişinin hemen icabet etmesini;³⁰⁷ bu davete icabet etmemenin hem Allah'a, hem kendisine isyan olacağını³⁰⁸ dile getirmiştir. Kendisi oruçlu dahi olsa düğün veya herhangi başka bir davete katılmıştır.³⁰⁹ Bir gün Hz. Peygamber otururken ensârdan bazı kadın ve çocukları düğün yemeğinden dönmekte olduklarını görmüş ve bundan çok memnun olmuştur. Sevinç içinde oturduğu yerden kalkmış ve onlara *“Siz bana insanların en sevimlilerisiniz”* buyurmuştur.³¹⁰

³⁰⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 23.

³⁰¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 21-22.

³⁰² İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 110; Cilt: 10, s. 118.

³⁰³ Buhârî, Nikâh, 77.

³⁰⁴ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 60.

³⁰⁵ Tirmizî, Nikâh, 10.

³⁰⁶ Buhârî, Nikâh, 72; Müslim, Nikâh, 107-110; İmam Malik, Nikâh, 50.

³⁰⁷ Buhârî, Nikâh, 71.

³⁰⁸ Buhârî, Nikâh, 72; Müslim, Nikâh, 107-110; İmam Malik, Nikâh, 50.

³⁰⁹ Buhârî, Nikâh, 74.

³¹⁰ Buhârî, Nikâh, 75.

Ayrıca bu rivayetten, düğün yemeklerine sadece erkeklerin değil, kadın ve çocuklarında davet edildiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, Hz. Fatıma'nın düğününde yemeği dağıttıktan sonra kalan yemeği hanımlarına göndermiş, bu yemekten hem kendilerinin yemelerini hem de misafirlerine yedirmelerini istemiştir.³¹¹

Düğün günlerinde bazı kişilerin düğün evine hediye olarak yemek götürdüğü, bu yemeğin bazı durumlarda düğün yemeğiyle birlikte davetlilere ikram edildiği görülmektedir. Hz. Peygamber evlendiğinde, komşuları evliliğinin ilk gününde yemeklerini, tabaklarla onun evine götürerek, ona ikramda bulunurlardı.³¹² Hz. Peygamber Zeyneb bint Caş ile evlendiği zaman; Ümmü Süleym hays³¹³ adlı yemeği hazırlayarak oğlu Enes b. Mâlik ile yollamıştır. Bu arada Hz. Peygamber de Enes'e bazı kimselerin isimlerini vererek onları ve yolda karşılaştığı kimseleri velîmeye davet etmiştir.³¹⁴ Bunun dışında Hz. Peygamber, Zeyneb bint Huzeyme ile evlenip düğün yemeği verdiğiğinde, bir adam Şam tatlısı getirmiş, orada bulunan misafirlere ikramda bulunmuştur.³¹⁵ Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile evlendiğinde ensâr, mescidin avlusunda hurma ve etten oluşan bir düğün yemeği hazırlatmıştır.³¹⁶

Düğünden bir gün sonra verilen yemeğin, bizzat gelin tarafından hazırlandığı durumlara da rastlanmaktadır. Ümmü Seleme'nin kendi elleriyle hazırladığı düğün yemeği bunun en tipik örneğidir.³¹⁷ Hz. Peygamber'in de katıldığı, Ebû Useyd es-Sâ'idî'nin düğün yemeğini, gelinin kendisi hazırlamış,³¹⁸ hurma ve geceden ıslattığı hurma şirasını misafirlere sunarak hizmetini kendisi yapmıştır.³¹⁹ Ayrıca Hz. Peygamber'in Safiyye ile düğünündeki yemekte, Hz. Safiyye davetlilere hurma şirasını bizzat ikram etmiştir.³²⁰

³¹¹ Zührî, s. 178.

³¹² Başta Sa'd b. Ubâde olmak üzere Hz. Peygamber'e komşu olan bazı kişilerin bu ikramlarının sadece düğünle sınırlı kalmayıp, düğün haricinde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. İbn İshâk, s. 282, İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 156-157; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 101-102.

³¹³ Hays: hurma, yağ ve keş peyniriyle yapılan bir yemek. Buhârî, Nikâh, 64.

³¹⁴ Buhârî, Nikâh, 64.

³¹⁵ İbn Zebâle, s. 48.

³¹⁶ İbn Zebâle, s. 39.

³¹⁷ İbn İshâk s. 283; İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 88-90.

³¹⁸ Buhârî, Nikâh, 77.

³¹⁹ Buhârî, Nikâh, 71, 77-78.

³²⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 121.

Rivayetlerden düğün yemeğindeki ikramlıkların şartlara göre çeşitlilik ve farklılık gösterdiği görülmektedir. Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile evlendiğinde hurma ve yağlı et;³²¹ Hafsa ile evlendiğinde; deve sütü, hurma ve kaynatılmış buğday ezmesi ikram edilmiştir.³²² Ümmü Seleme ile evliliğinde arpa unu ve koyun kemiğinden yapılan bir yemek;³²³ ya da hurma ve kavut;³²⁴ Zeyneb bint Cahş ile düğününde et ve ekmek;³²⁵ Safiyye ile evliliğinde hays³²⁶ ya da sevik³²⁷ ve hurma vermiştir.³²⁸

2.3. NİKÂH

Nikâh başlığı altında kaynaklarda Cahiliye dönemi nikâh çeşitleri ve nikâhla ilgili var olan uygulamalara değineceğiz. Bu uygulamalardan bazıları toplumda bir erkek ile bir kadının bir aile kurarak, birlikte yaşamalarını meşrulaştıran evlilik kurumu olmakla birlikte, bazıları ise toplum nezdinde evlilik olarak kabul edilmeyip daha çok cariyelerle cinsel birlikteliği ifade etmektedir.³²⁹ Konuyu araştırırken baktığımız kaynaklarda, bazı nikâh çeşitlerinin mahiyeti ile ilgili bilgilere rastlamakla birlikte nikâhı uygulayan kişiler hakkında örnek bulamadığımızı belirtmekte fayda vardır. Bunun nedeni, bu nikâh türlerinin toplumda yaygın olarak uygulanmıyor olması olabileceği gibi daha sonraki süreçlerde, bu tür ilişkileri yaşayan kişilerin rencide olmaması açısından kayda geçmemiş olması da mümkündür.

Şiğar Nikâhı

Sözlükte “kaldırmak, boş ve تنها olmak” anlamlarına gelen şiğar, terim olarak bir kişinin, kızı veya kız kardeşi karşılığında, başkasının kızını veya kız kardeşini mehirsiz olarak nikâhlanmasına denir.³³⁰ Bu kişiler, bu şekilde aralarında mehir ödemeyi kaldırmış olup; bir bakıma gelinler birbirlerinin mehri olarak gitmektedirler.

³²¹ İbn Zebâle, s. 39.

³²² İbn Zebâle, s. 45.

³²³ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 90.

³²⁴ İbn İshâk, s. 283.

³²⁵ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 104.

³²⁶ İbn Sa’d, Cilt: 2, s. 110; Cilt: 10, s. 118; Buhârî, Nikâh 68.

³²⁷ Sevik: buğday, arpa ya da hurma ile yapılan bir çeşit püre.

³²⁸ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 121.

³²⁹ Demircan, Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh, s. 23.

³³⁰ Hasan Güleç, “Şiğar”, DİA, Cilt: 39, s. 142.

Kadını hem değış tokuş yapılabilecek bir mal gibi gören hem de kadının mehir hakkını elinden alan bu nikâh Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır.³³¹

Makt Nikâhı

Makt nikâhı, babanın ölümünün ardından üvey anne ile evliliğı ifade etmektedir. Buna göre baba öldüğü zaman en büyük oğul, elbisesini babasının eşinin üzerine atar ve üvey annesini sembolik olarak kendisine nikâhladığını gösterir, böylece babasının nikâhına vâris olur, bu evlilik dolayısıyla ona mehir de vermezdi. Babasının eşi ile evlenenlere ise “dayzen” adı verilirdi.³³² Büyük oğulun o kadına ihtiyacı yoksa kardeşlerden biri, onunla yeni bir mehirle evlenirdi. Ayrıca bu kardeşlerden biri olmak zorunda değildi, dilerlerse akrabalarından başka bir kişi de olabilirdi. Ancak kadını nikâhlama hususunda en yetkili kişi öncelikle büyük oğuldu.³³³

Buna göre kadın, diğeri miras malları gibi mirasçılara intikal ediyor; onlar bu kadınla ya kendileri evleniyor ya başkasıyla evlendiriyor ya da evlenmelerine engel oluyorlardı.³³⁴ Kadınla evlendiklerinde ona mehrini vermiyor, onu başkasıyla evlendirdiklerinde ise mehri kendileri alıyorlardı.³³⁵ Hatta bazen ölünceye kadar kadını evlendirmiyor,³³⁶ öldüğünde ise onun malına mirasçı oluyorlardı.³³⁷

Bazı durumlarda ölen adamın oğlu küçük ise çocuğun üvey annesini, çocuk büyüyünce kadar bekletip, problemin çözümünü ona bıraktıkları da oluyordu. Kureyş’e göre velinin bu kadını sahiplenmesi mübah olduğu halde Evs ve Hazrec’e göre zorunlu sayılırdı. Görüldüğü gibi erkeğin yakınları kadın üzerinde söz hakkına sahip olurken, ne kadının ne de kadının ailesinin söz hakkı bulunuyordu.³³⁸ Fakat kadın çabuk davranarak kendini kabilesine iltihak edebilirse bu esaretten kurtulabiliyordu.³³⁹

Bu uygulamanın Muhassin³⁴⁰ b. Ebî Kays ve Kübeyşe bint Ma’n olayı neticesinde kaldırıldığı söylenir. Buna göre Muhassin, babasının karısı Hatmeoğullarından Kübeyşe bint Ma’n üzerine elbisesini bırakmış ve onunla

³³¹ Buhârî, Nikâh, 28; Ebû Dâvûd, Nikâh 14; Müslim, Nikâh 57; İmam Mâlik Nikâh, 11, Tirmizî, Nikâh, 30. Ayrıntı için bkz. Güleç, ss. 142-143.

³³² İbn Habîb, **Muhabber**, ss. 325-326.

³³³ İbn Sa’d, Cilt: 5, s. 304; İbn Habîb, **Muhabber**, ss. 325-326.

³³⁴ Buhârî, Tefsir, Nisâ, 5; Ebû Dâvûd, Nikâh, 22.

³³⁵ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 6, ss. 526-527.

³³⁶ İbn Sa’d, Cilt: 5, s. 304. ; Günaltay, s. 126.

³³⁷ İbn Hacer, Fethu’l-Bârî, Cilt: 8, s. 247.

³³⁸ Buhârî, Tefsir, Nisâ Suresi, 5; Ebû Dâvûd, Nikâh, 22; Taberî, **Tefsir**, Cilt: 6, ss. 526-527.

³³⁹ Günaltay, s. 126.

³⁴⁰ Mihsan da denmiştir. Bkz. İbn Sa’d, Cilt: 5, s. 304.

evlenmişti. Fakat evliliğin ilerleyen zamanlarında onu terk etmiş, kadının hiçbir ihtiyacını karşılamamış, yanına dahi gitmez olmuştu. Bunun üzerine Kübeyşe, Hz. Peygamber'e gidip "Kocam beni terk etti. Ne nafakamı veriyor ne de aileme dönmeme müsaade ediyor." diyerek durumunu anlatarak kocası Muhassin'den şikâyetçi oldu. Hz. Peygamber kadının durumunu dinledikten sonra ona "Allah hakkında bir şey indirirse sana haber vereceğim." diyerek o an için bir hüküm vermemiş ve kadını göndermiştir. Bu olay üzerine "*Geçmiştekiler hariç babalarınızın nikâhladığı kadınları nikâhlamayın, çünkü bu iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.*"³⁴¹ ayeti inmiş olup bu uygulama yasaklanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, adama karısını serbest bırakmasını emretmiş ve Kübeyşe içinde bulunduğu durumdan kurtulmuştur.³⁴²

İslâm bunun dışında babalarının hanımları ile evli birçok erkeği ayırmıştır. Manzûr b. Zebbân bunlardan biridir. Manzûr, babası öldükten sonra üvey annesi Müleyke bint Hârice ile evlenmiş,³⁴³ fakat bu ayetin inmesiyle karısından ayrılmak zorunda kalmıştır.³⁴⁴ Aynı şekilde Temîm b. Übey³⁴⁵ ve nikâhında bulunan üvey annesi Dehmâ da İslâm'ın ayırdığı kişilerdendir.³⁴⁶ Bu kimseler haricinde Eş'as b. Kays, Mu'ayt, Kinâne b. Huzeyme ve Ebu Amr b. Ümeyye'nin de dayzen oldukları rivayet edilmektedir.³⁴⁷

Muhassin ve Kübeyşe ile ilgili meselenin çözümünden sonra, bazı kadınlar Hz. Peygamber'e gelip bu olaya benzeyen durumlarından bahsetmişlerdir. Ancak onların nikâhına eşlerinin oğulları değil, eşinin akrabaları varis olmuştur.³⁴⁸ Bu uygulama da "*Ey iman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir. Onlara*

³⁴¹ Nisâ, 4/ 22.

³⁴² İbn Sa'd, Cilt: 5, s. 304; İbn Habîb, **Muhabber**, ss. 326-327.

³⁴³ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 326; ayrıca bkz. Asri Çubukçu, "Manzûr b. Zebbân", **DİA**, Cilt: 28, Ankara, 2003, s. 35. Bu evlilikten doğan Havle bint Manzûr daha sonra Hasan b. Ali (Recep Uslu, Hasan b. Hasan b. Ali, **DİA**, Cilt: 16, s. 324); ve Abdullah b. Zübeyr ile evlenmiştir. (İbn Habîb, **Muhabber**, s. 326.)

³⁴⁴ Eşinden ayrıldığı için büyük üzüntü duyan Manzûr, olay neticesinde şu şiiri okumuştur: Bugün artık zamanın yaptığına aldırmiyorum/ Müleyke'yi ve şarabı kaybettikten sonra. İbn Habîb, **Muhabber**, s. 326.

³⁴⁵ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 326; ayrıca bkz. Tacettin Uzun, "Temîm b. Übey", **DİA**, Cilt: 40, s. 422. Temîm b. Übey üvey annesi Dehmâ'dan ayrıldıktan sonra üzüntüsünü şu şiirle dile getirmiştir: Dinden önce Cahiliye'de Dehmâ'dan,/ Nasibini alan âşık taşlanır mı? İbn Habîb, **Muhabber**, s. 326.

³⁴⁶ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 326.

³⁴⁷ Günaltay, s. 126.

³⁴⁸ İbn Sa'd, Cilt: 5, 304; İbn Habîb, **Muhabber**, s. 326.

verdiğiniz bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın!’’³⁴⁹ ayeti ile yasaklanmıştır ve onlar bu kadınları serbest bırakmışlardır.³⁵⁰

Görüldüğü gibi bu ayetle kadından faydalanma hakkının diğer miras malları gibi varislere intikal olmayacağı beyan edilmiş ve kadınlar bu esaretten kurtarılmıştır. Böylece genelde insan, özelde ise kadının onurunu yok kabul eden bu gelenek İslâm tarafından kaldırılmıştır.

İstibdâ' (İstibzâ) ve Bedel Nikâhı

Toplumun seçkin olmayan tabakasının kendince başvurduğu bir çözüm niteliğinde olan “İstibdâ nikâhı”, asil bir soya sahip olmak isteyen kocanın, karısı hayızdan temizlenince yani kendisinden hamile kalmadığına emin olduktan sonra, onu, seçkin, soylu bir kişiye göndererek ondan hamile kalmasını istemesine denmektedir. Adam karısına “Falancaya git ve ondan hamile kal” der ve ondan hamile kalıncaya kadar karısıyla birlikte olmaz, ancak kadının o asil kişiden hamile kaldığı kesinleşince karısıyla ilişkide bulunmaya başlardı.³⁵¹ Karısını kıskanmayan bu tür erkeklere Cahiliye’de “deyyûs” denmekteydi.³⁵² Yine bu dönemdeki bir diğer ilişki türü de iki erkeğin aralarında eşlerini değiştirmeleri olup buna “Bedel Nikâhı” denmektedir.³⁵³ Bu evlilikte şıgar nikâhında olduğu gibi kadınlar birbirinin bedeli sayıldığından ayrıca mehir verilmezdi.³⁵⁴

Hıdn Nikâhı

Hür kadınlar açıktan zina edemezler, ancak gizli dost edinebilirlerdi. Bu duruma nikâh-ı hıdn; bunu yapan kadınlara da müttehizetu'l-hıdn denilirdi.³⁵⁵ Bu tür birlikteliklerin gizli olarak yapılması, hür kadınların bu davranışlarının toplum tarafından meşru kabul edilmediğinin göstergesidir. Nitekim bu husus, Hz. Peygamber hür kadınları zina yapmamaları hususunda uyardığında Hind bint Utbe’nin vermiş olduğu “Hür kadın hiç zina eder mi?” tepkisinden anlaşılmaktadır.³⁵⁶ Ayrıca bu dönemde evli olduğu halde kocasından başka bir veya birkaç erkekler birlikte olan ve

³⁴⁹ Nisâ, 4/19.

³⁵⁰ İbn Sa’d, Cilt: 5, s. 304; İbn Habîb, **Muhabber**, ss. 362; Buhârî, Tefsir, Nisâ, 6.

³⁵¹ Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 33; Günaltay, Araplar ve Dinleri, s. 125.

³⁵² Nebi Bozkurt, “Fuhuş”, **DİA**, Cilt: 13, İstanbul, 1996, s. 212.

³⁵³ Günaltay, s. 125; Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, **DİA**, Cilt: 2, İstanbul, 1989, s. 198.

³⁵⁴ Günaltay, s. 125.

³⁵⁵ Günaltay, s. 125.

³⁵⁶ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 225-226.

kendilerine “dımd” denilen kadınların varlığından bahsedilmektedir. Bu kadınlar, özellikle kıtlık ve yokluk zamanlarında temel ihtiyaçlarını karşılamak için bu tür ilişkilerde bulunurlardı.³⁵⁷ Hür kadınların aksine cariyeler aşikâr olarak zina edebilirler, bu cariyelere zâniye veya musâfeha denilirdi.³⁵⁸ Erkeklerin ise zina fiilini ayıp saymayarak açıktan işlediği ve hatta bununla övündükleri bilinmektedir.³⁵⁹

Müşterek Nikâh

On kişiden az olan bir erkek grubu aralarında anlaşarak bir kadını ortak eş edinirler, onunla cinsel ilişkide bulunurlardı. Şayet kadın hamile kalırsa, doğum yaptıktan birkaç gün sonra bu kişilerin hepsine haber yollar ve yanına çağırırdı. Hiçbiri bu davete icabet etmekten kaçınmaz, kadının yanına gelirlerdi. Kadın “yaptığınız işi siz zaten biliyorsunuz” dedikten sonra çocuğunu bu adamlardan istediğine nispet ederdi.³⁶⁰ Doğan çocuk erkekse kadının nispet ettiği kişi çocuğunu kabullenmek zorunda olmakla birlikte çocuğun kız olması halinde kabullenme konusunda bazı problemler ortaya çıkardı. Bu dönemde kız çocuklarının utanç vesilesi olması ve kızların diri diri toprağa gömülmesinin onların ileride fuhşa sürüklenme ihtimalinin bulunması ile ilgili olduğu söylenmiştir.³⁶¹

Biğa Nikâhı

Bazı kadınlar kapılarının üzerlerine bayrak dikerlerdi. Fahişe olan bu kadınlar gelenlerin hepsini kabul etmek zorunda olup onlara itiraz etme hakları yoktu. İsteyen herkes bu kadınlarla cinsel ilişkide bulunabilirdi. Eğer kadın bu birliktelikten hamile kalırsa çocuğu doğurduğu zaman kadınla ilişkiye giren tüm erkekler orada toplanırlar ve kâifler çağırılırdı. Kâifler, bu çocuğun onlardan hangisine ait olduğunu söylerse nesebini ona dâhil ederlerdi. Çocuk da ona nispet edilerek onun çocuğu diye çağırılırdı. O kimse bunu reddedemezdi.³⁶²

³⁵⁷ Bozkurt, s. 212.

³⁵⁸ Günaltay, s. 125.

³⁵⁹ Bozkurt, s. 212.

³⁶⁰ Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 33; Günaltay, Araplar ve Dinleri, s. 125.

³⁶¹ Bozkurt, 212.

³⁶² Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 33.

Mut'a Nikâhı

Kelime olarak “menfaat, faydalanma” anlamına gelen³⁶³ mut'a, terim olarak ise “Bir erkeğin, ücret karşılığında bir kadını belli bir süre ile nikâhlanmasını” ifade etmektedir.³⁶⁴ Fakat bu nikâh normal yaşantıda uygulanmayıp, İbn Abbas'tan gelen rivayetten de anladığımız üzere uzak yerlere giden erkeklerin, oranın yerlisi olan bir kadınla, orada kalacağını tahmin ettiği bir süre boyunca kıydıkları, özellikle cinsel ihtiyacı tatmin için uygulanan bir nikâhtır.³⁶⁵ Velilerin iznine gerek görülmeyen bu nikâhta kadın, kendi ailesinin yanında kalır, evleneceği erkeğe bir mızrak ve çadır verirdi. Böylece erkek, kadınla evli kaldığı süre boyunca onun kabilesinin halîfi sayılır ve herhangi bir durumda bu kabile ile birlikte hareket ederdi. Kadın, nikâha son vermek istediğinde, çadırın kapısını daha önce bulunduğu yönün tersine çevirir, kocası onun bu hareketinde evliliklerinin bittiğini anlar ve kendi kabilesine dönerdi.³⁶⁶ Mut'a'nın, bir aile kurmak, çocuk sahibi olmak gibi amaçları bulunmadığından, boşanma ve veraset gibi hükümleri de bulunmamaktaydı. Evlenen kişiler süre biriminde boşanmaya bile gerek kalmadan ayrılmış olurlardı.³⁶⁷ Bu evlilikten bir çocuk dünyaya geldiğinde ise, çocuk kadına ait olur ve onun adıyla anılırdı.³⁶⁸ Bazen de mut'a nikâhı kıyılırken belirli bir süre tespit edilmez, karı-koca birlikte yaşamak istediği sürece nikâh geçerli kabul edilir, koca karıdan vazgeçince, nikâh akti sona ermiş olur, şeklinde bir şart koşulurdu.³⁶⁹

Cahiliye'de yaygın olduğu anlaşılan mut'a nikâhı, İslâm'ın gelişinden sonra hemen kaldırılmamış, Hz. Peygamber döneminde de zaman zaman uygulanmaya devam etmiştir. Câbir b. Abdullah ile Seleme b. Akvâ'dan gelen “*Biz gazilerin arasındaydık. Hz. Peygamber'in elçisi geldi ve “Allah resûlü size kadınlarla muta nikâhı yapmanız için izin verdi” diye ilan etti. Bununla muvakkat bir zaman için yapılan muta nikâhını kastediyordu*” rivayeti ile Abdullah b. Mesud'tan gelen “*Resûlullah ile beraber savaştaydık. Yanımızda kadınlarımız da yoktu. Ona*

³⁶³ İbrahim Kâfi Dönmez, “Müt'a”, *DİA*, Cilt: 32, s. 174.

³⁶⁴ Günaltay, s. 126.

³⁶⁵ Buhârî, Tefsir, Mâide, 9; Müslim, Nikâh, 3, 11.

³⁶⁶ Günaltay, s. 126.

³⁶⁷ Ateş, s. 289.

³⁶⁸ Günaltay, s. 126.

³⁶⁹ Ateş, s. 289.

*‘Husyelerimizi çıkaralım mı?’ diye sorduk. Hz. Peygamber bizi bundan nehyetti ve elbise karşılığında bir müddet için kadınlarla evlenmemize izin verdi. Sonra ‘Ey insanlar! Allah’ın helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayınız.’³⁷⁰ ayetini okudu*³⁷¹ rivayeti bu uygulamanın bir süre daha devam ettiğinin göstergesidir. Fakat anlaşıldığı üzere İslâmî dönemde de mut’a, aynı Cahiliye’de olduğu gibi günlük hayatta uygulanan bir nikâh değil, daha çok çeşitli sebeplerle kadınlardan uzak kalındığında başvurulmuş bir çözüm niteliğindeydi. İbn Ebî Amra’nın muta nikâhı hakkındaki “Mut’a nikâhı, İslâm’ın evvelinde ölü eti, kan ve domuz gibi, darda kalanlar için verilmiş bir ruhsattı. Sonra Allah dinini muhkem kıldı ve onu nehyetti”³⁷² sözü, bu nikâhın yapılış amacını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte mut’a’nın kim tarafından ve ne zaman kaldırıldığı ile ilgili çeşitli tartışmalar mevcuttur. Bazı âlimler Hz. Peygamber tarafından (Hayber Savaşı, Mekke’nin Fethi, Huneyn Gazvesi senesi ya da Veda Haccı senesinde) yasaklandığını söylemekle birlikte bazıları ise Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir döneminde uygulanmaya devam edip Hz. Ömer tarafından yasaklandığını söylemektedirler. Ancak biz bu ayrıntılar konumuzun kapsamı dışında olduğu için tartışmalara girmeyeceğiz.³⁷³

Diğer Nikâh Çeşitleri

Bunlar dışında kaynaklarda bahsedilen diğer nikâh çeşitleri de şunlardır:

1. Bir kadın kendisine gidip gelen bir dost tutardı. Bu beraberliklerinden bir çocuk doğarsa bu çocuğun babasını açıklar, daha sonra bu adam kadınla evlenirdi.³⁷⁴
2. Bir adam bir kabilenin cariyesi ile ilişkiye girer, sonra çocuk satılığa çıkarılınca onun kendisine ait olduğunu iddia eder, annesini de satın alıp onu eş edinirdi.³⁷⁵

³⁷⁰ Mâide, 5/87.

³⁷¹ Buhârî, Tefsir, Mâide, 9; Müslim, Nikâh, 11.

³⁷² Müslim, Nikâh, 27.

³⁷³ Mut’a hakkında ayrıntı için bkz. Dönmez, 174-180; Yavuz Ünal, Hadis Verilerine Göre Mut’a Nikâhı, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun, 1993, sayı: 7, ss. 155-179; Mehmet Soysaldı, Nisâ Suresi 24. Ayeti Işığında Mut’a Nikâhı, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Elâzığ, 1997, sayı: 2, ss. 165-184; Abdullah Kahraman, Mut’a Nikâhı Hakkında Bazı Mülâhazalar, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2007, sayı: 9, ss. 153-170.

³⁷⁴ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 340.

³⁷⁵ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 340.

3. Bölüştürücü olarak bilinen bir kadın kendisine gelinmesi için bir bayrak asar, hamile olmadığından emin olduğu bir zamanda iki kişi ile ilişkiye girerdi. Bu beraberliklerinin birinden hamile kalıp doğum yaptığına ise, çocuğu bu iki kişiden dilediğine nispet ederdi.³⁷⁶

4. Ortaklaşma Nikâhı: Cahiliye döneminde geleneğe göre muâhâtlik yoluyla kardeş olan erkeklerin gerek malları gerekse eşleri ortak olurdu.³⁷⁷ Medine döneminde ensârdan Sa'd b. Rebî'i'nin, Abdurrahman b. Avf'a (Hz. Peygamber ikisi arasında muâhât yapmıştı.) malının yarısını ve iki eşinden birisini boşayıp ona vermeyi teklif etmesinin var olan bu geleneğin etkisiyle olduğu söylenebilir.³⁷⁸

Hülâsa İslâm, Cahiliye'de de yaygın olarak uygulanan ve İslâm tarafından da kabul edilen bir kızın/kadının velisinden istenip mehrini vermek suretiyle gerçekleşen nikâhı meşru sayarak diğer nikâh çeşitlerini yasaklamıştır.³⁷⁹

2.4. BOŞANMA/ TALÂK

Sözlükte “serbest kalmak, serbest bırakmak, bağından kurtulmak” anlamlarına gelen talâk, terim olarak ise “belli lafızlarla nikâh akdinin bozulması” anlamına gelmektedir.³⁸⁰

Cahiliye hukukuna göre boşama sadece kocaya aitti. Ancak aristokrat ailelere mensup bazı kadınlar, boşamanın kendilerinde olmasını talep edebiliyor ve ancak bu şart yerine getirildiğinde evleniyorlardı. Daha önce evliliklerini bu şartla gerçekleştirdiğini belirttiğimiz Selmâ bint Amr dışında, Fâtıma bint el-Hurşeb el-Enmâriyye, Amre bint Sa'd ve Âtike bint Mürre boşama hakkını kendine alan kadınlara örnek olarak verebilir.³⁸¹

Bu dönemde bir koca, karısını sayısız defa boşayıp iddeti bitmeden, onun rızasını almaksızın, geri alabiliyordu. Medine'de yaşanan bir olaya kadar bu durumun devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre, bir adam karısını boşamış, iddeti dolmak üzereyken geri dönmüş, sonra tekrar boşamış ve karısına “Allah'a yemin ederim ki

³⁷⁶ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 340.

³⁷⁷ Günaltay, s. 127.

³⁷⁸ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 117.

³⁷⁹ Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 33; Günaltay, s. 125.

³⁸⁰ H. İbrahim Acar, “Talâk”, **DİA**, Cilt: 39, s. 496.

³⁸¹ İbn Habîb, **Muhabber**, 388-399.

seni evime almayacağım ve başkasıyla da evlenemeyeceksin; çünkü seni her boşadığımda iddetin bitmeden sana tekrar döneceğim ve bu sonsuza kadar sürecek.” demiştir. Kadın, hemen Hz. Aişe’nin yanına giderek durumunu anlatmış; Hz. Aişe ise kadına bir cevap vermeden olaydan Hz. Peygamber’i haberdar etmiştir. Bunun üzerine *“Boşama iki defadır. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir...”*³⁸² ayeti inmiş ve Kur’ân örfün kocalara verdiği bu hakkı onların elinden alarak boşamaya bir sınır getirmiştir.³⁸³

Buna göre koca, karısını iki defa boşadıktan sonra ona geri dönme hakkına sahipken, üçüncü defa boşadığında ise karısına geri dönme hakkı yoktur. Kadının eski kocasıyla evlenmesi ise başka biriyle evlenip boşandıktan sonra mümkün olabilmektedir. Ancak kadının yaptığı ikinci evliliğin, bu şartı sağlamak için yapılan şekilsel bir evlilik olmayıp normal bir evlilik olması gerekmektedir.³⁸⁴ Örneğin Hz. Peygamber, ikinci eşiyle cinsellik yaşamayan kadının ilk eşine dönemeyeceğini söylemiş ve bu ayet gereğince bunu yasaklamıştır.³⁸⁵

Aynı zamanda toplumun bu tür bir boşamaya yabancı olmadığı ve Cahiliye’de de boşamayı üç defa ile sınırlayan kimselerin varlığı bilinmektedir. Bu şekilde karısını boşayan ilk kişinin Hz. İsmail olduğu rivayet edilmektedir. Buna göre, kocanın karısını iki kere boşama hakkı bulunuyor, geri dönmek isterse de insanlar arasında kadınla evlenmeye en layık kendisi kabul ediliyordu. Ancak üçüncü defa boşadığında karısına geri dönme hakkı kalmıyordu.³⁸⁶

Bu dönemde el-A’şâ’nın karısını, karısının akrabalarının zorlamasıyla üç kere boşadığı söylenmektedir. Kadının akrabalarının, kocaya üç kere boşaması konusunda ısrar etmelerinden hareketle bu kuralın, benimseyenleri tarafından ciddi bir şekilde uygulandığı sonucunu çıkarmak mümkündür.³⁸⁷

³⁸² Bakara, 2/229.

³⁸³ Tirmizî, Talâk, 16; İmam Mâlik, Talâk, 29.

³⁸⁴ Bakara 2/230; İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 424; Buhârî, Talâk, 37.

³⁸⁵ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 424; Buhârî, Talâk, 37; Ebû Dâvûd, Talâk, 49.

³⁸⁶ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 309.

³⁸⁷ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 309-310.

Hul'

Kadının, bir bedel vermesi karşılığında, kocanın ayrılmaya razı olması üzerine, evlilik bağından kurtulmasını anlamına gelen hul',³⁸⁸ hem Cahiliye döneminde hem de İslâmi dönemde boşama yolu olarak kabul edilmiştir.

Cahiliye dönemindeki ilk hul' uygulaması olarak gösterilen olaya göre, Âmir b. Haris b. ez-Zarib kızını, kardeşinin oğlu ile evlendirmiş, ancak kız nikâhın ardından kocası yanına girdiğinde, ondan korkup kaçmıştır. Koca ise kayınpederine giderek karısını şikâyetle bulunmuş, kayınpederi ona "Ben hem karından ayrılmanı hem de malını kaybetmeni kabul edemem. Bu yüzden mehrini sana geri veriyor ve kızımı da alıyorum." diyerek kızının boşanması karşılığında mehrini geri vermiştir.³⁸⁹

Ancak zaman içinde bu uygulamanın amacından saptığı, kadının bu malı boşanmak için isteğiyle vermesi değil, kadından boşanmak isteyen kocanın, zorla alması şeklinde kadın aleyhine bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim bazen kocalar, karısına mehir borcu olduğu halde, ondan mehrini vermeden boşanmak istiyor, bunun içinde mehir hakkından vazgeçene kadar kadını huzursuz ediyorlardı.³⁹⁰

Onlardan bazıları, Mekke'nin şerefli ailelerine mensup kadınlarla evleniyor, karılarıyla geçinemeyip boşanmak istediklerinde ise, karılarından kendisinin izni olmadan başka birisiyle evlenemeyeceğine dair yazılı bir belge alıyorlardı. Kadın yeniden evlenmek istediğinde evvela eski kocasını yapacağı yeni evliliğine razı etmeye çalışırdı. Bu durumda eski koca, kadının evliliğe ancak kendisine verdiği mehri geri aldığında müsaade eder, aksi takdirde onun evlenmesine engel olurdu. Söz konusu uygulama İslâm tarafından yasaklanmış ve kocalara ancak karıları açık bir hayâsızlık yaptıkları takdirde böyle bir yola başvurarak verdikleri mehirleri geri almalarına izin verilmiştir.³⁹¹ Ayrıca

*"...Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için verdiği meblağda taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu kurallardır..."*³⁹²

³⁸⁸ Fahrettin Atar, "Mahâlea", **DİA**, Cilt: 30, s. 399.

³⁸⁹ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 9, s. 395

³⁹⁰ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 6, s. 528; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 8, ss. 245-246.

³⁹¹ Nisâ 4/19, Taberî, **Tefsir**, Cilt: 6, s. 530.

³⁹² Bakara 2/229.

ayeti ile de hem kocaların karılarından zorla mal almaları yasaklanmış hem de kadının kocasından belli bir bedel karşılığında boşanma isteğinde bulunabileceği beyan edilmiştir. İslâm'dan sonra Habîbe bint Sehl'in bu yolla kocasından boşandığı kaynaklarda yer almaktadır. Buna göre Habîbe, bir gün sabah namazı vaktinde Hz. Peygamber'e gelmiş ve kocasıyla anlaşamadıklarını ve ondan boşanmak istediğini söylemiştir. Hz. Peygamber, Habîbe'nin kocasını da dinledikten, Habîbe'ye kocasından aldığı mehri geri vermesini söylemiş ve kadın bu mal karşılığında kocasından boşanmıştır.³⁹³ Rübeyyi bint Mu'avviz'in de kocasından hul' yoluyla ayrıldığı rivayet edilmektedir.³⁹⁴

Bununla birlikte Hz. Peygamber karıların kocalarından haklı bir sebep olmaksızın boşanmasını da hoş karşılamamış ve bu konuda kadınları uyarmıştır.³⁹⁵

Zihâr

Kur'ân, Cahiliye'de boşama çeşitleri arasında yer alan zihâr ve îlâyı boşama olarak kabul etmemiş ve ikisi içinde farklı hükümler ortaya koymuştur.³⁹⁶

Zihâr, kocanın kendisine haram kılmak maksadıyla karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir bölümünü evlenmesi yasak olan mahremi bir kadına benzetmesi demektir. Araplar genellikle zihârı “Sen bana anamın sırtı gibisin” ifadeleri ile gerçekleştirdiği için bu şekilde isimlendirilmiştir.³⁹⁷ Cahiliye döneminde bunu söyleyen bir adama karısı haram olur ve bir daha ebediyen onunla evlenemezdi.³⁹⁸ Fakat Kur'ân bunu bir talâk değil, yemin olarak kabul etmiş, koca sadece kefaretle ödemekle yükümlü tutulmuştur.³⁹⁹ İslâm'da zihârı yapan ilk kişinin Evs b. es-Sâmit olduğu,⁴⁰⁰ bu ayetleri onun karısını zihâr yaparak boşaması neticesinde indiği rivayet edilmektedir. Buna göre Evs, bir gün karısı Havle bint Mâlik'e⁴⁰¹ kızmış ve ona “Sen bana anamın sırtı gibisin” demiştir. Fakat kızgınlığı geçince pişman olmuş, karısı ise çaresizlik içinde Hz. Peygamber'e gelip durumunu anlatmıştır. Havle, Hz.

³⁹³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 414; İbn Mâce, Talâk, 22; Buhârî, Talâk, 12.

³⁹⁴ İbn Mâce, Talâk, 23.

³⁹⁵ Ebu Dâvûd, Talâk, 18; Tirmizî, Talâk, 11; İbn Mâce, Talâk, 21.

³⁹⁶ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 9, s. 433.

³⁹⁷ Ahmet Yaman, “Zihâr”, **DİA**, Cilt: 44, s. 387.

³⁹⁸ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 22, s. 456; Elmalılı, Cilt: 7, s. 450.

³⁹⁹ Mücadele, 1-4.

⁴⁰⁰ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 20, s. 449.

⁴⁰¹ Bu kadının adının; havle bint Sa'lebe, Hüveyle bint Sa'lebe veya Huveylid, Huceyle bint ed-Düleyc, Hüveyle bint es-Sâmit olduğu da söylenmiştir. Bkz. Taberî, **Tefsir**, c.22, s. 446.

Peygamber’e “Ya Resûlallah! Evs ile evlendiğimde çekici, güzel bir kadındım. Ancak yaşımla ilerleyip birçok çocuğum olunca Evs bana zihâr uyguladı ve şimdi ortada kaldım.” sözleriyle çaresizliğine dile getirmiştir. Hz. Peygamber kadına, örfe göre zihâr talâk sayıldığından “Şimdiye kadar bu konuda bir şeyle emrolunmadım, bana kalırsa sen ona haram oldun.” demiştir. Kadın cevaben “O talâk zikretmedi” dediyse de Hz. Peygamber sözlerini yinelemiş ve böylelikle kadınla tartışmaya başlamıştır. Havle daha sonra hâlini Allah’a arz ederek “*Allah’ım yalnızlığımın şiddetini ve ayrılığın bana verdiği meşakkati sana şikâyet ediyorum. Küçük çocuklarımı kocama bıraksam onun yanında zâyi’ olacaklar, benim yanımda kalırlarsa onlara bakamayacağım dan aç kalacaklar*” sözleri ile yalvarmıştır. Kadının içinde bulunduğu vaziyeti Hz. Aişe’nin “Ben dâhil evde bulunan herkes ona acıdığımız ve merhamet ettiğimiz için ağladık” sözleri açıkça göstermektedir. Bu olay üzerine Hz. Peygamber’e “*Allah kocası hakkında seninle tartışan kadının sözünü işitti*”⁴⁰² ayetinin nâzil olduğu rivayet edilmiştir.⁴⁰³ Böylece kadın boşamadan kurtulmuştur.

Zihâr uygulamasının bu hükümlerden sonra da devam ettiği anlaşılmaktadır. Ensârdan bir adam, Ramazan ayında nefesine hâkim olamayacağından korktuğu için karısına zihar yapmış ancak daha Ramazan ayı çıkmadan karısıyla birlikte olmuştur. Kefaretini vermeden yemini bozduğu için de gidip durumu Hz. Peygamber’e danışmış, Hz. Peygamber ona kızarak ne yapması gerektiğini söylemiştir.⁴⁰⁴

Îlâ

Îlâ sözlükte “yemin etmek” anlamında olup, terim olarak “kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle karısıyla cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını” ifade etmektedir. Cahiliye’de koca, herhangi bir sebeple eşine kızdığı anda bir-iki yıl veya daha uzun bir süreyle ona yaklaşmamaya yemin ediyor, süre bitiminde ise bazen yeni bir yeminle süreyi uzatıyordu. Îlânın sonuna kadar evlilik akdi devam ettiğinden kadın, yeni bir evlilik yapma imkânı da bulamıyordu. Dolayısıyla geniş bir zamana yayılan bu uygulama daha çok kadını baskı altına almak, cezalandırmak ve ona zarar vermek için kullanılıyordu.

⁴⁰² Mücadele, 58/1.

⁴⁰³ İbn Sa’d, Cilt: 3 s. 507; Ebû Dâvûd, Talâk, 17; İbn Mâce, Talâk, 25; Yazır, Cilt: 7, ss. 4775-4777.

⁴⁰⁴ Ebû Dâvûd, Talâk, 17; İbn Mâce, Talâk, 25; Tirmizî, Talâk, 20.

Kur'ân, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların, cinsel açıdan diğerini terk boyutuna varması halinde, bu durumun özellikle kadını mağdur etmemesi adına, îlânın süresine bir sınır getirmiştir.⁴⁰⁵ Buna göre, îlâ için dört aylık azami bir süre belirlenmiş, bu sürenin sonunda ise ya evliliğin devamına ya da boşanmaya karar verilmesi emredilmiştir.⁴⁰⁶ Hz. Peygamber'in eşlerine bir aylık süre ile îlâ yapması konunun örneklerindendir. Aynı zamanda İslâm döneminde kadınların îlâ yaptığına da rastlanmaktadır. Hz. Aişe'nin yeğeni Aişe bint Talha'nın kocası Abdurrahman b. Ebû Bekir'i azarlayıp mescide uğradığı, sonra da Hz. Aişe'nin yanına girip onun evinde dört ay kaldığı rivayet edilmektedir.⁴⁰⁷

Sonuç olarak İslâm, Cahiliye örfünde var olan boşama konusunda ciddi bir değişim gerçekleştirmiş, amacından saparak kadına eziyet haline gelen bazı uygulamaları yasaklamış, bazılarının (îlâ ve zihâr gibi) ise hükmünü değiştirmiştir. Böylece kadının hem toplum ve aile içindeki değeri yükseltilmiş, hem de haksız uygulamalar karşısındaki mağduriyeti önlenmiştir.

2.5. İDDET

İddet, kelime olarak “saymak, adet, sayılan şeyin miktarı”, terim olarak ise “evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süre” anlamına gelmektedir.⁴⁰⁸

Cahiliye döneminde kadınlar boşama durumunda iddet beklemezler ve hemen evlenebilirlerdi. Bundan dolayı kadının, boşandığı kocasından hamile kalıp, daha sonra evlendiği kişinin evinde bu çocuğu dünyaya getirmesi gibi olaylarla çok sık karşılaşılmıştır.⁴⁰⁹ Örneğin; Sa'd b. Zeyd-i Menât, Muâviye b. Bekr'den hamile olan en-Nâkımıyye ile evlenmiş, bu kadın Sa'd'ın evindeyken Sa'saa'yı dünyaya getirmiştir. Sa'd ölünce onun oğulları Sa'saa'ya babalarının mirasından vermemişler,

⁴⁰⁵ Hamdi Döndüren, “Îlâ”, **DİA**, Cilt: 22, s. 61.

⁴⁰⁶ Bakara 2/226-227.

⁴⁰⁷ el-Medainî, Ebû'l-Hasan b. Muhammed, Kitâbü'l-mürdifât min Kureyş, thk: Abdüsselâm Harûn, Mısır, 1972, s. 70' den aktaran Rıza Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, Siyer Yayınları, İstanbul, ss. 312-313.

⁴⁰⁸ H. İbrahim Acar, “İddet”, **DİA**, Cilt: 21, s. 466.

⁴⁰⁹ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 338

bunun üzerine Sa'saa asıl babasına nispet edilmiştir.⁴¹⁰ Muhammed b. Umeyr b. Utârid'in annesi de Umeyr onu esir aldığıında Mâlik b. Avf b. en-Nasrî 'den hamileydi. Çocuk Umeyr'in evinde dünyaya gelip, onun adıyla anılsa da toplum tarafından gerçek babasının Mâlik olduğu bilinmekteydi.⁴¹¹

Kur'ân, Cahiliye'nin bu örfünü kaldırmış ve kocasından boşanan kadınların üç adet dönemi iddet beklemesini emretmiştir.⁴¹² Böylece hem koca karısından boşanacaksa onun hamile olmadığından emin olarak boşanması hem de olası nesep karışıklıklarının önlenmesi amaçlanmıştır. Aynı zamanda koca bu süre zarfında evliliği hakkında düşünüp devam kararı da alabilme hakkına sahip olmuştur.⁴¹³

Kur'ân'da

*“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah'a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmassınlar. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa aslında kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; Belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.”*⁴¹⁴

ayetiyle kadınları adet halinde bulunmadıkları bir zamanda veya adetten temizlendikten sonra cinsi münasebette bulunmadan boşamak gerektiği beyan edilmiştir.⁴¹⁵ Aynı zamanda iddet müddetince koca karısının mesken ve nafaka ihtiyacını karşılamakla mükelleftir.⁴¹⁶

Abdullah b. Ömer, karısını hayızlı olduğu halde boşamış, Hz. Ömer de oğlunun bu durumunu Hz. Peygamber'e anlatmıştır. Hz. Peygamber, İbn Ömer'in yaptığı bu işe çok kızmış ve babasına *“Oğlun o kadına geri dönsün, sonra kadın temizlenip tekrar hayız görünceye, sonra tekrar temizleninceye kadar onu yanında tutsun. İkinci hayızından temizlendikten sonra karısını boşamak isterse onunla cinsi münasebete girmeden ve adet değilken boşasın. İşte bu, Allah'ın emrettiği gibi olan iddettir”* demiştir.⁴¹⁷

⁴¹⁰ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 338.

⁴¹¹ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 340.

⁴¹² Bakara, 2/228.

⁴¹³ Yazır, Cilt: 8, s. 5054.

⁴¹⁴ Talak 65/1.

⁴¹⁵ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 23, s. 22.

⁴¹⁶ Yazır, Cilt: 8, ss. 5054-5055.

⁴¹⁷ Buhari, Tefsir, 65, 1; Müslim, Talâk, 1; Ebû Dâvûd, Talâk, 4.

Hamile kadınların iddeti ise çocuklarını doğurdıkları zaman son bulmaktadır.⁴¹⁸ Örneğin Sübey'a bint el-Hâris kocası Sa'd b. Havle'nin vefatından kısa bir süre sonra ondan olan çocuğunu dünyaya getirmiş; Hz. Peygamber, doğum sonrası onun başkasıyla evlenmesine izin vermiştir.⁴¹⁹ Ümmü Külsûm bint Ebû Mu'ayt da kocası Zübeyr'den boşandıktan hemen sonra doğum yapmış ve bu doğumla iddeti sona ermiştir.⁴²⁰

Boşanma durumunda hiç iddet beklenilmeyen Cahiliye'de kocaları vefat eden kadınlar bir sene iddet beklerler,⁴²¹ bu sürede ise ihdâd yaparlardı. İhdâd, kelime olarak “menetmek, sınır koymak”, bir fıkıh terimi olarak ise “Kocası ölen ya da bain talakla evliliği sona eren kadının, iddet süresince yas tuttuğu izlenimini verecek şekilde üzüntüsünü dışa vurması, çevresinin yadırgayacağı şekilde memnun ve mutlu görünmekten sakınması” anlamına gelmektedir.⁴²² Tanımdan da anlaşılacağı üzere İslâm döneminde de yapılan ihdâd, Cahiliye'de bahsettiğimiz gibi boşanmada değil, sadece ölüm iddeti beklerken yapılır ve en ağır şartlar içinde geçerdi. Buna göre, kadın değersiz bir elbisesini giyip evin en karanlık ve kötü yerine giderdi. Bir yıl boyunca elini suya dahi değdirmez, tırnaklarını kesmez, vücut tüylerini almaz,⁴²³ süslenmez, koku sürünmez ve hatta tuvalet ihtiyacını bile burada giderirdi. Kocasının matemini tuttuğu bu sürenin sonunda, kadına eşek, koyun ya da kuş türünden bir hayvan getirilir, o da efsunlanır gibi hayvanı vücuduna sürterdi. Bazen de bir kuşu edep yerlerine sürterek öldürürdü. Sonra dışarıya çıkar, ona bir hayvan tezeği verilir, o da bunu önüne veya arkasına fırlatıp atardı. Bu merasimin ardından kadın, artık normal hayatına döner, dilediği şekilde yıkanıp koku sürebilir ve yeni bir evlilik yapmak için taliplilerine görünme hakkını kazanırdı.⁴²⁴

Tezeğin atılmasının ne anlama geldiği hususunda görüş ayrılıkları vardır. Tezeği atmakla, iddeti de atıp bitirmiş olduğu söylendiği gibi onun içinde bulunduğu belaya sabrettiğinin bir işareti olduğunu da söylenmiştir. Artık iddet bitince, ona göre

⁴¹⁸ Talâk 65/4.

⁴¹⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 272; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, s. 257.

⁴²⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 219; İbn Mâce, Talâk, 6.

⁴²¹ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 338.

⁴²² Mustafa Bakdır, “İhdâd”, **DİA**, Cilt: 21, s. 530.

⁴²³ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 9, s. 490.

⁴²⁴ Buhârî, Talâk, 46; Zebîdî, Ahmed b. Ahmed, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîdü's-sarîh**, 4.

Baskı, trc. Kamil Miras, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, Cilt: 11, s. 379.

bu işi hakir görerek atıp fırlattığı bir tezek gibi olur ve kocasının hakkını ne kadar tâzim ettiğini de göstermiş olur, diye açıklanmıştır. Bir daha aynı şeyi yaşamamak ve gelecek adına güzel bir beklentisi olduğunu anlatmak için tezeği attığı şeklinde de açıklamışlardır.⁴²⁵

Kur'ân, kadınların kocalarının ölmesi durumunda bir yıl süren iddeti dört ay on gün ile sınırlamış,⁴²⁶ böylece kadınlar, bir yıl süren insanlık dışı gelenekten kurtarılmıştır. İslâmî dönemde de kocası ölen kadın dört ay on gün boyunca süslenmez, koku sürmez, renkli elbiseler giymezdi. Fakat Cahiliye'de olduğu gibi yıkanması, tırnak kesmesi, tüylerini alması yasak olmadığı gibi hayızdan temizlendikten sonra, hoş kokulu bir bitki olan ezfar kustu kullanılmasına dahi izin verilmiştir.⁴²⁷

Hz. Peygamber'in iddet süresince ihdâd yapılması konusuna dikkat ettiği bilinmektedir. Örneğin, Hz. Peygamber, kendisine gelip damadının vefat ettiğini, fakat kızının gözlerinden rahatsız olduğu için sürme çekip çekemeyeceğini soran bir kadına olumsuz yanıt vermiştir. Kadının soruyu birkaç kez ısrarla tekrarlaması üzerine rahatsız olan Hz. Peygamber biraz da sinirlenerek *"Hepsi zaten dört ay on günden ibarettir. Hâlbuki Cahiliye döneminde sizden herhangi biriniz sene bitiminden sonra baş üstüne bir deve tezeği atar ve matemden böyle çıkardı"* şeklinde cevap vermiştir.⁴²⁸

Ayrıca Hz. Peygamber'in kadınların kocasının ölümleri hariç herhangi biri için üç günden fazla ihdâd yapmayı yasakladığı da rivayet edilmektedir.⁴²⁹

Hz. Peygamber'in, ölüm iddeti konusundaki hassasiyeti, eşlerinin uygulamalarından da anlaşılmaktadır. Ümmü Habîbe, babasının vefatından sonra içinde sarı renkli halûk adı verilen kokunun ya da başka bir hoş kokunun getirilmesini istemiş, bu kokudan bir kız çocuğuna ve kendisine sürdükten sonra *"Allah'a yemin ederim benim hoş koku sürmeye bir ihtiyacım yok. Şu kadar var ki Resûlullah'ın 'Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının kocası hakkında söz konusu olan dört*

⁴²⁵ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 9, ss. 490-491.

⁴²⁶ Bakara, 2/234.

⁴²⁷ Buhârî, Talâk, 48.

⁴²⁸ Buhârî, Talâk, 46.

⁴²⁹ Buhârî, Talâk, 48.

*ay on günlük süre dışında ölmüş herhangi bir kimse için üç günden fazla ihdâd yapması helal değildir' buyurduğunu dinledim'' demiştir.*⁴³⁰

Aynı zamanda kadının bu iddet süresini kocasının evinde geçirdiği anlaşılmaktadır. Kocasını vefat eden Füreyy'a bint Mâlik, Hz. Peygamber'den kocasının kendisine bir ev ve nafaka bırakmadığı, oturdukları evin ensârdan birisine ait olduğunu gibi gerekçeler öne sürerek kendi ailesinin yanında kalmak için izin istemiştir. Hz. Peygamber ona izin vermemiş ve dört ay on gün kocasıyla ikamet ettikleri evde beklemesini emretmiştir.⁴³¹

Sonuç olarak İslâm, boşanmada olduğu gibi iddet konusunda da toplumda bir islâh gerçekleştirerek hem nesebin karışmasını önlemiş hem de kadınların haklarını muhafaza ederek mağduriyetlerini engellenmiştir.

2.6. ÇOK EŞLİLİK

Çok eşlilik, bir erkeğin birden fazla karısının olması (taaddüd-i zevcât, poligami) anlamına geldiği gibi, bir kadının birden fazla kocasının olması (taaddüd-i ezvâc, poliandri) anlamına da gelmektedir. Fakat genel olarak bu kavramla erkeğin çok eşliliği kastedilmektedir.

Bir erkeğin birden fazla karısının olması, çok eski çağlardan beri hemen hemen tüm toplumlarda rastlanan bir durumdur. Mısırlılar, Atinalılar, Hintliler, İranlılar, Türkler, Slavlar, Cermenler çok eşliliğin var olduğu toplumlara örnek olarak gösterilebilir. Brahmanizm ve Zerdüştlük gibi doğu dinlerinde de çok evlilik meşru kabul edildiği gibi Yahudilik ve Hristiyanlıkta da bunun yasak olduğuna dair bir hüküm bulunmamaktadır.⁴³²

İslâm öncesi Arap toplumunda da çok eşliliğin var olan bir uygulama olduğu ve erkeklerin bir sayı sınırı olmaksızın istedikleri kadar kadınla evlenebildikleri bilinmektedir.

⁴³⁰ Buhârî, Talâk, 46.

⁴³¹ İbn Sa'd, Cilt. 10, s. 343-345; İmam Malik, Talâk, 31, Ebû Dâvûd, Talâk, 44; Tirmizî, Talâk, 23.

⁴³² Kevser Kâmil Ali, Salim Öğüt, "Çok Evlilik", **DİA**, Cilt: 8, ss. 365.

Bu dönemde Gaylân b. Seleme es-Sekafi'nin on karısı olduğu ve Müslüman olduktan sonra altı tanesini boşadığı rivayet edilmektedir.⁴³³ Gaylân dışında, Sakîf kabilesinden on karısı olan Süfyân b. Abdullah ve Ebû Ukayl Mes'ûd b. Âmir'in de Müslüman olduktan sonra altı karısını boşadığı bilinmektedir.⁴³⁴ Yine bu dönemde Sehm kabilesine mensup Hâris b. Kays'ın da sekiz karısının olduğu ve Müslüman olunca dört tanesini boşadığı kaynaklarda yer almaktadır.⁴³⁵

Fakat Demircan, bu durumun sanıldığıının aksine çok yaygın olmadığını ve genç yaştaki erkeklerin genellikle tek eşli olduğunu, yaşı ilerlemiş olan erkeklerin ise ekonomik durum ve sosyal statü durumuna göre birden fazla eşinin olabildiğini söylemiştir. Bu bağlamda ekonomik durum ve sosyal statü bakımından toplumun üzerinde sayılan kabile reislerinin ise ikiden fazla evlilik yaptığı belirtmiştir.⁴³⁶ Nitekim bu dönemde, çok eşle evlilik kuvvet ve servetin, tek eşle evlilik ise zayıflık ve fakirliğin sembolü olarak kabul edildiğinden çok kadınla evlilik toplum içinde bir iftihar ve itibar vesilesi olarak görülmekteydi.⁴³⁷

Arap toplumunda merkezi otorite mevcut olmadığından kabileler üzerine kurulu bir sosyal yaşam hâkimdi. Kabileler ise gücünü insan çokluğundan aldığından dolayı, çok eşle evlilik, öncelikle kabile nüfusunu çoğaltmak için yapılıyordu. Yine bununla bağlantılı olarak savaşlar sonucu uğranılan nüfus kaybı ve dul kalan kadınların durumu bu şekilde telafi ediliyordu.⁴³⁸ Aynı zamanda teknolojinin olmadığı bu asırlarda, insan gücüne olan gereksinim had safhada olduğundan, kalabalık nüfus, az da olsa iş gücünü hafifletiyordu.⁴³⁹

Ayrıca siyasi amaçlarla yapılan evlilikler, soylu bir kişinin ya da kabile reisinin, birden fazla karısı olması sonucunu doğurabiliyordu.⁴⁴⁰ Bu minvalde Kureyş'in lideri olan Abdumuttalib'in çeşitli kabilelerden yedi karısı olduğu rivayet edilmektedir. Örneğin, onun eşlerinden Safiyye bint Cüneydib, Âmir b. Sa'sa'a;

⁴³³ Tirmizî, Nikâh, 33; İbn Mâce, Nikâh, 40; İbn Habîb, **Muhabber**, s. 357.

⁴³⁴ İbn Habîb, **Muhabber**, s. 357.

⁴³⁵ İbn Mâce, Nikâh, 40; Ebû Dâvûd, Talâk, 25.

⁴³⁶ Adnan Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", **İSTEM**, sayı: 2, Konya, 2003, (Çok Kadınla Evlilik) s. 17.

⁴³⁷ Ali ve Ögüt, s. 366, Demircan, Çok Kadınla Evlilik, s. 19.

⁴³⁸ Ali ve Ögüt, s.366; Demircan, Çok Kadınla Evlilik s.19.

⁴³⁹ Ali ve Ögüt, s.366.

⁴⁴⁰ Demircan, Çok Kadınla Evlilik, s. 17.

Fâtıma bint Amr, Lüey; Hale bint Vüheyb Zühre; el-Aliyye bint Muttalib Abdümenâf; Lübnâ bint Hâcir ise Huzâ'a kabilesine mensuptur.⁴⁴¹ Yani genel bir perspektiften bakıldığı zaman, bu dönemlerde, çok eşle evlenmenin cinsel amaçlardan ziyade insanî problemleri çözmek gibi bir amacı olduğunu söylemek mümkündür.

İslâm, toplumda mevcut olan çok eşlilik uygulamasına müsaade edilmiş, fakat

“Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder tane alın. Onlar arasında adaleti yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Haksızlık etmemek için en uygun olan budur”⁴⁴²

ayetiyle evlenilecek kişi sayısına bir sınır getirilmiştir. Ancak Savaş, bu ayetin asıl maksadının kaç kadınla evlenilebileceğini belirtmek değil, yetimlere yapılan haksızlığı önlemek olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴³

Hz. Aişe'den gelen

“Bu ayet, velisinin himayesinde bulunan ve onun tarafından güzelliği ve malı dolayısıyla nikâhlanmak istenen yetim kızlarla ilgilidir. Velisi onunla nikâhlanmak isteyince mehrini eksik vermek isterdi. Bu adaletsizliği yaptıkları takdirde, o yetimlerle evlilik yasaklanmış ve başka kadınlarla evlenmeleri emrolunmuştur.”⁴⁴⁴

rivayetinden de açıkça görüleceği üzere, velilerin, güzel ve malları çok olan yetim kızları başkalarıyla evlendirmeyip az bir mehirle kendileriyle zorla nikâhlamaları; bu şekilde onları can ve mal açısından zarara uğratmaları; malı olmayan ve güzelliği kabul edilmeyen yetimlere ise hiç rağbet etmeyip, onları sefilliğe düşürmeleri ayetin iniş sebebi olmuştur.⁴⁴⁵

Ayette geçen “yetimler” kelimesi yetim kızlarla beraber dul kadınları da kapsayan bir kelime olduğundan,⁴⁴⁶ iniş sebebi özel olsa da ayet, öncelikle yetim kızlar ve dul kadınlar olmak üzere tüm kadınlar hakkında adaleti emrederek onları koruma altına almayı amaçlamıştır.⁴⁴⁷

Adaletin açıklaması ise

“Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi

⁴⁴¹ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 73.

⁴⁴² Nisâ, 4/3.

⁴⁴³ Savaş, s. 133.

⁴⁴⁴ Buhârî, Şirket, 7.

⁴⁴⁵ Yazır, Cilt: 2, ss. 1286-1287.

⁴⁴⁶ Yazır, Cilt: 2, s. 1280.

⁴⁴⁷ Yazır, Cilt: 2, s. 1287.

bıramayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah'a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir. ⁴⁴⁸

ayetiyle yapılmıştır. Ayette beyan edildiği gibi kocalar her ne kadar eşlerini sevmek konusunda adaleti yerine getirmeye uğraşsalar da, buna güç yetiremeyeceklerdir. Bu durumda kocalara “Bütün ilgi ve alakalarını bir eşinize gösterip de diğer eşlerinizi askıda bırakmayın” uyarısı yapılmıştır. Bu tâbirle “Onları ne kocalı ne kocasız bir kadın gibi ihmal edilmiş halde bırakmayın” demek istenmiştir ki “Eğer adalet edemeyeceğinizden korkarsanız bir tane nikâhlayın”⁴⁴⁹ ayeti gereği korkulması gereken eza ve adaletsizlik de budur.

Buna göre kadınlar hakkında iki çeşit adalet vardır. Bunlardan biri kişinin iradesi dâhilinde olan, temel ihtiyaçları giderme, nafakaları eşit verme, aralarında haksızlık yapmama gibi hukuki ve ahlâki sorumluluklardır. Diğer ise sevgide adalet ve eşitliktir ki, bu kişinin iradesi dışında olan bir durumdur. Kocadan istenen ise hukukta adalettir; korkulması gereken adaletsizlik ise yukarıda da söylendiği gibi diğerini karılık muamelesinden tamamen mahrum edip, büsbütün terkedilmiş ve ihmal edilmiş gibi bırakmak suretiyle ona zulmetmektir. Bu noktada belirtmekte fayda var ki koca, eşlerinin hepsinin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak zorunda da değildir. O halde adalet denince, her durumda eşitlik düşünülmesi doğru olamayacaktır.⁴⁵⁰ Buna rağmen ayetlerden, çok eşliliğin en önemli şartlarından birinin eşler arasında adaleti yerine getirmek olduğu ve adaletsizlik yapmamak için en uygun olanın tek eşlilik olduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁴⁵¹

Hz. Peygamber, Kur’ân ile paralel olarak adalet konusuna büyük önem vermiş; kendisi, aile hayatında eşleri arasında adaletsizlik yapmamaya özen gösterdiği gibi ashabını da “Kimin iki hanımı olur ve aralarında adaletli davranmazsa kıyamet günü vücudunun yarısı felçli olarak gelir.”⁴⁵² gibi ifadelerle sık sık uyarmıştır.

Hz. Peygamber’in, eşleri arasında basit bir hususta dahi adaleti sağlamaya dikkat ettiğine örnek olarak sefere giderken yanında gelecek eşini belirlemek için kura

⁴⁴⁸ Nisâ 4/129.

⁴⁴⁹ Nisâ 4/3.

⁴⁵⁰ Yazır, Cilt: 3, ss. 1487-1488.

⁴⁵¹ Savaş, **İslâm’ın İlk Asrında Kadın**, s. 133.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, Nikâh, 38; Tirmizî, Nikâh, 42.

çekmesini vermek mümkündür.⁴⁵³ O, Müreysî Gazvesi'ne eşi Hz. Aişe ile gitmiş;⁴⁵⁴ Hendek Savaşı'nda ise yanında Aişe, Ümmü Seleme ve Zeyneb bint Cahş sırayla kalmışlardır.⁴⁵⁵ Hz. Peygamber, hasta olmasına rağmen eşleri arasında oluşturduğu kalma sırasına uymaya özen göstermiş; ancak hastalığının ağırlaşması üzerine eşlerinden izin istemiş ve evvela onların rızasını alarak Aişe'nin yanında devamlı kalmaya başlamıştır.⁴⁵⁶ Yine Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'ye evlenme teklif ettiğinde mehri arttırmasını isterse arttıracağını fakat diğer hanımlarınkini de arttıracağını,⁴⁵⁷ evlendiklerinde ise isterse yanında üç, isterse yedi gün kalabileceğini; ancak bu durumda diğer eşleri için de aynısını yapacağını söylemiştir.⁴⁵⁸

Hz. Peygamber'in, günleri eşleri arasında taksim ettikten sonra *"Ey Allah'ım! Taksim hususunda elimden gelen budur. Elimde olmayan hususlarda beni yerme!"* şeklinde dua etmesi⁴⁵⁹ sevgi hususunda bir adaletin sağlanamayacağının en önemli göstergelerindendir. Hz. Peygamber her ne kadar hukuki konularda eşleri arasında eşit davransa da, en çok Hz. Aişe'yi sever; sefer için kura Aişe'den başkasına çıkınca üzülür, bundan dolayı dönüşte ilk onun yanına gider ve kalma sırası ondan başlardı.⁴⁶⁰

Hz. Peygamber'in kendisi, Medine döneminde peygamberlik vazifesi ile ilişkili olarak birden fazla kadınla aynı anda evli bulunduyorsa da söz ve davranışlarıyla tek eşliliği ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in bekâr olan kişileri evlenmeye teşvik eden birçok söz ve uygulaması varken, evli olan birisini tekrar evlenmeye teşvik eden bir söz ve uygulaması bulunmamaktadır.⁴⁶¹

İbn İshâk'da yer alan bir rivayette, Hz. Peygamber'in kızlarını çok kıskandığı, onları birinin üzerine evlendirmedeği gibi onların üzerine de evlenilmesini izin vermediği ifade edilmiştir.⁴⁶² Hz. Ali, Ebû Cehil'in kızı⁴⁶³ ile evlenmek isteyip bu

⁴⁵³ İbn Hişâm, Cilt: 3, s. 406

⁴⁵⁴ Buhari, Şehâdet 15, Tefsir, Nûr, 6; Müslim, Tevbe, 10.

⁴⁵⁵ Vâkidî, s. 454.

⁴⁵⁶ Zührî s.130; İbn Hişâm, Cilt: 4, s. 290; İbn Sa'd, Cilt: 2, s. 204, Cilt: 10, s. 161.

⁴⁵⁷ İbn İshâk, s. 282

⁴⁵⁸ İbn İshâk, s. 283; İbn Sa'd Cilt: 10, ss. 90-91; 3, 5, ya da 7 gün dediği de söylenir; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 64-65

⁴⁵⁹ Ebû Dâvûd, Nikâh, 38; İbn Mâce, Nikâh, 47.

⁴⁶⁰ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 48.

⁴⁶¹ Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, s. 170.

⁴⁶² İbn İshâk, s. 278. (Ancak burada rivayet eden kişinin müttehem bir kimse olduğu kaydı bulunduğunu belirtmekte fayda görüyoruz.)

⁴⁶³ Kadının ismi konusunda ihtilaf vardır. Avrâ, Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2; s. 32; Cüveyriye, İbn Sa'd,

konu Hz. Peygamber'e danışıldığında Hz. Peygamber *"Fâtıma benden bir parçadır, onu üzen şey beni de üzer"* sözlerini söyleyerek şiddetle karşı çıkmıştır.⁴⁶⁴ Hatta bu konuyu minbere kadar taşımış ve orada bulunan herkese duyurmuştur. Konuşmasında *"Beni Hâşim b. el-Muğîre kızlarını Ali ile evlendirmek için benden izin istiyorlar. Ancak Ali benim kızımı boşayıp da onların kızı ile evlenmek isterse o zaman izin veririm. Bilin ki ben izin vermiyorum! Ben izin vermiyorum! Ben izin vermiyorum! Fâtıma benden bir parçadır, onu rahatsız eden şey beni de rahatsız eder."*⁴⁶⁵ ifadeleri ile hoşnutsuzluğunu dile getirmiştir.

Bu haberi Hz. Peygamber'e, kızı Fâtıma'nın verdiği de rivayet edilmiştir. Buna göre Hz. Fâtıma, kocasının başka bir evlilik yapacağını duyunca üzgün bir şekilde babasına gelerek *"Senin kavmin, kızların için kızıp öfkelenmediğini ileri sürüyorlar. İşte Ali, Ebû Cehil'in kızı ile evlenecek"* demiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber minbere çıkarak buna izin vermediğini belirten şu konuşmayı yapmıştır: *"Ben Ebû'l-Âs'a kızımı nikâhladım. O bana ne söylediye sözünde durdu, doğru söyledi. Fâtıma benden bir parçadır, onun hoşuna gitmeyen şeyden bende hoşlanmam. Allaha yemin ederim, Resûlullah'ın kızı ile Allah'ın düşmanının kızı aynı adamın nikâhı altında bir araya gelmeyeceklerdir."*⁴⁶⁶

Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin ikinci bir evlilik yapacağı haberini aldıktan sonra, kızı Zeyneb'in kocası Ebû'l-Âs ile bir anlaşma yaptığını ve damadının o anlaşmaya uyduğunu zikretmesinden, damadı Ebû'l-Âs ile kızının üzerine evlenmemesi yönünde anlaştığı sonucu çıkarılabilir. Nitekim İbn Hacer de Hz. Peygamber'in Ebû'l-Âs ile kızı Zeyneb ile evliyken başka evlilik yapmaması hususunda anlaşmış olabileceğini söylemiştir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in Hz. Ali ile de böyle bir anlaşma yapmış olabileceğini, Hz. Ali'nin ise bu anlaşmayı unutarak bu şekilde bir davranış sergilediğini ya da Hz. Ali ile zaten böyle bir şeye teşebbüs etmeyeceğini düşündüğünden anlaşma yapmamış olabileceğini belirtmiştir.⁴⁶⁷

Cilt: 10, s. 249.

⁴⁶⁴ İbn İshâk, ss. 278-279; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 249.

⁴⁶⁵ İbn Sa'd, Cilt: 6, s. 522; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 32; Buhârî, Nikâh, 109; Buhârî, Talâk, 13; Ebû Dâvûd, Nikâh, 12.

⁴⁶⁶ Buhârî, Fezâilü's-Sahâbe, 16.

⁴⁶⁷ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 7, ss. 85-86.

Sonuç olarak Kur’ân, örfte mevcut olan çok eşlilik uygulamasına izin vermekle birlikte buna bir sınır getirerek kocaların ancak dört eşlerini aynı anda nikâhlarında tutmalarına müsaade etmiş; buna da adalet şartını getirmiştir. Hz. Peygamber yukarıda da bahsedildiği üzere, söz ve davranışlarıyla tek eşliliği ön plana çıkarmıştır, ancak kendisi, Medine dönemini kapsayan on yıllık süreçte birden fazla kadını nikâhı altında tutmuştur. Şimdi bunun nedenlerine temas edeceğiz.

Hz. Peygamber’in Çok Kadınla Evlenmesinin Nedenleri

Hz. Peygamber, çok kadınla evlilik konusunda diğer Müslümanlardan ayrı tutulmuş, onun aynı anda dörtten fazla kadını nikâhında tutmasına izin verilmiştir. Bu konu Kur’ân’da

“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helal kıldık. Ayrıca, diğer mü’minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber’e bağışlayan, Peygamber’in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü’min kadını da (sana helal kıldık.) Mü’minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁴⁶⁸

ayetiyle beyan edilmiştir. Hz. Muhammed’e (s.a.v) bu ayrıcalık peygamberlik vazifesi dolayısıyla verilmiş, o yapmış olduğu evlilikler vasıtasıyla çeşitli kabilelerle akrabalık bağı kurarak İslâm’ın yayılışını hızlandırmıştır. Zira Hz. Peygamber henüz Mekke döneminde karşılaşılan sıkıntıların üstesinden gelmeyi, yakın akrabalarının desteği ile başarabilmiştir. Örneğin, bu dönemde, ona en büyük desteği annesinin akrabaları, Müslüman olan eşi Hz. Hatice ve halalarının yanı sıra, kabilesinin dini üzere kalmasına rağmen amcası Ebû Tâlib’in verdiğini söylemek mümkündür.⁴⁶⁹ Bu örnekler özellikle Arap toplumu içerisinde akrabalık faktörünün ne kadar etkili olduğunun bir göstergesidir. Ayrıca Medine’de İslâm’ın kabul edilmesinde, Hz. Peygamber’in onlarla olan akrabalığının etkisi görülmektedir. Yani Hz. Peygamber, akrabalığın toplumdaki öneminin ve İslâm’ın yayılmasındaki pozitif etkisinin farkında olduğundan evliliklerini öncelikle akrabalık bağı kurma amacıyla yapmış, bu amacında da başarılı olmuştur.

⁴⁶⁸ Ahzâb 33/ 50.

⁴⁶⁹ Savaş, **İslâm’ın İlk Asrında Kadın**, s. 168.

Hız. Peygamber'in Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra Kureyş kabilesinden hiçbir evlilik yapmaması, evliliklerinde belli bir siyasi amaç ile hareket ettiğini göstermektedir. Kureyş ile düşmanlıkların sona ermesinde ve barışın yapılmasında akrabalık bağlarının olumlu etki yarattığı söylenebilir. Aynı zamanda Hız. Peygamber evliliklerini yaparken eşlerini rastgele değil, özenle seçmiş; Kureyş'in ana kollarına mensup olanlarla evlenmiştir.⁴⁷⁰ Buna göre, Sevde, Âmir b. Lüey'e; Aişe, Teym'e; Ümmü Habîbe, Ümeyye'ye; Ümmü Seleme Mahzûm'a; Hafsa ise 'Adi koluna mensuptur.⁴⁷¹

Hudeybiye anlaşmasından sonra ise Hız. Peygamber, Kureyş dışındaki kabilelerle akrabalık bağı kurmak için siyasi evlilikler yapmıştır. Örneğin, Nadîroğulları'nın reisi Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye ile evlenerek Yahudilerle akrabalık kurmuş, onlarla ilişkileri düzeltmeye çalışmıştır. Yine Hudeybiye'den sonra Âmir b. Sa'sa'a kabilesinden olan Meymûne bint el-Hâris ile evlenerek onun kız kardeşlerinin bağlantılı olduğu sekiz aile ile akrabalık kurmuştur.⁴⁷² Cüveyriye ile evlenerek ise Mustalikoğulları'nın Müslüman olmasını sağlamıştır.⁴⁷³

Hız. Peygamber'in, kızı Ümmü Habibe'yle evlendiğini duyan Ebû Süfyân'ın *"Bu adam, burnuna halka takılamayan bir adamdır"*⁴⁷⁴ ya da başka bir rivayette *"O, artık bir kahramandır, kimsenin gücü ona yetmez"*⁴⁷⁵ sözleri, Hız. Peygamber'in bu siyaseti başarıyla yürüttüğünün düşmanı tarafından dahi takdir edildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bunların dışında Hız. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile evliliği daha özel bir sebebe dayanmakta olup, bu evlilik ile bir cahiliye âdetini ortadan kaldırma amaçlanmıştır. Geleneğe göre, Cahiliye döneminde kişiler, evlat edindikleri çocukları kendi öz çocukları gibi görüyor ve onların dul kalan eşleriyle evlenmiyorlardı. Sonunda bu uygulama Hız. Peygamber'in, evlatlığı Zeyd b. Hârise'nin boşandığı karısı Zeyneb ile evlenmesiyle hükmünü yitirmiştir. Konunun önemine binaen bu olayla ilgili rivayetleri ve tartışmalara değinmekte fayda görüyoruz.

⁴⁷⁰ Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, ss.172-173.

⁴⁷¹ Hız. Peygamber, Sevde ile hicretten üç yıl önce 619; Hız. Aişe ile 1/622; Hafsa ve Ümmü Habîbe ile 3/ 624; Ümmü Seleme ile 4/625 yılında evlenmiştir.

⁴⁷² Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 570; Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, s. 173.

⁴⁷³ Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, 173.

⁴⁷⁴ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 73.

⁴⁷⁵ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 97.

Buna göre, Hz. Peygamber bir gün oğlu Zeyd'in evine gidip kapıdan ona seslenmiş, onun sesini duyan Hz. Zeyneb ise kocasının evde olmadığını söylemek için uygun olmayan bir kıyafetle Hz. Peygamber'in karşısına çıkmıştı. Hz. Peygamber Zeyneb'i bu halde görünce ondan etkilenmiş, bundan dolayı davet edilmesine rağmen içeri girmemiş ve ne dediği anlaşılmayacak şekilde muhtemelen *"Yüce Allah'ı tenzih ederim, kalpleri evirip çeviren Allah'ı tenzih ederim"* sözünü mırıldanarak oradan ayrılmıştı. Eve geldiğinde karısı Zeyneb'ten durumu öğrenen Zeyd, Hz. Peygamber'e giderek *"Bize gelmişsin, keşke içeri girseydin. Belki de Zeynep senin dikkatini çekmiştir; istersen onu senin için boşayayım."* demiş, Hz. Peygamber bunu kabul etmeyerek Zeyd'e eşini yanında tutmasını söylemiştir. Zeyd daha sonra birkaç sefer daha gelip Zeyneb'i boşama teklifinde bulunduysa da Hz. Peygamber onu her defasında reddetmiş; ancak Zeyd yine de karısını boşamıştır. Zeyneb'in iddeti dolduğunda ise Hz. Peygamber'e Hz. Aişe'nin yanında bir vahiy gelmiş ve sevinç içinde uyanarak *"Kim Zeyneb'e gidip de Allah'ın onu gökler üzerinde benimle evlendiği müjdesini verecek?"* demiş ve

*"Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütuşkâr davrandığın kişiye, 'Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork' demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir."*⁴⁷⁶

ayeti ile devamındaki ayetleri⁴⁷⁷ okumuştur.⁴⁷⁸

Konu ile alakalı bir başka rivayete göre, hasta olduğu için Zeyd'in yanına uğrayan Hz. Peygamber, onun başucunda oturan Hz. Zeyneb'i görmüş *"Kalpleri ve gözleri ters yüz eden Allah, noksanlıklardan münezzehtir."* demiş; Hz. Peygamber'in bu sözünü duyup durumu anlayan Zeyd, o anda karısını boşamış, Hz. Peygamber bunu kabul etmeyince de Ahzâb suresi 37. ayet inmiştir.⁴⁷⁹

⁴⁷⁶ Ahzâb 33/37.

⁴⁷⁷ Ahzâb 33/38-40. Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz. Allah'ın hükmü değişmez kaddedir. Daha önce gelip geçen, Allah'ın vahyini insanlara ulaştıran, O'ndan çekinen, Allah'tan başka hiçbir kimseden çekinmeyen peygamberler hakkında da Allah'ın kanunu böyledir. Hesap sorucu olarak Allah kâfidir. Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.

⁴⁷⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 99.

⁴⁷⁹ İbn İshâk, s. 283.

Savaş, bu rivayetleri şu şekilde yorumlamaktadır: Hz. Zeyneb ile evli olan Zeyd, Hz. Peygamber'e gelerek karısı ile geçinemediklerini söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber ona "*Allah'tan kork, hanımını boşama*" demiştir. Hz. Peygamber, muhtemelen bu geçimsizliğin sebeplerini öğrenmek ve onlarla konuşmak için evlerine gitmiş ve Zeyd'i evde bulamamıştır. O sırada ev haliyle onun yanına çıkan Zeyneb'i görünce de, giderken "*Kalpleri evirip çeviren Allah ne yücedir*" diye söylenmiştir. Hz. Peygamber'in bu sözlerle "Bu kadar güzel ve iyi de bir aileden gelen asil bir kadınla nasıl olur da Zeyd geçinemez; nasıl ondan bu kadar nefret edip boşanmak konusunda bu kadar ısrar eder?" sözlerini kastetmiş olması mümkündür.⁴⁸⁰ Merhum Hamidullah ise Zeyneb'ten önce, Zeyd'in kendinden yaşça büyük, aynı zamanda da zenci olan Ümmü Eymen ile huzurlu bir evlilik hayatları olduğunu bilen Hz. Peygamber'in, Zeyd'in Zeyneb gibi bir kadınla neden anlaşılamadığına şaşırıp bu sözleri söylemiş olabileceğini ifade etmektedir.⁴⁸¹

Sonuç olarak böyle hassas bir konunun, Hz. Peygamber dışında başka birinin uygulamasıyla kaldırılması pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Hz. Peygamber için bile bu sürecin kolay geçmediği ve onun manevi bir sıkıntı içerisine girdiği, Hz. Aişe'nin "*Resûlullah, Allah'ın ayetinden bir şey gizleyebilseydi Zeyneb ile evliliği ile ilgili ayeti*"⁴⁸² gizlerdi."⁴⁸³ İfadelerinden açıkça görülmektedir. Anlaşılan Hz. Peygamber, bu evlilikle ilgili insanların kendisi hakkında kötü konuşmasından tereddüt etmiştir. Hz. Peygamber'in Zeynep ile evliliğinin ardından, münafıkların söylemiş olduğu "*Muhammed çocuğun hanımlarını almayı haram kılıyor, fakat kendisi oğlunun eşini alıyor*" sözleri, Hz. Peygamber'in bu endişesinin haklılığını göstermektedir. Onların Hz. Peygamber'i bu şekilde kötülemelerinin ardından konuyla ilgili "*Muhammed erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir...*"⁴⁸⁴ ve "*Onları babalarına nispet ederek çağırın...*"⁴⁸⁵ ayetleri nâzil olmuştur.⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, s. 157.

⁴⁸¹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 566.

⁴⁸² Ahzâb 33/37.

⁴⁸³ Buhârî, Tevhid, 22.

⁴⁸⁴ Ahzâb 33/40.

⁴⁸⁵ Ahzâb 33/5.

⁴⁸⁶ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 109.

Hiz. Peygamber ve Zeyneb'in evliliği ile inen bu ayetlerin ardından evlatlıklar kendi öz babalarının adıyla anılmaya başlanmışlardır. Örneğin, Zeyd, kendi babasına nispet edilerek Zeyd b. Hârise;⁴⁸⁷ Mikdâd b. el-Esved kendi babası Amr'a nispet edilerek Mikdâd b. Amr; Âmir b. el-Hattâb b. Nüfeyl de kendi babası Rebî'a'ya nispet edilerek Âmir b. Rebî'a diye çağırılmıştır.⁴⁸⁸

Ayrıca Hiz. Peygamber'in eşleri, yaşadıklarını dönemde özellikle Müslüman kadınların hukuk danışmanlığı görevini de üstlenmişlerdi. Böylece kadınlar özel sorularını, Hiz. Peygamber'e onun eşleri vasıtasıyla iletebiliyorlardı. Hiz. Peygamber'in vefatından sonra da geride bıraktığı eşleri uzun yıllar en yetkili müfessir ve hukukçular olarak, Müslümanlara yardımcı olmuşlardır.⁴⁸⁹ Örneğin Hiz. Aişe ve Hiz. Ümmü Seleme bu konuda öne çıkmışlar ve bilgileriyle insanlara oldukça faydalı olmuşlardır. Hatta Hiz. Ömer ve Osman'ın Hiz. Aişe'den bazı şeylerin hükmü ile ilgili fetva aldıkları bilinmektedir.⁴⁹⁰ Bu durum genellikle Hiz. Peygamber'in evlilik sebebi olarak gösterilmiş olsa da bunu bir sonuç olarak düşünmek daha mâkul olacaktır.

Sonuç olarak, Hiz. Peygamber'in evliliklerinin ana nedeni kabilelerle akrabalık bağı kurma yoluyla onları İslâm'a ısındırmak olup bu vesileyle dul kalan kadınları ve yetimleri de himayesine almış ve onlara sahip çıkmıştır. Örneğin, Sevde bint Zem'a, Ümmü Seleme, Zeyneb bint Huzeyme ile evliliği bu yan amacı da barındıran evliliklerindendir.

2.7. KÖLELERİN EVLİLİğİ

Bilindiği gibi Arap toplumu hürler, köleler ve mevaliler olmak üzere üç sosyal sınıftan oluşmaktaydı. Bunların içinde en alt sınıfı teşkil eden köleler, toplumda insan yerine dahi konulmazlar, bir mal gibi alınıp satılırlardı. Hürler ve kölelerin arasında orta sınıf olan mevaliler ise köleler gibi alınıp satılmazlar ancak hürlerin sahip olduğu haklara da sahip olmazlardı.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 41; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, ss. 108-109.

⁴⁸⁸ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 1, ss. 239-240; Cilt: 2, s. 110.

⁴⁸⁹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 555.

⁴⁹⁰ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 50.

⁴⁹¹ Neşet Çağatay, **İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957, ss. 119-120.

Her ne kadar İslâm, köleliği kaldırmaya yönelik adımlar atmış olsa da dönemin toplumsal şartları içerisinde vazgeçilmesi zor bir gerçeklik olan kölelik müessesesi mevcudiyetini sürdürmeye devam etmiştir. Fakat Hz. Peygamber en azından kölelere muamele konusunda ıslâh edici bir tutum benimsemiş, aynı zamanda kölelere iyi davranma konusunda ashabına tavsiyeler vermiştir. Nitekim Ebû Zer'in kölesiyle bir tartışma yaşaması sonucu olay Hz. Peygamber'e intikal etmiş, Hz. Peygamber ona "Hizmetinizi gören bu kardeşlerinizi, Allah sizin elinizin altına vermiştir. Kardeşini elinin altında tutanlar kendi yediklerinden onlara yedirsın ve giydiklerinden giydirsınlar. Onlara güçlerinin yetmediği yükü yüklemesinler, yüklediklerinde ise yardımcı olsunlar."⁴⁹² diyerek kölelerle hürlerin arasında insani açıdan bir fark olmadığını, onlara kendilerine yardımcı olan kişiler olarak bakılması ve bu anlamda saygı duyulması gerektiğini dile getirmiştir.

Kur'ân ve Hz. Peygamber, İslâm ile bağdaşmayan bu sınıfsal statü farklılığı çeşitli vesilelerle düzeltmeye çalışmıştır. Örneğin, Cahiliye döneminde bazı kişiler cariyelerine fuhuş yaptırıp bundan kazanç elde edip doğurdukları çocuklardan da istifade ederlerdi.⁴⁹³ Bu uygulama

*"... Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa bilinmelidir ki hiç şüphesiz onların zorlanması sonradan Allah (onları) çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."*⁴⁹⁴

ayeti ile yasaklanarak, cariyelerin toplumdaki değerleri arttırılmış ve aynı zamanda şahsiyetleri korunmuştur.

Ayetin, Abdullah b. Ubeyy'in cariyeleri üzerinden bu yolla para kazandığı ve onun cariyelerinden ikisinin Hz. Peygamber'e gelerek durumu şikâyeti üzerine indiği rivayet edilmektedir.⁴⁹⁵ Sonuç olarak Hz. Peygamber sahiplerinin cariyelerine fuhuş yaptırarak bundan kazanç elde etmesini yasakladığı gibi cariyelerinde fuhuş yoluyla kazanç elde etmesini yasaklamıştır.⁴⁹⁶

⁴⁹² Buhârî, Itk, 15.

⁴⁹³ Taberî, Tefsir, Cilt: 6, s. 146.

⁴⁹⁴ Nûr 24/33.

⁴⁹⁵ Yazır, Cilt: 5, s. 3512.

⁴⁹⁶ Buhârî, Talâk, 51.

Ayrıca, Hz. Peygamber'in "En üstün amel, sahibi için en pahalı ve en değerli olan köleyi azat etmektir."⁴⁹⁷ ve "Cariye sahibi olan bir kimse onu güzelce eğitir, sonra azat edip evlendirirse iki kat mükâfat alır"⁴⁹⁸ gibi ifadelerinde de anlaşılabacağı üzere, köleler ile ilgili, toplumda yapılmaya çalışan bu ıslâhın, sadece bulundukları sosyal sınıfta daha iyiye gitme amacı ile değil, toplumu ayrıştıran bu sınıfları tamamen kaldırma amacı ile yapıldığını göstermektedir.

Nitekim Cahiliye döneminde köleler ve mevaliler sadece kendi aralarında evlilik yapabilmekte, dolayısıyla hür bir kadın veya kızla evlenememekteydiler. Aynı şekilde hür bir adamın bir cariye ile hür bir kadının da bir köle ile evlenmesi mümkün değildi.

Bu bağlamda İslâm'ın kölelerle ilgili getirdiği en büyük yeniliğin onların evliliği ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda daha önce temas edildiği üzere Kur'an

*"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mü'min bir cariye Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler."*⁴⁹⁹

ayetiyle hem müşriklerle evliliği yasaklanmış hem de müşrikler ve köleler arasında bir kıyaslamaya giderek mümin köle ve cariyelerin hür müşriklerden daha hayırlı olduğunu beyan etmiştir. Taberî'de yer alan bir rivayete göre ayet, Abdullah b. Revâha'nın bir cariyesini hürriyetine kavuşturup onunla evlenmesi üzerine inmiştir. Abdullah'ın cariyesi ile evlendiğini duyan Müslümanlar, o dönemde soyu şerefli olan müşriklerle evlendikleri gibi kızlarını ve oğullarını da onlarla evlendirdiklerinden dolayı onu ayıplamışlar ve bu ayıplama üzerine Abdullah b. Revâha'yı tasdik ve takdir eden ayet inmiştir.⁵⁰⁰ M. Hamdi Yazır, ayetin iniş sebebiyle ilgili iki rivayet daha aktarmaktadır. Bunlardan birine göre ayet, Ebû Mersed'in, güzelliğiyle ünlü Kureyşli bir müşrik olan Anâk adındaki bir kadınla evlenmek için Hz. Peygamber'den izin

⁴⁹⁷ Buhârî, Itk, 2.

⁴⁹⁸ Buhârî, Itk, 14.

⁴⁹⁹ Bakara, 2/221.

⁵⁰⁰ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 3, s. 717; Yazır, Cilt: 2, s. 772.

alması üzerine inmiş ve evlenmesine izin verilmemiştir. Diğer rivayete göre ise Huzeyfe b. Yemân bir cariyesiyle evlenmiş ve ayet, bu olay sonucu inmiştir.⁵⁰¹ Hz. Peygamber, ayet ile paralel olarak burnu kesik, kulağı delik siyah dindar bir kölenin bile dindar olmayan bir kadından daha hayırlı olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰²

Bununla birlikte Hz. Peygamber, sınıfsal statü farkını kaldırmak amacıyla yukarıdaki örneklerde olduğu üzere hür erkeklerin cariyeleri ile evlenmesine destek çıkmış; dahası, hür kadınlar ile kölelerin evliliğini de teşvik etmiştir. Bunun bilinen en meşhur örneği Zeyd b. Hârise ile Zeyneb bint Cahş'ın evliliğidir. Hz. Peygamber, Zeyneb'den Zeyd ile evlenmesini istediğinde Zeyneb, ilk önce onu kendisine uygun görmediğini söyleyerek bu evliliği reddetmiş, Hz. Peygamber onu güçlkle ikna edebilmiştir.⁵⁰³ *“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur...”*⁵⁰⁴ ayetinin bu olay neticesinde indiği rivayet edilmektedir.⁵⁰⁵

Bunun haricinde Hz. Peygamber'in Zeyd'i, Mekke asillerden bir kadın olan Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Mu'ayt ile⁵⁰⁶ oğlu Üsâme b. Zeyd'i Mekkeli asil bir kadın olan Fâtıma bint Kays ile;⁵⁰⁷ Hz. Bilâl'i de Bükeyr b. Abdüyâlîl'in kızı ile⁵⁰⁸ evlendirdiğinden daha önce bahsetmiştik. Ayrıca yine Zeyd, Mekke'nin asil ailelerine mensup Kürre bint Ebû Leheb ve Hind bint el-Avvâm ile de evlenmiştir.⁵⁰⁹

Sonuç olarak İslâm ile beraber kölelerin bir bakıma topluma insan olduğu hatırlatılmış ve kölelik müessesesi o anki sosyolojik şartlar gereği tamamen kaldırılmasa da durumlarının iyiye gitmesi sağlanmıştır.

⁵⁰¹ Yazır, Cilt: 2, ss. 772-773.

⁵⁰² İbn Mâce, Nikâh, 6.

⁵⁰³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 98.

⁵⁰⁴ Ahzâb 33/36.

⁵⁰⁵ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 19, ss.112-113.

⁵⁰⁶ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 43.

⁵⁰⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 259; 260-261.

⁵⁰⁸ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 218.

⁵⁰⁹ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 112.

2.8. YETİMLERİN EVLİLİĞİ

Daha önce de temas edildiği üzere İslâm öncesi dönemde veliler, himayesi altında bulunan güzel ve zengin yetim kızları, başkalarıyla evlendirmeyip kızın rızasını almaksızın kendileri evleniyorlardı. Bununla birlikte vermeleri gereken mehri daha az tayin ederek bu yetim kızlara zulmediyorlardı. Güzelliği ve malı bulunmayan yetimlerle de hiç ilgilenmeyip onları sefaletе düşürüyorlardı.⁵¹⁰ Aynı zamanda onlardan bazıları mallarında kendilerine ortak olmaması için o kızlarla kendileri evlenmedikleri gibi başkasıyla evlenmelerine de müsaade etmiyorlardı.⁵¹¹

Hz. Aişe

“Eğer yetimler hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder tane alın. Onlar arasında adaleti yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın yahut sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Haksızlık etmemek için en uygun olan budur⁵¹²” ve “Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: ‘Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.’⁵¹³

âyetlerinin yetimlere yapılan haksızlıkları önlemek için nazil olduğunu rivayet etmiştir.⁵¹⁴

Ayrıca, Hz. Aişe, Nisâ suresi 127. âyetinin özel bir olay neticesinde indiğini rivayet etmektedir. Buna göre bir adam yanında bulunan yetim bir kızla, sırf o kıza ait olan hurma bahçesine sahip olmak için evlenmiş ve neticesinde bu âyet inmiştir.⁵¹⁵

Sonuç olarak Kur’ân; yetim kız güzel ve zengin olduğunda onunla evlenmek isteyen velilere, mehrini tam vererek onlarla evlenmelerini; bunu yapamayıp adaletsizlik yapacaklarından korktuklarında ise başka kadınlarla evlenmelerini ve yetimlerin haklarına riayet etmelerini emretmiştir.⁵¹⁶

⁵¹⁰ Yazır, Cilt: 2, s. 1286-1287.

⁵¹¹ Buhârî, Nikâh, 36.

⁵¹² Nisâ 4/3.

⁵¹³ Nisâ 4/127.

⁵¹⁴ Buhârî, Şirket, 7; Buhârî, Nikâh, 16.

⁵¹⁵ Buhârî, Tefsir, Nisâ, 1.

⁵¹⁶ Buhârî, Nikâh, 16; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, Cilt: 8, s. 241.

2.9. EVLENİLMESİ YASAK OLANLAR

Nikâh terim olarak “Şer’an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını birleştirmesini sağlayan akit ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisi”⁵¹⁷ anlamına gelmektedir. Tanımdan da açıkça anlaşılacağı üzere nikâhın gerçekleşmesi için gereken şartların en önemlisi, tarafların arasında evlenmeye engel teşkil edecek bir durum bulunmamasıdır.

Kur’an evlenilmesi yasak olan kişileri

*“Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (evliliğiniz son bulduğunda) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”*⁵¹⁸

ayetiyle açıkça beyan etmiştir. Bu ayete göre kişinin, annesi, kızı, kız kardeşi, halası, teyzesi, yeğenleri, sütannesi ve sütkardeşi, eşinin annesi, cinsel ilişkiye girmiş olduğu kadının kızı ile aralarında devamlı evlenme engeli bulunmakta olup evlenmeleri yasaklanmıştır.

İslâm öncesi dönemde Arapların öz anneleri, kız kardeşleri, hala ve teyzeleriyle evlenmedikleri, bu hususta dikkatli oldukları bilinmektedir.⁵¹⁹ Ancak daha önce nikâh çeşitleri konusunda da temas ettiğimiz üzere, babası öldükten sonra oğul, babasının karısıyla evlenebilmekte ve buna da “Makt nikâhı” denilmekteydi. Bu uygulama “Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin; çünkü bu bir edepsizliktir, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.”⁵²⁰ ayetiyle yasaklanmıştır.

Ayrıca Cahiliye’de bir adamın karısını ve karısının başka bir adamdan olma kızını (üvey kızını) aynı nikâh altında tutabildiği rivayet edilmektedir. Örneğin, Medineli şair Kays b. el-Hatîm’in İkrab bint Mu’âz ile onun kızı Havvâ bint Yezîd ile böyle bir evlilik yaptığı söylenmiştir.⁵²¹ Hz. Peygamber’e, karısı Ümmü Habîbe “Bize

⁵¹⁷ Fahrettin Atar, “Nikâh”, **DİA**, Cilt: 33, s. 112.

⁵¹⁸ Nisâ 4/23.

⁵¹⁹ İbn Habîb, **el-Muhabber**, s. 325.

⁵²⁰ Nisâ 4/22.

⁵²¹ W. Montgomery Watt, Muhammed at Medina, Oxford, Clarendon Press, 1972, s. 387.

senin Dürre bint Ümmü Seleme'yi istediğine dair bir haber geldi, bu doğru mu?" diye sormuş Hz. Peygamber ise ona "Annesi Ümmü Seleme benim eşim olmasaydı bile yine o bana helal olmazdı. Çünkü beni ve onun babasını Benî Hâşim'in azatlı câriyesi Süveybe emzirdi. Bize kızlarınızı ve kız kardeşlerinizi teklif etmeyin."⁵²² demiştir. Hz. Peygamber ve karısı arasında geçen bu rivayet üvey kız ile olan evliliklerin Cahiliye'de mevcut olduğunu göstermektedir.

Kur'ân, aynı zamanda sütkardeşle evlenmeye kesin bir yasak getirmiş, Hz. Peygamber de "Nesep yoluyla haram olan süt yoluyla da haram olur."⁵²³ sözleri ile bu hususu vurgulamıştır. Cahiliye döneminde kişilerin süt akrabasıyla evlenmediği; böyle bir uygulamanın mevcut olmadığı bilinmektedir.⁵²⁴

Hz. Peygamber kendisine Hz. Hamza'nın kızı ile evlenmesini teklif eden Hz. Ali'ye, Hz. Hamza ile sütkardeşi olduğunu, bundan dolayı onun kızı ile evlenemeyeceğini söylemiş ve bu teklifi reddetmiştir.⁵²⁵

Hz. Peygamber'e bu tür tekliflerin yapılmasından, Cahiliye'de sütkardeşle evlenme yasağına İslâmi dönemdeki kadar dikkat edilmediği sonucu çıkarılabilir.

Aynı zamanda İslâm, sütkardeşi olduklarını bilmeden evlenen kişileri ayırmıştır. Örneğin, Ümmü Yahya bint Ebû İhâb ile evlenen Ukbe b. Ebû'l- Hâris'e bir kadın gelerek "Seni ve karını ben emzirdim" demiştir. Ukbe, şaşkınlık içinde böyle bir şey bilmediğini söylemiş ve karısının ailesine haber gönderip bunun doğru olup olmadığını sormuş, onlar da aynı şekilde böyle bir durumdan haberdar olmadıklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Ukbe, Hz. Peygamber'in yanına giderek durumu anlatmış ve kadının yalancı olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber ise ona "Böyle bir şey söylenmişken evliliğiniz nasıl devam edebilir?!" buyurmuş ve sonuçta Ukbe karısını boşamıştır.⁵²⁶

Yukarıda verilen Nisâ suresi 23. ayetin devamında iki kız kardeşin aynı anda bir nikâhta bulunamayacağı belirtilmiştir. Dikkat edilirse bu durum geçici bir evlenme engelidir. Yani kız kardeşlerden birinin nikâhı sona erdiğinde diğeri onun kocasıyla

⁵²² Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 99; Buhârî, Nikâh, 20.

⁵²³ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 89; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 153; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 100; Müslim, Radâ'a, 11; Tirmizî, Radâ'a, 1.

⁵²⁴ Ateş, s. 270.

⁵²⁵ İbn Sa'd, Cilt: 1, s. 89; Cilt: 10, s. 153; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s.100; Müslim, Radâ'a, 11.

⁵²⁶ İbn Sa'd, Cilt: 6, s. 46; Buhârî, Şehâdet, 4, Nikâh, 23; Tirmizî, Radâ'a, 4.

evlenebilmektedir. Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in kızı Rukıyye vefat ettikten sonra diğer kızı Ümmü Külsûm onunla evlenmiş, bu olay sebebi ile Hz. Osman'a Zinnûreyn lakabı verilmiştir. Yine Ümmü Külsûm bint Ali b. Ebû Tâlib, kızkardeşi Zeyneb bint Ali b. Ebû Tâlib'in vefatından sonra, onun kocası Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Tâlib ile evlenmiştir.⁵²⁷

İslâm öncesi dönemde, kız kardeşlerin aynı anda bir kocayla evli olması bilinen bir uygulamaydı. Örneğin, bir adam Hz. Peygamber'e gelip iki kız kardeşle evli olduğunu ve ne yapması gerektiğini sormuş, Hz. Peygamber birisini boşamasını emretmiştir.⁵²⁸

Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Habîbe, Hz. Peygamber'e kendi kız kardeşi ile evlenmesi teklifinde bulunmuş ve bu teklif karşısında Hz. Peygamber şaşırarak Ümmü Habîbe'ye ciddi olup olmadığını sormuştur. Ümmü Habîbe "Sen benden başka karısı bulunmayan biri değilsin. Benim de bir hayırdan kendime ortak olmasından en çok mutlu olduğum kişi kız kardeşimdir." şeklinde cevap verince Hz. Peygamber ona, bunun helal olmadığını söylemiştir.⁵²⁹ Ümmü Habîbe'nin bu sözlerinden hareketle toplumda en azından bazı kişilerin bu durumdan rahatsız olmadığı ya da duruma alışkın olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca kadının kız kardeşiyle olduğu gibi hala veya teyzesi ile de aynı nikâh altında bulunması yasaklanmıştır. Hz. Peygamber bu hususu "Kadın, halası ve teyzesi ile bir nikâh altında bulundurulamaz."⁵³⁰ şeklinde ifade etmiştir.

İslâm ile birlikte ayrıca daha önce de ifade edildiği üzere evlatlıkların boşadıkları eşleri ile evlenmeme hükmü kaldırılmış ve onlarla evlenmeye izin verilmiştir. Bu uygulamanın Hz. Peygamber'in, evlatlığı Zeyd'in boşadığı karısı Zeynep bint Cahş ile evlenmesi ile sonlandırıldığından daha önce bahsetmiştik.

Bunlarla birlikte Hz. Peygamber'in eşleri ile evlenmek müminlere haram kılınmıştır.⁵³¹ Ancak Hz. Peygamber'in evlenip ilişkiye girmediği bazı kadınların

⁵²⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 430.

⁵²⁸ Ebû Dâvûd, Talak, 25; Tirmizî, Nikâh, 34.

⁵²⁹ Buhârî, Nikâh, 20.

⁵³⁰ Buhârî, Nikâh, 27; Nesâî, Nikâh, 48; Ebû Dâvûd, Nikâh, 12; Tirmizî, Nikâh, 31.

⁵³¹ Ahzâb 33/53. "Ey iman edenler! Peygamberin evine size yemek için izin verilmediği vakit asla girmeyin, fakat çağrıldığınızda –erkenden gidip yemeğe hazırlanmasını beklemeksizin- girin, yemeğinizi yiyince hemen dağılın, söze dalıp oturmayın; bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemekten çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından

başkaları ile evlendiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Örneğin; Hz. Peygamber'in bir müddet evli kaldıktan sonra boşadığı rivayet edilen el-Âliye bint Zabyân, daha sonra amcasının oğlu ile evlenmiştir. Konu ile ilgili bir rivayette bu durumun insanların peygamber hanımları ile evlenmelerinin yasaklanmasından önce olduğu kaydedilmiştir.⁵³² Bir başka rivayette ise Hz. Peygamber'in ilişkiye girmeden boşadığı Esmâ bint Nu'mân'ın, el-Muhâcir b. Ebu Ümeyye ile evlendiği, bu evlilikten dolayı Hz. Ömer onu cezalandırmak istediğinde onun "Allah'a yemin olsun ki bana hicâb uygulanmadı. Müminlerin annesi olarak da çağırılmadım." demesi üzerine Hz. Ömer'in onu cezalandırmaktan vazgeçtiği söylenmektedir. Fakat bu olayın sahih olmadığı ve bu kadının Hz. Peygamber onu boşadıktan sonra müminlerin annesi gibi yaşadığı da rivayet edilmektedir.⁵³³

Sonuç olarak görüldüğü üzere İslâm, anne, kız, kız kardeş, hala, teyze, yeğen ve sütkardeş ile evlenmeyen Arapların bu uygulamalarını tasdik etmiş, özellikle sütkardeş ile evlilik yaşağını daha sağlam bir zemine oturtmuştur. Bir kadının, kız kardeşi, hala veya teyzesi ile aynı nikâh altında bulunmasını da yasaklamış ancak bunu taraflar arasında devamlı bir evlilik engeli olarak değil geçici bir evlenme engeli olarak görmüştür. Buna göre kocanın, karısı ile evliliği son bulduğunda onun kız kardeşi, halası ya da teyzesiyle evlenmesinde bir sakınca yoktur. Bununla birlikte üvey anne ve üvey kız ile evlilik tamamen yasaklanarak devamlı evlilik engeli olarak telakki edilmiştir. Ayrıca evlatlığın öz oğul olma hükmü kaldırılarak, onun evliliğinin son bulması halinde karısı ile evlenmek helal sayılmıştır.

bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur. Resûlullah'ı üzmeğe hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahıdır.

⁵³² Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 93.

⁵³³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 142.

2.10. EŞLER ARASI İLİŞKİLER

2.10.1. Geçim

Evliliğin huzur, düzen ve devamlılığını sağlayan en önemli unsur olan geçim, ancak eşlerin birbiriyle uyumlu olması halinde mümkün olabilmektedir. Kur’ân *“Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de onun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda düşünen kimseler için dersler vardır.”*⁵³⁴ ayetiyle evliliği huzur, sükûn ve sevginin kaynağı olarak nitelendirdiğinden bunları pekiştirecek davranışları ister, aksine sebep olacak her türlü davranışı ise yasaklar.⁵³⁵

Hız. Peygamber, evlilik hayatında eşlerin iyi geçinmesine büyük önem vermiş, hem ashabına hem de kendi yakınlarına bu hususta tavsiyeler vermiştir. Hız. Osman ile evli olan kızına, kocasının isteklerini yerine getirmesi ve onunla iyi geçinmesi hususunda *“Kızım hiçbir erkeğin karısı yoktur ki kocası sağ iken onun isteğini yerine getirmiş olmasın. Kocasına ona, kendisini siyah bir dağdan kırmızı bir dağa yahut kırmızı bir dağdan siyah bir dağa nakletmesini emretse de. Kocanla iyi geçinmeye çalış!”*⁵³⁶ sözleri ile tavsiyede bulunmuştur. Hız. Peygamber bu mübalağalı benzetme ile konunun önemine dikkat çekmiştir.

Hız. Fâtıma ve Hız. Ali evlendiğinde onlara *“Allah aranızı birleştirsın aranızdaki muhabbeti mübarek kılsın, durumunuzu düzeltsin”* şeklinde dua ederek⁵³⁷ uyumlu bir evlilik hayatı temennisinde bulunmuştur. Aynı zamanda Hız. Peygamber eşlerin birbirinin hakkını gözetmesine de çeşitli vesilelerle dikkat çekmiş, Hız. Ali’ye *“Ailenin hakkı konusunda dikkatli ol”* diyerek uyarıda bulunmuştur.⁵³⁸

Evliliğin ardından eşler, bir bakıma diğer insanlardan izole olup bir hayatı paylaşmaya başlar ve evlilik öncesinde birer yabancı olmalarına rağmen, artık birbirleri için yeri doldurulamaz kimseler haline gelirler. Örneğin, Hamne bint Cahş’ın, Uhud Savaşında hem dayısı Hamza b. Abdülmuttalib hem kardeşi

⁵³⁴ Rûm 30/21.

⁵³⁵ Savaş, **İslâm’ın İlk Asrında Kadın**, s. 134.

⁵³⁶ İbn İshâk, ss. 278-279.

⁵³⁷ Zührî, ss. 179-180.

⁵³⁸ Zührî, s. 177.

Ubeydullah b. Cahş hem de kocası Musab b. Umeyr şehit olmuştu. Hamne, dayısı ve kardeşinin şehadet haberini duyduğunda çok üzölmüş; ancak sakinliğini de koruyabilmiştir. Kocasının vefatına ise onlarınkinden çok daha büyük bir tepki vererek dövünüp ağlamaya başlamıştır. Onun bu halini gören Hz. Peygamber'in "Bir yabancı iken kocası kadında öyle bir iz bırakır ki hiçbir iz onun gibi olamaz"⁵³⁹ sözleri eşlerin, özellikle kocanın, karısının yanındaki değerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Esmâ bint Umeys de kocası Cafer'in şehadet haberini aldığıında üzüntüsünden bağırarak dövünmeye başlamıştır. Hatta Hz. Peygamber onu kötü söz söyleyip aşırıya kaçmaması konusunda uyarmak durumunda kalmıştır.⁵⁴⁰

Karı-kocanın uyumlu bir ilişki içinde olmasını sağlayan en önemli unsurlardan birisi birbirlerini sevmeleri ve saygı duymalarıdır. Eşlerin birbirine değer vermesi, verdiği değeri hissettirmesi aile huzurunda oldukça önemli bir husustur. Hz. Peygamber, örneğin Hz. Aişe'nin kullandığı misvağı kullanma,⁵⁴¹ su içtiği kabın onun içtiği yerinden içme,⁵⁴² yediği bir şeyi, onun ısırıldığı yerinden ısırma gibi basit hareketlerle verdiği değeri göstermeye çalışmıştır.⁵⁴³

Ayrıca Hz. Peygamber, hem evlilik hayatlarında hem de vefat ettikten sonra Hz. Hatice'ye, Hz. Aişe'nin vefat etmiş bir kadını kıskanmasına⁵⁴⁴ yol açacak kadar, değer vermiş, onun yokluğunu derinden hissetmiştir.

Eşle sohbet edip bir konu hakkında fikrini almak da, hem gösterilen değer bir parçası hem de geçimin önemli unsurlarındandır. Hz. Peygamber bu konuya önem verdiğinden her gün eşlerinin yanına gidip onlarla sohbet etmiş,⁵⁴⁵ bir dertleri olduğunda onları dinlemiş ve teselli etmiştir. Örneğin bir gün, Safiyye bint Huyey'in yanına gittiğinde onun üzgün olup ağladığını görmüş ve ona hemen bu durumun sebebini sormuştur. Hz. Safiyye, Hz. Peygamber'e diğer eşlerinin kendisini küçümseyip "Yahudi'nin kızı" şeklinde hitap ettiklerini haber vermiştir. Diğer eşlerinin bu aşağılayıcı tavırları karşısında çok öfkelenen Hz. Peygamber, eşini teskin

⁵³⁹ Vâkidî, s. 291; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 229

⁵⁴⁰ İbn Sad, Cilt: 10, s. 267.

⁵⁴¹ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 46.

⁵⁴² İbn Mâce, Taharet: 125; Müslim, Hayz, 3.

⁵⁴³ Müslim, Hayz, 3.

⁵⁴⁴ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 42.

⁵⁴⁵ İbn Sa'd, Cilt:10, s. 163.

etmek için “Sana böyle söyledikleri zaman veya sana karşı kibirlendiklerinde sen de ‘babam Harûn, amcam da Musa’dır de’ demiştir.”⁵⁴⁶

Hız. Peygamber eşlerinin sorunlarını dinlediğı gibi kendisi de bir eş olarak onlarla sorunlarını paylaşır ve verdikleri fikirleri önemserdi. Örneğın; Hız. Peygamber, Müreysi Gazvesi dönüşü Hız. Aişe’ye atılan iftira hakkında diğereşi Zeyneb bint Cahş’a danışmış ve ona Aişe hakkındaki fikrini sormuştur. Hız. Zeyneb ise Hız. Peygamber’e “Ben kulağımı işitmediğı, gözümü görmediğim şeyden muhafaza ederim. Vallahi ben Aişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmem” sözleri ile cevap vermiştir.⁵⁴⁷

Konuyla ilgili bir başka örnek şudur: Hız. Peygamber, Hudeybiye Anlaşması’ndan sonra ashabına kurbanlarını kesmelerini ve tıraş olmalarını emretmiş; ancak onlar, Hız. Peygamber bunu üç kere tekrar etmiş olmasına rağmen, onun emrini yerine getirmemişlerdi. Bunun üzerine Hız. Peygamber sinirli bir halde karısı Ümmü Seleme’nin yanına gitmiş; Ümmü Seleme Hız. Peygamber’in yaşadığı durumu öğrendikten sonra ona “Ya Resûlullah! Sen onlara hiçbir şey söylemeden kurbanını kes ve tıraşını ol, onlar senin arkandan geleceklerdir” tavsiyesinde bulunmuştur. Hız. Peygamber, Ümmü Seleme’nin dediğı gibi yapmış, sonuçta ashab Ümmü Seleme’nin söylediğı şekilde kendisinin ardından emrini yerine getirmiştir.⁵⁴⁸

Hız. Peygamber bir topluluğun yanındayken eşlerine verdiği değeri çeşitli şekillerde göstererek eşlerine olan davranlarıyla topluma örnek olmaya çalışmıştır. Mesela, Hız. Safiyye devesine binerken, Hız. Peygamber onun önünde diz üstü çökmüş ve Hız. Safiyye’nin kendi dizine basmasını sağlayarak deveye rahat bir şekilde binmesine yardımcı olmuştur.⁵⁴⁹

Yine kendisine hediye edilen ekmek, ıtır (mercan köşk) ve acurdan yiyip, tadını beğendikten sonra bunlardan yanında bulunan eşi Ümmü Seleme’ye de verilmesini emretmiştir.⁵⁵⁰ Bir başka olayda Hız. Peygamber, kendisinin davet edilip karısı Hız.

⁵⁴⁶ Yine “bir keresinde Aişe ve Safiyye’nin tartışıp Aişe’nin Safiyye’ye ‘Yahudi kızı’ dediğini duyunca öfkelenmiş, Safiyye’ye ‘Babam Harun’dur ve Musa da amcamdır’ deseydin ya!” demiştir. Vâkidî, s. 675.

⁵⁴⁷ Buhari, Şehâdet 15, Tefsir, Nur, 6; Müslim, Tevbe, 10; Vâkidî, 430.

⁵⁴⁸ Buhari, Şurût, 15; Vâkidî, 613.(Vâkidî de “traş et” eklemesi bulunmamaktadır.)

⁵⁴⁹ Vâkidî, s. 675; İbn Sad, Cilt: 2, s. 110; İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 117; Belâzürî, Cilt: 2, s.78.

⁵⁵⁰ Vâkidî, s. 577.

Aişe'nin davet edilmediği bir yemek teklifini iki kere geri çevirmiş, ancak üçüncü seferde karısının davet edilmesi üzerine icabet etmiştir.⁵⁵¹

Karı koca arasında geçimi sağlayan bir diğer husus, eşlerin birbiriyle iletişimindeki üslûbun güzel olmasıdır. Hz. Peygamber eşlerine, onların kendisine olan tavırlarını anladığını yumuşak sözlerle dile getirmiştir. Bir gün Hz. Peygamber, Hz. Aişe'ye "Kızdığın zaman senin kızgınlığını, razı olduğun zaman memnuniyetini anlıyorum" demiş, Hz. Aişe bunun nasıl olduğunu sorunca "Kızdığın zaman Ey Muhammed, memnun olduğun zaman Ey Allah'ın elçisi diyorsun" diye karşılık vermiştir. Başka bir rivayete göre "Kızdığın zaman İbrahim'in Rabbi için hayır!" memnun olduğun zaman ise Muhammed'in Rabbi için hayır" diyorsun demiş; Hz. Aişe Hz. Peygamber'i tasdik ederek "Kızdığım zaman ismini söylemiyorum" şeklinde cevap vermiştir.⁵⁵²

Hz. Peygamber'in, aile huzuru için eşleriyle kendi arasındaki iletişime dikkat ettiği kadar eşlerinin birbiriyle olan ilişkilerine de önem verdiği anlaşılmaktadır. Bunun için her akşam eşleriyle birlikte yanında kalacağı eşinin evinde toplanıp bir muhabbet ortamı kurulmasını sağlamaya çalışmıştır.⁵⁵³ Hz. Peygamberin aile hayatıyla ilgili olan bu tavrı aslında bütün toplumu ilgilendirmekte, birden fazla eşi olan kocalara aile huzuru için ne yapması gerektiğini göstermektedir.

Aynı zamanda ailenin düzeni ve huzuru eşlerin sorumluluklarını yerine getirmesiyle yakından ilişkilidir. Evlilik hayatında hem karının hem de kocanın yerine getirmesi gereken görevleri bulunmaktadır. Kur'an'da "*Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar...*"⁵⁵⁴ ayeti ile evin geçiminden erkek sorumlu tutulmuştur. Hz. Peygamber kocanın evine bakmadığı durumlarda kadının, onun malından habersiz harcamasına müsaade etmiştir. Hind, Hz. Peygamber'e gelerek kocası Ebû Süfyân'ın cimriliğinden yakınarak kendisine ve çocuklarına yetecek kadara parayı ondan habersiz alıp alamayacağını sormuş; Hz.

⁵⁵¹ Müslim, Eşribe, 19.

⁵⁵² İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 68; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 43.

⁵⁵³ Müslim, Radâ, 46.

⁵⁵⁴ Nisâ, 4/34.

Peygamber ona “Sana ve çocuklarına yetecek kadarını örfe uygun olarak alabilirsin“ diyerek karşılık vermiştir.⁵⁵⁵

Bu dönemde kadınların evin işleyişi ile ilgili, yemek yapma, su taşıma gibi görevleri üstlendikleri anlaşılmaktadır. Ümmü Seleme’nin ev halkı için yemek yaptığı buna örnek olarak verilebilir.⁵⁵⁶ Hz. Ali’nin evle alakalı işleri tek bir kişiye yüklememek için annesi ve eşi Fâtıma arasında bir iş bölümü yaptığı, su temini ve benzeri evin dışında yapılması gereken işleri annesine, hamur ve öğütme gibi evin iç işlerini de karısına verdiği rivayet edilmektedir.⁵⁵⁷

Ayrıca bir cariye/hizmetçi olmayan evlerde onların yaptığı işin evin hanımı tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Esmâ bint Ebû Bekir, Zübeyr b. Avvâm ile evlendiğinde, onun fakir bir kimse olduğundan kölesinin bulunmadığını, bu yüzden bütün işleri kendisinin yaptığını söylemiştir. Hz. Esmâ, atın yemini verip tımarladığı; su devesi için hurma çekirdeklerini öğütüp onun yemini ve suyunu verdiğini; kendileri için de hamur yoğurup iyi ekmek yapamadığından ekmeğini de ensârdan komşularının pişirdiğini anlatmıştır. Aynı zamanda hurma çekirdeklerini Hz. Peygamber’in kocasına verdiği araziden evine kadar kendisinin taşıdığını ifade etmiştir. Fakat sonunda babası Ebû Bekir kızına bir hizmetçi yollayarak onu bu ağır işlerden kurtarmıştır.⁵⁵⁸

Aynı zamanda cinsel yaşam karı-koca ilişkisinin en önemli unsurlarındandır. İleride görüleceği üzere bu ihtiyacın tatmin edilmemesi evliliğin sonlandırılmasına kadar gidebilmektedir. Bununla bağlantılı olarak özellikle kadınların, bakımlı olması ve kendilerini kocaları tarafından istenir kılmaları da gerekmektedir. Hz. Peygamber, bir sefer dönüşü Medine’ye girilmek üzereyken orada bulunanları acele etmemeleri konusunda uyarıp, kadınların kocaları için bakım yapmalarına fırsat vermelerini söyleyerek⁵⁵⁹ bu hususa dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak eşlerin uyumu birbirlerine olan saygı ve sevgilerinin yanı sıra, eşe değer verme ve bunu çeşitli şekillerde gösterme, eve dair sorumlulukları yerine

⁵⁵⁵ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 225

⁵⁵⁶ İbn Sa’d; Cilt:10, ss. 89-90.

⁵⁵⁷ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 295.

⁵⁵⁸ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 238.

⁵⁵⁹ Buhârî, Nikâh, 10.

getirme gibi unsurlarla da yakından ilişkilidir. Hz. Peygamber'in bu konuda örnek davranışlar sergilediği ve ashabına rol model olduğu görülmektedir.

2.10.2. Geçimsizlik ve Boşanma

Yukarıda geçimin sağlanabilmesi için gerekli olan şartların aksi durumlar geçimsizliğe neden olan unsurların başında gelmekte olup eşler arasındaki uyumsuzluk ve iletişimsizlik geçimsizliğe neden teşkil etmektedir. Bu sorunlara çözüm bulunamaması durumunda ise evliliğin sonlanması kaçınılmaz olmaktadır.

Kırıcı söz ve davranış

Eşlerin birbirini kıracak söz ve davranışlarda bulunması geçimsizliğe neden olan davranışlardır. Örneğin, Akîl b. Ebu Tâlib, Fâtıma bint Utbe b. Rebî'a ile evlenmiştir. İkisinin tartışıkları bir sırada Fâtıma kocasına, Bedir Savaşı'nda öldürülen⁵⁶⁰ babası Utbe ve amcası Şeybe'yi hatırlatarak "Utbe b. Rebî'a nerede?! Şeybe b. Rebî'a nerede?!" diyerek sitem etmiştir. Bir başka tartışmalarında Fâtıma yine aynı sözleri yineleyince Akîl, bu sefer kendine hâkim olamamış ve karısına bağırarak "Cehenneme girdiğinde, onlar senin solunda olacak" demiştir. Bunun üzerine Fâtıma, Hz. Osman'a giderek kocasını şikâyet etmiştir. Hz. Osman ise onlarla konuşup aralarını bulması için Muâviye ile İbn Abbas'ı göndermiş, onlar ikisini barıştırmışlardır.⁵⁶¹

Daha önce temas ettiğimiz gibi, Hz. Zeyd ve Zeyneb'in bir yıl gibi kısa süren evlilikleri Zeyneb'in kocası Zeyd'i küçümseyici söz ve davranışları dolayısıyla son bulmuştur. Bu aynı zamanda kişilerin denk olmasının aile geçimindeki önemini göstermektedir.

Cinsel isteksizlik

Eşler arasındaki ilişkilerde önemli olan bir diğer konu cinsel hayattır. Kadın erkek fark etmeksizin cinsel hayattaki isteksizlik geçimsizliğe neden olabilmektedir. Osman b. Maz'ûn'un karısının, kocası ile böyle bir problem yaşaması ve durumun Hz. Peygamber'e kadar gitmesi kadınların da bu tür problemler yaşadığının göstergesidir.

⁵⁶⁰ Hamza Şeybe'yi, Ali ve Hamza da Utbe'yi öldürmüştür. Bkz. Mustafa Fayda, "Bedir", **DİA**, Cilt: 5, İstanbul, 1992, s. 326.

⁵⁶¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 226-227.

Buna göre Osman'ın karısı üzgün olduğu bir gün Hz. Peygamber'in eşlerinin yanına gelmiş, onlar ise kadının halini fark edip sebebini sormuşlardır. Kadın, kocasının kendisiyle hiç ilgilenmediğini, bütün günü oruçla geçirip gece boyunca namaz kıldığını anlatarak onlarla derdini paylaşmıştır. Hz. Peygamber'in eşleri, konuyu Hz. Peygamber'e iletmışler; bu vesileyle durumdan haberdar olan Hz. Peygamber, Osman ile karşılaştığı bir gün ona "Bende senin için bir örneklik yok mudur?" diye sormuş, Osman "Nasıl olmaz, elbette vardır!" cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Bana senin geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçirdiğin haberi geldi, böyle yapma! Gözlerinin, ailenin ve vücudunun senin üzerinde bir hakkı vardır. Hem namaz kıl, hem uyu, hem oruç tut hem de iftar et." diyerek onu uyarmıştır. Daha sonra Osman b. Maz'ûn'un karısı giyinip süslenerek neşe içinde Hz. Peygamber'in hanımlarının yanına gelmiş ve onlara "Biz de artık diğer insanlar gibiyiz" diyerek memnuniyetini dile getirmiştir.⁵⁶²

Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın karısının, kocası tarafından ihmal edilmekten rahatsız olduğu ile ilgili rivayet konunun bir başka örneğidir. Buna göre Amr b. el-Âs, gelinine kocasından memnun olup olmadığını sormuş, o da kayınpederine "Abdullah erkekler arasında bulunmaz bir adam. Evlendik evleneli yatağımıza hiç basmadı, bir örtüyü de kaldırmış değil" diyerek onu bu durumdan haberdar etmiştir. Oğlunun karısına olan bu ilgisizliğinin uzaması üzerine baba Amr, Hz. Peygamber'e gelip oğlunun durumunu anlatmış ve ondan bir çözüm bulmasını istemiştir.⁵⁶³ Hz. Peygamber, Abdullah'ı "Ey Abdullah! Bana senin gündüzleri oruç tuttuğun geceleri namaz kıldığın haberi ulaşmadı mı sanıyorsun? Böyle yapma, bazen oruç tut bazen tutma bazen namaz kıl bazen uyu. Çünkü senin cesedinin senin üzerinde bir hakkı

⁵⁶² İbn Sa'd, Cilt: 3, ss. 366-367; Bir başka rivayete göre de Hz. Peygamber, Osman bin Maz'ûn'u çağırarak ona "Sen sünnetimi beğenmiyor musun? Bil ki ben hem uyurum hem namaz kılarım. Oruç tutarım kadınlarla da evlenirim. Ey Osman Allah'tan kork! Zira ehlinin, misafirin ve nefsinin senin üzerinde hakkı vardır. Öyle ise bazen oruç tut bazen ye namazda kıl uykunu da al." demiştir. Bkz. Ebû Dâvûd, Salât, 315.

⁵⁶³ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 34. rivayette olayın devamı şu şekildedir: Hz. peygamber, Abdullah b. Amr'ı yanına çağırarak ve ona Kur'an'ı kaç günde hatmedip, kaç gün oruç tuttuğunu sormuş; onun her gün Kur'an'ı hatmedip oruç tuttuğunu öğrenince de "Her ay 3 gün oruç tut ve Kur'an'ı da bir ayda hatmet." demiştir. Abdullah bundan fazlasını yapabileceğini söyleyince de "o zaman haftada 3 gün oruç tut oruç tut" demiş, Abdullah da Hz. Peygamber'e aynı cevabı vermiştir. Hz. Peygamber de ona "o zaman bir gün oruç tut iki gün tutma" demiş; ondan yine aynı cevabı alınca bu sefer "O halde en faziletli oruç olan, Dâvûd Peygamber'in orucunu tut. Bir gün ye bir gün oruç tut! Kur'an'ı da haftada bir hatmet." demiştir.

vardır; senin gözünün senin üzerinde bir hakkı vardır ve zevcenin senin üzerinde bir hakkı vardır.⁵⁶⁴ sözleri ile ikaz etmiştir. Görüldüğü gibi bu olay özelinde Hz. Peygamber dünya hayatının ihmal edilmemesinin gerekliliğine vurgu yaparak ashabı uyarmıştır.

Yeni toplumsal ve bireysel durumların etkisi

Kureyş erkeklerinin genellikle baskın karakterde gözükmelerinden dolayı eşlerinin uğradığı haksızlıklar ve mağduriyetler bu dönemlerde geçimsizliğin bir diğer sebebidir. Hz. Ömer karısına sinirlendiği bir gün onun kendisine karşılık vermesini yadırgamış ve *“Biz Kureyşliler Mekke’deyken kadınlarımıza hâkim olan, onlara sözü geçen bir topluluktuk. Ancak Medine’ye gelince ensâr arasında erkeklerden çok kadınların sözünün geçtiğini gördük. Bizim kadınlarımız da onların bu halini gördükten sonra ensâr kadınları gibi davranmaya başladılar.”* diyerek⁵⁶⁵ bu tür davranışların Kureyş hanımlarında sonradan ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Bu konuya bir başka örnek olarak şu rivayet zikredilebilir: Hz. Ebû Bekir’in oğlu Abdurrahman, el-Cûdî el-Ğassânî’nin kızı Leylâ’ya âşık olmuş⁵⁶⁶ ve nihayet onunla evlenmiştir. Ancak anlaşılan o ki Leylâ, onun bu aşkını kendi lehine kullanarak Abdurrahman’ı tamamen kendine bağlamış ve onu diğer eşlerinden uzaklaştırmıştır. Zaman geçtikçe Leylâ’nın huyu değişmiş, çeşitli meselelerden sürekli şikâyet etmeye başlayıp kocasını huzursuz etmiştir. Karısının bu hallerinden rahatsız olan Abdurrahman, ondan uzaklaşmaya başlamış ve sonunda etrafındaki kişilerin tavsiyesine uyarak karısından boşanmıştır.⁵⁶⁷

Kıskançlık

Eşler arasındaki ilişkilerde önemli bir yer teşkil eden kıskançlık, aşırıya kaçmadığında olağan bir durum olup Hz. Peygamber’in kendisi de birden fazla eşi olması dolayısıyla, eşlerinin kıskançlığı ile fazlasıyla muhatap olmak durumunda kalmıştır.

⁵⁶⁴ Buhârî, Nikâh, 89.

⁵⁶⁵ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 174; Müslim, Talâk, 5.

⁵⁶⁶ Abdurrahman’ın leyla için “Aramızda semalar bulunmasına rağmen Leylâ’yı hatırladım/ el-Cûdî’nin kızı Leylâ ile benim halim ne olacak?” şiirini okuduğu rivayet edilmiştir. Belâzürî, **Fütûhu’l-Büldân**, Müessesetü’l-Maarif, Beyrut, 1987, s. 84.

⁵⁶⁷ Belâzürî, **Fütûh**, s. 84.

⁵⁶⁷ İbn Mâce, Talâk, 6.

⁵⁶⁷ Buhârî, Talâk, 108.

⁵⁶⁷ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 42.

Örneğin, Hz. Safiyye ile Ümmü Seleme'nin kendisine eşlik ettiği bir seferde, sıra Ümmü Seleme'de olmasına rağmen, Hz. Peygamber, onun zannederek kazayla Safiyye'nin hedvecine gitmiştir. Onunla konuşurken Ümmü Seleme'nin gelmekte olduğunu görünce yanıldığını fark edip hemen Ümmü Seleme'nin yanına gittiyse de Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'i kendi sırasında başkasına gittiği için kıskanmış, Hz. Peygamber'e "Sen Allah'ın elçisi olduğun halde benim sıramda gider o Yahudi kıızıyla konuşursun öyle mi?!" diyerek sitem etmiştir.⁵⁶⁸

Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'i çok kıskandığıyla ilgili kaynaklarda çeşitli rivayetler mevcuttur. Mesela bir gün Hz. Aişe, Hz. Peygamber'e diğer eşlerinden birisi tarafından gönderilen yemek tabağını kasıtlı olarak kırmış, Hz. Peygamber bunun üzerine yemeğin temiz yerini toplayıp yedikten sonra Hz. Aişe'ye ait olan sağlam kabı, kırıdğıyla değiştirmiştir.⁵⁶⁹

Yine yanında Hz. Peygamber'i bulamayan Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in eşlerinden birinin yanına gittiği düşüncesiyle yerinden kalkmış, ancak Hz. Peygamber'i odanın bir köşesinde namaz kılarken bulmuştur. Sonra da kendi hali için Hz. Peygamber'e "Sen ne yapıyorsun, ben ne düşünüyorum" diyerek söylenmiştir.⁵⁷⁰ Hz. Aişe'nin bazı zamanlar, Hz. Peygamber yanına geldiğinde kendisinden önce başkasının yanına gidip gitmediğini kontrol etmek için elleriyle Hz. Peygamber'in saçlarının ıslak olup olmadığını kontrol ettiği rivayet edilmektedir.⁵⁷¹

Hatta Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'in diğer eşleri bir yana, vefat etmiş olmasına rağmen Hz. Hatice'yi dahi kıskandığı, bu kıskançlığın sebebini Hz. Peygamber'in onu çok anması ve övmesi olarak gösterdiği rivayet edilmektedir.⁵⁷²

Ayrıca Hz. Aişe, Hz. Peygamber ile evlenen tek bakire olması durumunu her fırsatta öne sürerek bu konudaki farkını dile getirmiştir. Örneğin; Hz. Peygamber'in gün boyu Ümmü Seleme'nin yanında olup sonrasında Hz. Aişe'nin yanına gittiği bir gün Hz. Aişe, Hz. Peygamber'e "Ümmü Seleme'den doymadın mı? Bana söyler misin iki vadiye insen ve biri otlatılmış diğeri otlatılmamış ise hayvanların hangisinde

⁵⁶⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 93.

⁵⁶⁹ Buhari, Nikâh, 107; Tirmizî, Ahkâm: 23; Ebû Davud, Büyü': 91; Nesâî, İşretü'n Nisa, 4.

⁵⁷⁰ Müslim, Salat, 42; Nesâî, İşretü'n Nisa, 4.

⁵⁷¹ Nesâî, İşretü'n Nisa, 4.

⁵⁷² Buhârî, Nikâh, 108; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 42.

otlatırsın? diye sormuş, ondan “otlatılmamış olan” cevabını alınca, “Ben diğer eşlerin gibi değilim, ben hariç senin diğer işlerin daha önce başka erkeklerin yanındaydılar” diyerek kendisini ön plana çıkartmaya çalışmıştır.⁵⁷³

Rivayetlerden, Hz. Peygamber’in, eşleri ile zaman zaman kıskançlık dolayısıyla huzursuzluk yaşadığı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber, Meymûne’nin yanında kaldığı bir gece odadan çıkınca, Meymûne hemen kapıyı kilitlemiştir. Hz. Peygamber geri döndüğünde ise Meymûne kapıyı açmama konusunda direnmiş, ikisi tartışmaya başlamışlardır. Hz. Peygamber sinirlenerek “Bu kapıyı bana hemen açacaksın!” diye bağırarak, Meymûne “Benim gecemde diğer hanımlarına gidersin öyle mi?!” karşılığını vermiştir. Sonuçta kapıyı açmaya ancak Hz. Peygamber’in tuvalet ihtiyacı için çıktığını anlayınca ikna olmuştur.⁵⁷⁴

Benzer bir başka olay Hz. Peygamber ve Hz. Aişe arasında geçmiştir. Rivayete göre Hz. Aişe, Hz. Peygamber’in bir gece kendisini uyuduğunu zannederek sessizce odadan çıktığını fark etmiş ve onun diğer eşlerinin yanına gizlice gittiği düşüncesine kapılarak Hz. Peygamber’i takip etmeye başlamıştır. Daha sonra Hz. Aişe işin aslının bu olmadığını öğrenince oldukça utanmış ve Hz. Peygamber’den özür dilemiştir.⁵⁷⁵

Bazı durumlarda ise eşlerin bir diğerine karşı birleşip, birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Örneğin; Hz. Peygamber Ümmü Seleme ile evlendiğinde, Hz. Aişe insanların onun güzelliğinden bahsettiği duymuş ve çok üzülmüştür. Moralini biraz toparladıktan sonra ise Ümmü Seleme’yi görmeye gitmiş ve onun anlatılanlardan daha güzel olduğunu görünce, genelde birlikte hareket ettiği Hz. Hafsa’ya haber vermiştir. Hz. Hafsa ise durumu kabullenmek istemeyerek bunun bir kıskançlıktan ibaret olduğunu, onun anlatılan kadar güzel olamayacağını söyleyince Hz. Aişe, Ümmü Seleme’yi gidip görmesini söylemiş ve Hafsa gidip ona bakmıştır. Onu gördükten sonra Hz. Aişe’ye hak vermiştir.⁵⁷⁶

Benzer bir olay Hz. Peygamber Safiyye ile evlendiğinde de yaşanmış, Hz. Aişe önce cariyesi Berîre’yi Safiyye’yi görmüş olan Ümmü Seleme’nin yanına göndererek onun güzelliği hakkında bilgi almaya çalışmış, güzel olduğunu duyduğunda ise tanınmayacak şekilde hazırlanıp sinirli bir şekilde onu görmeye gitmiştir. Gittiğinde

⁵⁷³ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 78; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 43.

⁵⁷⁴ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 133.

⁵⁷⁵ Müslim, Cenâiz, 35; Nesâî, İşretü’n Nisa, 4.

⁵⁷⁶ İbn Sa’d, Cilt: 10, s. 92.

Hız. Peygamber onu tanımış ve Safiyye'yi nasıl bulunduğunu sormuş; Hız. Aişe ise Safiyye'de çok büyük bir güzellik görmediğini, sadece Yahudi kadınlarından bir kadın gördüğünü, fakat onu sevdiğinin kendisine iletildiğini; onun için bunun güzel olmasından daha hayırlı olduğunu söylemiştir. Hız. Peygamber ona Safiyye'nin Müslüman olduğunu, onun hakkında böyle konuşmamasını söylemişse de Hız. Aişe Hız. Hafsa'ya Safiyye hakkındaki düşüncelerini aynıyla anlatmıştır. Bunun üzerine Hız. Hafsa, hemen Hız. Safiyye'nin yanına gidip ona bakmış ve Hız. Aişe'nin yanına dönüp "Senin dediğin gibi değil o güzel bir kadındır" demiştir.⁵⁷⁷

Hız. Peygamber'in eşleri arasındaki bu kıskançlıkların sözlü ve fiziki kavgalara kadar gittiği ve aile huzurunun bozulduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber, Hız. Aişe'nin kalacağı gece, sıranın onda olduğunu unutmuş, Zeyneb bint Cahş'ın sırası sanarak ona elini uzatmış, bunu gören Hız. Aişe, tepki göstermiş ve bu olay sebebiyle Zeyneb ile tartışmaya başlamışlardır. Kavga esnasında sesleri o derece yükselmiştir ki namaz için gelenlerden Hız. Ebû Bekir onların sesini duymuş ve Hız. Peygamber'e "*Ey Allah'ın Resulü! Namaza çık. Onların ağızlarına da toprak saç*" diyerek olaya müdahale etmiştir. Hız. Peygamber ile beraber namaza giden Ebû Bekir, dönüşte kızına uğrayıp kocasına karşı olan bu davranışından dolayı ona ağır sözler söyleyip kızmıştır.⁵⁷⁸

Yine başka bir olayda Hız. Peygamber'in Aişe'yi daha çok sevdiğini bilen diğer eşleri, bu konuda adalet istediklerini Hız. Fâtıma aracılığıyla Hız. Peygamber'e iletmişlerdir. Hız. Peygamber ise Fâtıma'ya "Benim sevdiğim kişiyi sen sevmez misin? O zaman Aişe'yi de sev" diyerek cevap vermiştir. Fâtıma, Hız. Peygamber'in eşlerine, istediklerini yapamadığı söylemiş, bunun üzerinde onlar, bu defa Zeyneb bint Cahş'ı Hız. Peygamber'e göndererek aynı isteği tekrarlamışlardır. Ancak bu duruma sinirlenen Hız. Aişe, Zeyneb'i çekiştirmiş; Zeyneb ise ona kötü sözler söylemiş, ikisi Hız. Peygamber'in yanında tartışmaya başlamışlardır. Hız. Aişe Zeyneb'e cevap imkânı bile tanımamış, Hız. Peygamber onların bu haline gülümseyerek "O, Ebû Bekir'in kızıdır" demiştir.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ Vâkıdî, s 709.

⁵⁷⁸ Müslim, Radâ'a, 46.

⁵⁷⁹ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 45; Buhârî, Hibe, 8; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 13.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, genellikle eşlerinin bu tavırlarına sabır göstermiş ve sakinliğini korumuştur. Ancak kimi zaman Hz. Peygamber'in olaylar karşısında sinirlendiğinin örneklerine rastlamak mümkündür. Örneğin, Hz. Peygamber, kendisine et hediye edildiği bir gün, ondan kemikli bir parça alıp eliyle getiren kişiye vermiş ve onu birine götürmesini istemiştir. Hz. Aişe, Hz. Peygamber'e niçin eliyle aldığını sorunca Hz. Peygamber, Hatice'nin kendisine böyle yapmasını tavsiye ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe, Hz. Hatice'yi kıskanıp "Sanki dünyada Hatice'den başka kadın yok!" diyerek söylenmiştir. Hz. Peygamber, onun bu sözlerine sinirlenip ayağa kalkmış, biraz durduktan sonra da geri dönmüştür. O sırada içeriye gelen ve ortamda bir gerginlik olduğunu anlayan Hz. Aişe'nin annesi Ümmü Rûmân Hz. Peygamber'e, kızının henüz çok genç olmasından dolayı hatalarının hoşgörüsüyle karşılaşmasının en doğrusu olacağı tavsiyesinde bulunmuştur. Fakat siniri bir türlü geçmeyen Hz. Peygamber, Aişe'nin avurdundan tutup bağırarak "Sanki dünyada Hatice'den başka bir kadın yok dedin değil mi!? Allah'a yemin olsun ki senin kavmin inkâr ettiği zaman o bana iman etti, ona benden çocuk verildi. Oysa siz bundan mahrum edildiniz." demiştir.⁵⁸⁰

Konunun bir başka örneği, Hz. Peygamber'in Safiyye ile Zeyneb bint Cahş'ı yanına aldığı bir sefer sırasında yaşanmıştır. Yolda Hz. Safiyye'nin devesi hastalanınca Hz. Zeyneb'in fazladan bir devesinin olduğunu bilen Hz. Peygamber, onun yanına giderek devesini Safiyye'ye vermesi teklifinde bulunmuştur. Hz. Zeyneb ise "Bu Yahudi kadına mı vereceğim?" diyerek Hz. Peygamber'i geri çevirmiştir. Bu duruma çok sinirlenen Hz. Peygamber, Zilhicce ve Muharrem ayı olmak üzere iki ay ya da Safer'i de içine alarak üç ay Hz. Zeyneb'e yaklaşmayarak tepkisini ortaya koymuştur. Hz. Zeyneb, Hz. Peygamber'in bir daha kendisine gelmeyeceğinden ümidi o kadar kesmiştir ki yatağını dahi kaldırmıştır. Fakat bir gün Hz. Peygamber, gündüzün ortasında ona giderek verdiği bu cezayı sonlandırmıştır.⁵⁸¹

Eşler arasında, sevgiden kaynaklanan kıskançlık duygusu olağan olmasına rağmen, yukarıda Hz. Peygamber'in hayatından örneklerini verdiğimiz üzere aşırıya kaçtığında eşler için kısıtlayıcı bir hal almaktadır.

⁵⁸⁰ İbn İshâk, ss. 271-272.

⁵⁸¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 123.

Kıskançlığın bir külfete dönüşmesinin önemli örneklerinden birisi, Zübeyr b. Avvâm ile evli olan Esmâ bint. Ebû Bekir ile ilgili rivayet edilen olayda görülmektedir. Buna göre Hz. Esmâ, bir gün ağır bir yük taşırken yolda Hz. Peygamber'in de içinde bulunduğu bir gruba denk gelmiş, Hz. Peygamber onu yüküyle görünce deveye bindirip gideceği yere bırakmak istemişti. Hz. Peygamber deveyi çöktürmeye çalışırken Esmâ, hem kocası Zübeyr'in kıskançlığından dolayı hem de erkeklerle birlikte gitmekten utandığı için çekingen davranmış; onun bu halini gören Hz. Peygamber ise ısrar etmeyerek yoluna devam etmişti. Esmâ eve geldiğinde kocasına, onun kıskançlığı dolayısıyla, Hz. Peygamber ile gelmek varken bu kadar yükü taşımak zorunda kaldığını anlatmış; Zübeyr ise ona "O yükü taşıman bana Hz. Peygamber ile deveye binmenden daha ağır geldi" sözleriyle cevap vermiştir. Hz. Peygamber'in yanında olmasına rağmen, eşinin yine kıskançlık yapabileceğini düşünen Esmâ'nın hayatının kısıtlandığı ve hareketlerine her şeyden önce kocasının kıskançlığını düşünerek yön verdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca o, bu tutumdan fazlasıyla rahatsız olmuş olacak ki babası Ebû Bekir'e kocasını şikâyet etmiş; ancak Hz. Ebû Bekir kızına sabretmesi tavsiyesinde bulunarak onu sakinleştirmiştir.⁵⁸²

Hz. Zübeyr'in bir başka karısı olan Ümmü Külsûm bint Utbe,⁵⁸³ ise kocasından, ondan gördüğü şiddet ve kıskançlık sebebiyle boşanmak istiyor, ancak Zübeyr onu boşamamak konusunda direniyordu. Hamile olan Ümmü Külsûm doğum sancısının tuttuğu bir sırada, bu halini belli etmeden, kocasıyla boşanma konusunda tartışmış ve Zübeyr sonunda bir sinirle karısını boşamıştır. Aradan kısa bir süre geçtikten sonra karısının doğum yaptığını öğrenen Zübeyr "Beni kandırdı Allah da onu kandırsın." diyerek Hz. Peygamber'e durumunu anlatmıştır. Hz. Peygamber onu dinledikten sonra, Ümmü Külsûm'un doğum yapması sebebiyle iddetinin sona erdiğini ve ona tekrar talip olması gerektiğini söylemiş; Zübeyr ise "O, bir daha ebedi olarak bana dönmez" demiştir.⁵⁸⁴

⁵⁸² İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 238-239.

⁵⁸³ Ümmü Külsûm b. Ukbe b Ebû Mu'ayt, annesi Ervâ bt Küreyz olup Hz Osman'la anne bir kardeşidir. Anne babasını bırakıp Medine'ye hicret eden ilk kadındır. Mekke'de bir kocası yoktu. Medine'ye gelince Zeyd b Hârise ile evlendi ve ondan çocuk doğurdu Zeyd onunla evliyken Mu'te savaşında öldürüldü. Bunun üzerinde Ümmü Külsûm ve Zübeyr b. el- Avvam ile evlendi ve ondan Zeyneb'i doğurdu. Bkz. İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 218-219.

⁵⁸⁴ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 219; İbn Mâce, Talâk, 6.

Hız. Ömer'in kıskançlığının da toplumda meşhur olduğu ve Hız. Peygamber tarafından bilindiği anlaşılmaktadır. Hız. Peygamber'in, bir gün rüyasında cennette bir köşk ve onun yanında abdest alan bir kadın gördüğü; meleğe bu köşkün sahibi kimdir diye sorup Ömer'in olduğunu öğrenince onun kıskançlığını hatırlayıp arkasını dönüp gittiğini anlattığı rivayet edilmiştir.⁵⁸⁵

Hız. Ömer'in kıskançlığına rağmen karısının sabah ve yatsı namazlarında mescide geldiğini gören birisi, kadına “Ömer bu kadar kıskanç olmasına rağmen nasıl oluyor da senin mescide gelmene karışmıyor“ diye sormuş, sonra yine kendisi “ Onu engelleyen Hız. Peygamber'in ‘Allah'ın kadın kullarının mescitlere gelmelerine engel olmayın’ sözüdür.” şeklinde cevap vermiştir.⁵⁸⁶ Buradan ayrıca kıskançlık sebebiyle kadınların ibadetlerine engel olunamayacağı sonucunu çıkartmak mümkündür.

Bir başka olayda Ebû Musâ el-Eş'arî, Hız. Ömer'in karısı Âtike bint Zeyd'e elbiselik kadife kumaş hediye etmiş, Hız. Ömer karısının yanında kumaşı görünce ona bunun nereden geldiğini sormuş, Ebû Musâ el-Eş'arî'nin hediyesi olduğunu öğrenince sinirlenmiş ve karısının başına bu kumaşla defalarca, başı dönünceye kadar, vurmuştur. Daha sonra ise hemen Ebû Musâ'nın getirilmesini istemiş, geldiğinde ise hediyeı ona fırlatarak geri vermiştir.⁵⁸⁷ Savaş, Hız. Ömer'in bu tavrının kıskançlıkla birlikte, hanımı aracılığıyla Hız. Ömer'e etki etmek isteyenlerin önüne geçme düşüncesinin etkili olduğunu düşünmenin mümkün olduğunu söylemiştir.⁵⁸⁸

Hız. Ebû Bekir bir gün karısı Esmâ bint Umeys'in yanında, Haşimoğullarından birini görmüş ve bundan hoşlanmamıştır. Hız. Ebû Bekir, rahatsız olduğu bu durumu Hız. Peygamber'e haber vermiş, Hız. Peygamber “Kocası evde bulunmayan bir kadının yanına, bir erkek tek başına girmesin“ diyerek uyarıda bulunmuştur.⁵⁸⁹ Görüldüğü gibi Hız. Peygamber, bu tavrıyla eşler arasında bu husustan kaynaklı olabilecek muhtemel geçimsizliği önlemeye çalışmıştır.

Zaman zaman eşlerin kıskançlığının, kadına iftira noktasına geldiği görülmektedir. Örneğin, bir gün bedevilerden birisi, Hız. Peygamber'e gelip, karısının siyahi bir çocuk doğurduğunu ancak ailelerinde siyah kimsenin olmadığını söyleyerek

⁵⁸⁵ Buhârî, Nikâh, 107. (“rüyamda gördüm” eklemesi Hadis no: 5227 de bulunmaktadır.)

⁵⁸⁶ Buhârî, Cuma, 13.

⁵⁸⁷ İbn Sa'd, Cilt: 3, s. 287.

⁵⁸⁸ Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın** s. 310.

⁵⁸⁹ Buhârî, Hudûd, 41.

karısından şüphelendiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber onu dinledikten sonra develerin rengi üzerinden bir örnek vererek şüphesinin yersiz olduğunu açıklamıştır. Buna göre Hz. Peygamber adama, develerinin olup olmadığı varsa hangi renklerde olduğunu sormuş; develerin farklı bir ırka çekip değişik renkte olabileceği gibi kendi oğlunun da soylarında bir gen taşıdığından bu renkte olabileceğini ifade etmiştir.⁵⁹⁰

Kocadan görülen şiddet

Kocaların kadınlara uyguladığı şiddette geçimsizlik ve boşanmanın önemli sebeplerindendir. Yukarıda Esmâ'nın kocası Zübeyr'in sadece kıskançlığından değil aynı zamanda uyguladığı şiddetten de rahatsız olduğu ve bunu babası Ebû Bekir'e şikâyet ettiğinden; diğer karısı Ümmü Külsûm'un de bu sebeplerle Zübeyr'den boşandığından bahsetmiştik.

Hz. Peygamber'in şiddeti bir boşanma sebebi olarak kabul ettiği şu örnekte açıkça görülmektedir: Rivayete göre Hz. Peygamber, kocası kendisini dövdüğü için Hz. Peygamber'e şikâyet gelen Ümmü Cemil'in kocasına, karısından ayrılmak istemeyip istemediğini sormuş; o boşanmak istediğini söyleyince, ikisini boşamıştır.⁵⁹¹

Aynı zamanda Cahiliye'de kadının, gördüğü şiddet dolayısıyla boşandığı görülmektedir. Velîd b. Muğire, Uzeyhir b. Uneys'in kızı ile evlenmiş, bir gün aralarında çıkan bir tartışma sonucu Velîd karısına tokat atmıştır. Bunun üzerine kadın babasının yanına kaçmış, babası da bir daha kızını Velîd'in yanına göndermemiştir. Bu olayla ilgili olarak Uzeyhir'in, kızını Velîd'e nikâhlayıp mehrini aldıktan sonra, onun karılarını dövdüğünü duyduğu ve bunun üzerine kızını göndermekten vazgeçtiği de rivayet edilmektedir.⁵⁹²

Kadının kocasını sevmemesi

⁵⁹⁰ Hz. Peygamber bu adama senin develerin var mı diye sormuş, olumlu cevap alınca bu sefer develerin renklerini sormuştur. Adam kırmızı renkli develerinin olduğunu cevabını verince Hz. Peygamber siyah renkte var mı demiş, adam olmadığını söyleyince boz renkli devesinin olup olmadığını sormuştur. Adam boz renkte develerinin mevcut olduğunu söylemiş, Hz. Peygamber ise ona “bu boz renk nereden oldu” diye sormuştur. Adam, Hz. Peygamber'e “onun soyundan bir damara çektiği” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber adama “senin oğlunda soyundan birisine çekmiş olabilir” diyerek durumu izah etmeye çalışmıştır. Ayrıntı için bkz. İbn Mâce, Nikâh, 58; Buhârî, Hudûd, 41.

⁵⁹¹ İbn Hacer, **el-İsâbe**, Cilt: 8, s. 368.

⁵⁹² İbn Habîb, **Münemmak**, ss. 199-200.

Habîbe bint Sehl'in⁵⁹³ kocası Sabit b. Kays kısa boylu, çirkin bir kimseydi. Habîbe, bir gün Hz. Peygamber'e gelerek "Ben kocamdan nefret ediyorum. Allah'tan korkmasam kocam yanıma gelince suratına tüküreceğim." demiş ve Hz. Peygamber de hul' yoluyla onu kocasından ayırmıştır.⁵⁹⁴ Başka bir rivayette onun, Hz. Peygamber'e "Ben Sâbit b. Kays'ın ahlâkı ya da dini hususunda aleyhine bir şey söylemiyorum. Fakat ben Müslümanlık hayatımda küfrü de hoş görmüyorum, ona tahammül edemiyorum." dediği kaydedilmiştir.⁵⁹⁵ Kadının "küfrü hoş görmüyorum" demesini İbn Hacer, "Kadın haram olmasını bilmesine rağmen, kocasına olan aşırı nefretinin onu küfre sürükleyeceğinden korkuyordu" şeklinde yorumlamıştır.⁵⁹⁶

Mülâ'ane

Kocanın karısına zina isnadında bulunması da geçimsizliğe ve dolayısıyla boşanmaya sebep teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in Uveymir el-Aclânî ile karısını bu sebepten boşadığı rivayet edilmektedir. Buna göre Uveymir, Hz. Peygamber'e "Bir adam karısını başka bir adam ile birlikte bulursa onu öldürebilir mi? Eğer öldürürse siz de ona kıyas uygulayacaksınız, o halde adam bu durumda ne yapmalıdır?" diye sormuştur. Hz. Peygamber de adama "Allah senin karın hakkında hüküm indirmiş bulunuyor diyerek

*"Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermesi; beşinci olarak da, "eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetine uğramasını" söylemesidir. İftiraya uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah'ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, "eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramayı dilemesi" olacaktır."*⁵⁹⁷

ayetlerini okumuş ve karısını alıp getirmesini emretmiştir. İkisi geldiklerinde ise, insanların içinde, onları birbirleriyle lanetleştirmiştir. Lanetleşmeyi bitirdiklerinde Uveymir, Hz. Peygamber'e "Eğer ben onu nikâhım altında tutacak olursam ona iftira etmiş gibi olurum." diyerek Hz. Peygamber kendisine emir vermeden önce karısını üç

⁵⁹³ Sabit b. Kays'tan bu şekilde boşanan karısının Cemîle bint Übey b. Selûl olduğu da rivayet edilmiştir. Bkz. Buhârî, Talâk, 12; İbn Mâce, Talâk, 22.

⁵⁹⁴ İbn Mâce, Talâk, 22.

⁵⁹⁵ Buhârî, Talâk, 12.

⁵⁹⁶ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî** Cilt: 9, s. 400.

⁵⁹⁷ Nûr 24/6-9.

talâk ile boşamıştır. Bu uygulama, daha sonra birbiriyle lanetleşenler için adet olmuştur.⁵⁹⁸

Adamın karısından kendisinin ayrılmadığı, onları Hz. Peygamber'in ayırdığı da rivayet edilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber, onlara “Allah biliyor ki ikinizden birisi mutlaka yalancıdır sizden tövbe eden var mı?” sorusunu üç defa tekrarlamış, onlar da sözlerinden dönmemişlerdir. Hz. Peygamber son defa sorduğunda ise onları ayırmıştır. Bunun üzerine adam, kadına verdiği mehrin ne olacağını sormuş; Hz. Peygamber ona “Karında senin malın yok, eğer söylediğin doğruysa sen bu kadın ile zaten zifafa girmiştin. Eğer yalan söylüyorsan o malın senden daha uzak olması gerekir“ diye cevap vermiştir.⁵⁹⁹

Yine bir başka olayda ensârdan bir kişi yeni evlendiği karısıyla birlikte olduktan sonra, Hz. Peygamber'in yanına gelerek “O, benimle evlenirken bakire olduğunu söylemişti, ancak ben bunun doğru olmadığı gördüm.” demiş, Hz. Peygamber kadını çağırarak meseleyi bir de ondan dinlemiştir. Kadın, bunun doğru olmadığı ve kocasının kendisine iftira attığını söyleyince ikisi, Hz. Peygamber'in emriyle mülâ'ane yapmış, koca ise kadına mehrini vermiştir.⁶⁰⁰

2.10.3. Aileye Dışarıdan Müdahale

Eşler arasındaki sorunların sadece iki kişi arasında kalmadığı ve bazı durumlarda üçüncü kişilerin, aile hayatını ilgilendiren konulara müdahil olduğu görülmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, bir kayınpeder olarak zaman zaman kızlarının eşleri ile ilişkilerine dâhil olmuş, bir damat olarak da onun ilişkilerine dâhil olunmasına müdahale etmemiştir. Buradan hareketle böyle bir durumun itidal düzeyinde olduğu sürece bir sakıncasının olmadığını söylemek mümkündür.

Örneğin Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile tartışıkları bir gün Hz. Ebû Bekir'e “Benim için Aişe'yi uyarır mısın?” demiş, Hz. Ebû Bekir ise kızının göğsüne sert bir şekilde vurmuştur. Bu şekildeki bir davranışı beklemeyen Hz. Peygamber, Hz. Ebû

⁵⁹⁸ Buhârî, Talâk, 4; İmam Malik, Talâk, 13.

⁵⁹⁹ Buhârî, Talâk, 32; Buhârî, Talâk, 34.

⁶⁰⁰ İbn Mâce, Talâk, 27.

Bekir'e kızmış ve "Allah seni bağışlasın, ben senden böyle yapmanı istemedim." diyerek tepkisini göstermiştir.⁶⁰¹

Hız. Ebû Bekir'in Hız. Peygamber'in yanına gittiğı bir başka gün yine buna benzer bir olay yaşanmıştır. Hız. Ebû Bekir onları tartışırken bulmuş, kızının Hız. Peygamber'e sesini yükseltmesi üzerine hemen ona vurmak için elini kaldırmıştır. Hız. Ebû Bekir'in Hız. Aişe'ye vurmasına Hız. Peygamber engel olmuş, Hız. Ebû Bekir ise kızını "Bir daha senin sesinin Resûlullah'ın sesinden daha fazla çıkarırken görmeyeceğim" sözleri ile azarlamış ve öfkeli bir şekilde gitmiştir. Hız. Peygamber ise gerilen ortamı yumuşatmak için karısı Hız. Aişe'ye "Adamın dayağından seni nasıl kurtardım, gördün mü?" diyerek şaka yapmıştır. Olaydan birkaç gün geçtikten sonra, Hız. Peygamber ve kızının barışmış olduğunu gören Hız. Ebû Bekir, onlara, beni kavganıza dâhil ettiğiniz gibi barışınıza da dâhil edin demiş ve böylelikle kızıyla arasını düzeltmiştir.⁶⁰²

Aynı şekilde Hız. Peygamber'in diğcr bir kayınpederi olan Hız. Ömer de zaman zaman aile işlerine dâhil olmuş, Hız. Peygamber bundan bir rahatsızlık duymamıştır. Hız. Peygamber'in îlâ hadisesinde, Hız. Ömer olayı duyduktan sonra Hız. Ebû Bekir ile birlikte Hız. Peygamber'in eşleriyle konuşmaya gitmiştir. Öncelikle Hız. Ömer kızı Hafsa'yı, Hız. Ebû Bekir kızı Hız. Aişe'yi "Resûlullah'ın sizden bir şey esirgemediğini çok iyi biliyorum. Sahip olmadığı bir şeyi ondan istemeyin. İhtiyacını belirle onu benden iste" sözlerini söyleyerek uyarılmışlardır. Hız. Ebû Bekir ve Ömer kızlarından sonra ise, Hız. Peygamber'in diğcr eşlerine gidip aynı uyarılarda bulunmuşlardır. Ancak kendi aile meselelerine karışılmasından rahatsız olan Ümmü Seleme, onların bu davranışlarına sinirlenip "Resûlullah buradayken size ne oluyor? Bizim işimizin gözcüsü müsünüz? Eğer o bizi uyarmak isteseydi uyarırdı. Resûlullah'tan istemeyeceğiz de kimden isteyeceğiz! Sizin ve ailenizin arasında herhangi bir kimsenin girmesine razı olur musunuz? Biz bu konuda sizi görevlendirmedik." demiştir. Onların gitmesinin ardından diğcr eşlerin Ümmü Seleme'ye "Biz onlara bunları söylemeye cesaret edemedik, sen çok iyi yaptın" demelerinden onların da Ümmü Seleme gibi aile işlerine karışılmasından hoşlanmadıkları anlaşılmaktadır.⁶⁰³

⁶⁰¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 79.

⁶⁰² Ebû Dâvûd, Edeb, 91.

⁶⁰³ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 171-172.

Ayrıca daha önce temas ettiğimiz üzere, Hz. Peygamber ve Aişe'nin kavga ettikleri sırada tesadüfen oraya gelmiş olan Hz. Aişe'nin annesi Ümmü Rûmân, Hz. Peygamber'e, kızının yaşının küçük olduğunu, bu sebeple ona karşı anlayışlı olmasının ilişkilerinde daha faydalı olacağı tavsiyesinde bulunmuştur.⁶⁰⁴

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah'ın aile hayatına müdahil olduğu ve onu eşlerinden birisinden boşattığı rivayet edilmektedir. Olaya göre, Abdullah b. Ömer karısı seviyor, ancak babası o kadından hoşlanmıyordu. Hz. Ömer oğluna karısından boşanmasını söylediye de o itiraz etmiş ve eşini boşamamıştır. Hz. Ömer ise Hz. Peygamber'e giderek durumu haber vermiş, Hz. Peygamber boşamasını söyleyince karısını boşamıştır.⁶⁰⁵

Amr b. el-Âs'ın, oğlu Abdullah'ın karısına, yani gelinine, aile hayatlarının nasıl gittiğine dair sorular sorduğundan daha önce bahsetmiştik.⁶⁰⁶

Hz. Esmâ'nın kocası Zübeyr b. Avvam'ın kıskançlığından ve dövmesinden bıktığı için gidip babası Hz. Ebû Bekir'e yakındığına temas etmiştik. Hz. Ebû Bekir bu durum üzerine kızı Esmâ'ya *"Kızım, sabret. Muhakkak bir kadın dindar bir kocaya sahip olur da kocası öldükten sonra da başka biriyle evlenmezse Allah her ikisini cennette bir araya getirir"* demiştir.⁶⁰⁷ Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in damadı Zübeyr'in maddi durumun iyi olmamasından dolayı işlere yardımcı olacak bir hizmetçiye sahip olmayan ve her işi kendisi yapıp çok yorulan kızına kıyamayıp ona bir hizmetçi yolladığı da bilinmektedir. Hz. Esmâ babasının bu davranışına olan memnuniyetini *"Babam hizmetçi göndermekle adeta beni azat etmiş oldu ve artık bana kalan tek iş atın tımarını yapmaktır."* sözleri ile dile getirmiştir.⁶⁰⁸

Hz. Peygamber'in bir baba olarak kızlarının eşleri ile olan ilişkilerine zaman zaman dâhil olduğunu görmekteyiz. Daha önce değindiğimiz üzere Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin kızı Fâtıma'nın üzerine evleneceğini öğrendiği zaman buna asla izin vermemiş ve olayı hutbeye kadar taşımıştır.⁶⁰⁹ Başka bir olayda Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma'nın evi, kendi evine uzak olduğu için rahatsız olmuş ve onun kendine yakın bir

⁶⁰⁴ İbn İshâk, ss. 271-272.

⁶⁰⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 128; Tirmizî, Talâk, 13.

⁶⁰⁶ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 34.

⁶⁰⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 239.

⁶⁰⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 238.

⁶⁰⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 23.

yere taşınmasını sağlamıştır.⁶¹⁰ Hz. Fâtıma'nın, kocası Hz. Ali'nin sert tavırlarından rahatsız olduğunu ve babasına onu şikâyet ettiği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber ise kızını *“Biricik kızım, beni dinle, kulak ver ve aklet! Kocasının isteklerini yerine getirmeyen kadını idare etmek mümkün değildir.”* sözleriyle sakinleştirerek aile huzurlarının devamını sağlamaya çalışmıştır.⁶¹¹ Aynı zamanda Hz. Peygamber, Fâtıma ve Ali'nin tartıştıkları bir gün gidip ikisiyle konuşarak aralarını düzeltmiştir.⁶¹²

Daha önce bahsettiğimiz Hz. Peygamber'in eşlerinin, Hz. Aişe konusunda adalet istediklerini Hz. Fâtıma aracılığıyla Hz. Peygamber'e iletmeleri⁶¹³ Hz. Fâtıma'nın da babasının aile işlerine karışmaktan çekinmediğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in, Mâriye ve onun Kıpti bir kölesinin arasında çıkan bir dedikoduyu araştırması için aileden biri olan, damadı ve amcasının oğlu Hz. Ali'yi görevlendirdiği ile ilgili rivayet konunun bir başka örneğidir.⁶¹⁴

Ma'kıl b. Yesâr, kız kardeşine talip olan başka kimseler varken, onu amcasının oğluyla evlendirmiştir. Evlilikleri bir süre devam ettikten sonra amcasının oğlu Ma'kıl'ın kız kardeşini bir talâk ile boşamış, ancak daha sonra pişman olmuş olacak ki karısının iddeti bittiğinde ona tekrar talip olmuştur. Kadın kocasıyla barışmak istemesine rağmen, Ma'kıl kardeşini onun yanına göndermek istememiş ve *“Seni onunla bir kere evlendirdim, sen ise onu boşadın. Şimdi tekrar talip oluyorsun, Allah'a yemin ederim ki ebediyen onu, sana geri vermeyeceğim”* demiştir. Bu olay üzerine *“Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini tamamladıklarında, aralarında mâkul ve meşru ölçülerde rızalaştıkları takdirde boşayan kocalarıyla yeniden evlenmelerine engel olmayın...”*⁶¹⁵ ayeti inmiş ve Ma'kıl kardeşini kocasına geri göndermiştir.⁶¹⁶

Taberî'de geçen bir rivayette, olay aynı akış içinde geçmekle birlikte söz konusu ayetin Câbir b. Abdullah'ın, amcasının kızını bir talâkla boşayan kocasına tekrar göndermek istememesi üzerine nâzil olduğu söylenmektedir.⁶¹⁷ Bu örnekte

⁶¹⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 23.

⁶¹¹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 26.

⁶¹² İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 26-27.

⁶¹³ Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 45; Buhârî, Hibe, 8; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 13.

⁶¹⁴ İbn İshâk, s. 289.

⁶¹⁵ Bakara 2/232.

⁶¹⁶ Buhârî, Tefsir, Bakara, 40; Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Nikâh, 20.

⁶¹⁷ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 4, s. 193.

bizim için asıl önemli olan durum, kadının erkek kardeşi ya da kuzeninin aile içi bir mevzuyla karışmış olması hususudur.

Sonuç olarak aile kurumu, sadece karı kocayı ilgilendiren bir kurum olmayıp en azından onların yakın çevresini de etkilediğinden, itidal düzeyinde olmak kaydıyla onların işine dâhil olmanın istenmeyen bir durum olmadığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi hem Hz. Peygamber hem de ashab zaman zaman aile hayatını ilgilendiren konuların içinde yer almak durumunda kalmışlardır.

2.10.4. Karının Dövülmesi

Aile hayatında geçimsizlik kimi zaman erkekten kimi zaman da kadından kaynaklanabilmektedir. Müfessirler, kadının geçimsizliğini “Kocasına isyan etmesi ve ona karşı davranışlarını kötü yönde değiştirmesi, kocasından hoşlanmayıp onunla cinsel ilişkiye girmek istememesi, kocasının evinde oturmak istememesi,”⁶¹⁸ kocanın geçimsizliğini ise “Bakmakla mükellef olduğu karısının yiyecek ve giyim gibi ihtiyaçlarını karşılamaması, karısından hoşlanmayıp onunla cinsel ilişki kurmaması ve onu aşığılaması”⁶¹⁹ olarak açıklamıştır.

Geçimsizliğin kaynağı koca olduğunda yani kadın kocasının kendisine olan ilgi ve sevgisinin azalacağından ve hakkına riayet etmeyeceğinden endişe ederse

*“Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”*⁶²⁰

ayeti ile karı-kocaya anlaşarak aralarını düzeltmeleri bir çözüm yolu olarak sunulmuştur. Bu çözüm, kadının kendi isteğiyle kocasına bir şey bağışlaması, mehir, gece nöbeti gibi bazı haklarından vazgeçmesi olarak yorumlanmıştır.⁶²¹ Mesela, Sevede bint Zem’a’nın, Hz. Peygamber’in kendisini boşamasından endişe ettiği için günlerini

⁶¹⁸ Yazır, Cilt: 2, s. 1351.

⁶¹⁹ Yazır, Cilt: 3, ss. 1485-1486.

⁶²⁰ Nisâ 4/128.

⁶²¹ Yazır, Cilt: 3, s. 1486.

Hız. Aişe'ye bağışladığı⁶²² ve söz konusu ayetin bu olay üzerine indiğı rivayet edilmiştir.⁶²³

Geçimsizliğın müsebbibinin kadınların olması durumunda ise

“Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağılı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdırlar. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediğı durumlarda da kendilerini korurlar. Baş kaldırmısından endişe ettiğınız kadınlara öğüt verin, onları yatakta yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.”

ayeti gereğı kocalardan, eşleriyle konuşarak; konuşmanın fayda vermediğı durumlarda ise onları yataklarında yalnız bırakarak problemi çözmeye çalışmaları istenmektedir. Ayetin devamı, bu iki yöntemin uygulanıp olumlu sonuç alınamadığında son çare olarak hafifçe ve yaralamadan dövölmeleri şeklinde tefsir edilmiştir.⁶²⁴

Bu konuda Savaş, Hız. Peygamber'in dövme konusundaki söz ve fiillerini inceledikten sonra ayette geçen “darabe/ضرب” fiiline dövme dışında “vazgeçme” anlamının verilmesinin daha uygun olduğunu söyleyerek söz konusu ayete “...nüşuzundan korktuğunuz kadınlara öğüt verin, yataklarda onları yalnız bırakın ve onlardan uzak durun...” anlamının verilebileceğini ifade etmiştir.⁶²⁵

Burada ayetin maksadı, kocaların karılarını dövmesine teşvik etmek değil, aksine kadını dövmeyi alışkanlık haline getiren erkeğı bu huyundan vazgeçirmektir. Kur'an, hemen ilk çare olarak dövmeğe yönelen erkeğı engelleyerek önce karısıyla konuşmasını, bunun fayda vermemesi durumunda ise yatakta onları yalnız bırakmasını ister. Böylece ilk öfkesi geçmiş/yatışmış olan koca sağlıklı düşünüp Hız. Peygamber'i örnek aldığıında bu davranışından vazgeçecektir. Yani Kur'an'ın ilk müfessiri olan Hız. Peygamber'in söz ve uygulamalarına da bakıldığıında bu ayetten kadının dövölmemesi anlamının çıkması kaçınılmazdır.⁶²⁶

⁶²² İbn İshâk, s. 279; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 53-54; Belâzürî, **Ensâb**, Cilt: 2, s. 36.

⁶²³ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 53.

⁶²⁴ Taberî, **Tefsir**, Cilt: 6, s. 710; Yazır, Cilt: 2, ss. 1351-1352.

⁶²⁵ Rıza Savaş, **Temel Kaynaklar Işığında İslâm'da Kadın Eleştiriler ve Cevaplar**, İzmir, 2019, s. 98.

⁶²⁶ Rıza Savaş, Tarihi Seyri İçinde Kadının Sosyal ve Siyasi Konumu, **İslâm'ın Işığında Kadın**, Ankara, 1998, T.D.V. Kadın Kolları Konferans ve Panelleri 1996-1997, s.131.

Hız. Peygamber, kendi aile hayatında asla şiddete başvurmamıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi, daha refah bir yaşam için kendisinden dünyalık mal talebinde bulunan hanımlarının ısrarından bunaldığında⁶²⁷ onları bir ay terk ederek (îlâ)⁶²⁸ onlardan uzak kalmayı tercih etmiştir.

Ayrıca kıskançlık konusundan bahsederken ele aldığımız Hız. Peygamber'in, Zeyneb bint Cahş ile yaşadığı bir olaya burada tekrar temas etmekte fayda görüyoruz. Buna göre, Hız. Peygamber'in Hız. Safiyye ve Hız. Zeyneb ile çıktığı bir seferde Safiyye'nin devesi hastalanmış, Hız. Peygamber ise, Zeyneb'in fazladan devesi olduğunu bildiğinden, Zeyneb'den devesini istemiştir. Zeyneb devesini vermediği gibi Safiyye için "Bu Yahudi kızına mı vereceğim" sözlerini söyleyince çok öfkelenen Hız. Peygamber Zeyneb'den iki ya da üç ay kadar uzak kalarak ona olan tepkisini ortaya koymuştur.⁶²⁹

Hız. Peygamber hayatı boyunca hiçbir kadını dövmediği⁶³⁰ gibi kadınların dövülmesine de izin vermemiştir. Onun "Allah'ın kadın kullarını dövmeyiniz"⁶³¹ ve "Sizlerden herhangi bir kimse köleyi dövercesine hanımını dövmesin. Sonra belki de günün sonunda onunla cima etmek isteyebilir."⁶³² sözleri bunu açık bir şekilde göstermektedir.

Hız. Peygamberin kocalara karılarını dövmeyi yasakladığı ancak kadınların kocalarına karşı gelmesi sonucu, kocaların Hız. Peygamber'den bu yasağı kaldırmasını istedikleri, bunun üzerine Hız. Peygamber'in onları bu hususta serbest bıraktığı rivayet edilmiştir. Ancak Hız. Peygamber'in verdiği bu izinden sonra, ona çok sayıda kadın gelmiş ve kocaları tarafından çok şiddetli bir şekilde dövüldüklerini şikâyet etmişlerdir. Kadınların şikâyeti sonucu Hız. Peygamber kocalara olan kızgınlığını "Bu gece Muhammed'in yanına yetmiş kadın gelerek her biri kocasının kendisini şiddetli dövmesinden şikâyet etti. Artık siz kadınları böylesine döven adamları iyileriniz olarak bilmeyiniz"⁶³³ ifadeleri ile dile getirmiştir.

⁶²⁷ Ahzâb 33/28; İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 171; Yazır, Cilt: 6, ss. 3888-3889.

⁶²⁸ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 171-176; Buhârî, Mezâlim, 25.

⁶²⁹ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 123.

⁶³⁰ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 193; İbn Mâce, Nikâh, 51.

⁶³¹ İbn Mâce, Nikâh, 51, Ebû Dâvûd, Nikâh, 42.

⁶³² Buhârî, Nikâh, 93, İbn Mâce, Nikâh, 51.

⁶³³ İbn Mâce, Nikâh, 51; Ebû Dâvûd, Nikâh, 42.

İbn Sa'd'da Hz. Peygamber'in bu olay karşısında "Bu gece Muhammed'in evine yetmiş kadın şikâyetle geldi ve hepsi de dövülmüştü. Ben adamı sinirden boynunun damarları şişmiş halde karısıyla kavga ederken görmek istemiyorum!"⁶³⁴ sözlerini söylediği rivayet yer almaktadır.

Hatta Hz. Peygamber'in karılarını döven kocalara kısas uygulamak istediği ancak Nisâ suresinin 34. ayeti ile bunun Kur'ân tarafından engellendiği rivayet edilmektedir. Sa'd b. Rebî'a'nın, karısı Habîbe bint Zeyd, bir rivayete göre ise Habîbe bint Muhammed b. Mesleme ile tartışması sonucu ona bir tokat atmış, kadının babası kızını yanına almış ve Hz. Peygamber'e gelerek durumu şikâyet etmeye gitmiştir. Hz. Peygamber kadının babasına, kocaya kısas uygulayacağını söylemiş, bunun üzerine Nisâ suresi 34. ayet nâzil olmuştur. Hz. Peygamber'in bu ayet karşısında "Biz bir şey yapmak istedik ancak Allah başka bir şey murad etti. Şüphesiz Allah'ın istediği şey daha hayırlıdır" dediği rivayet edilmiştir.⁶³⁵

Aynı zamanda Hz. Peygamber'in şiddeti boşanmanın sebeplerinden biri olarak kabul edip, Ümmü Cemil ile kocasını ayırdığını yukarıda ifade etmiştik.⁶³⁶ Bununla birlikte Hz. Peygamber kadının dövülmemesini eş seçiminde bir kriter olarak görmüştür. Mesela, Hz. Peygamber kendisine eş seçimi konusunda bahsettiğimiz üzere, Mu'âviye b. Ebu Süfyân ile Ebu Cehm b. Huzeyfe arasında kararsız kalıp, ona danışan Fâtıma bint Kays ed-Dahhâk'a, Ebû Cehm'in eşlerini dövme huyu olması sebebiyle onunla evlenmemesi tavsiyesinde bulunduğunu zikretmiştik.⁶³⁷

Hz. Peygamber zina şüphesinin olduğu durumlarda bile kocalara karısını dövme tavsiyesinde değil ayrılma tavsiyesinde bulunmuştur. Yukarıda temas ettiğimiz üzere Uveymir el-Aclânî, karısının zina yaptığını söyleyerek onu öldürüp öldüremeyeceğini sormuş; Hz. Peygamber ise böyle bir şeye izin vermemiş ve ikisi arasında mülâ'ane yaptırarak onları boşamıştır.

Bütün bunlardan hareketle Hz. Peygamber'in, bu konudaki ayeti, yaptığı tefsire göre hareket edilirse erkeğin, eşini dövme cevazı oldukça zor görünmektedir.⁶³⁸

⁶³⁴ İbn Sa'd, Cilt: 10, s. 194.

⁶³⁵ Yazır, Cilt: 2, s. 1350.

⁶³⁶ İbn Hacer, **el-İsâbe**, Cilt: 8, s. 368.

⁶³⁷ İbn Sa'd, Cilt: 10, ss. 259-261.

⁶³⁸ Savaş, **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, s. 145.

Evlilik kurumunun törensel boyutu ile işleyişine değindiğimiz bu bölümde daha önce de ifade ettiğimiz üzere örf'e ait unsurların insan onuruyla çatışmayıp mağduriyetlere sebebiyet vermedikçe herhangi bir değışime uğramadan aynen devam ettirildiğini; ancak İslâm'ın hoş görmediğı haksızlıkların, adaletsizliklerin ve mağduriyetlerin değıştirildiğini gözlemledik. Konuların ilgili yerlerinde bahsetmekle birlikte burada da kısaca özetleyecek olursak İslâm, örneğın erkeklerin çok eş ile evliliğı hususunu bir ıslâha tabi tutmuş ve tek eşliliğı ön plana çıkartmakla birlikte örfün erkeklere sınırsız verdiği hakkı dört ile sınırlandırmıştır. Cahiliye'de yaygın olarak uygulanan sahih nikâh hariç tüm nikâh çeşitlerini yasaklamıştır. Boşanma ve iddet konusunda da özellikle kadını mağdur eden bazı uygulamalar kaldırılmış, bazıları ise ıslâha tabi tutulmuş; aynı zamanda kadınların lehine olan yeni hükümler konulmuştur. Evlilik hayatı ile ilgili olarak aile huzuru ön planda tutulmuş ve bunu sağlamaya yönelik davranışlar teşvik edilmiştir.

SONUÇ

“İslâm’ın ilk dönemi evlilik müessesesi” hakkındaki bu araştırmamızda, İslâm’ın ortaya koymaya çalıştığı evlilik kurumunu, Cahiliye’deki mevcut halini göz önünde bulundurarak ve özellikle Hz. Peygamber dönemindeki değişim ve dönüşümü esas alarak tespit etmeye çalıştık. İlk bölümde, evlilik öncesi süreci içine alan eş seçimi, evlilik isteğinin iletilmesi, mehir ve nişan gibi evliliğin daha çok biçimsel unsurlarını mümkün olduğu ölçüde örnekleriyle ortaya koymaya gayret ettik. İkinci bölümde ise nikâh merasimi kapsamında düğün ve düğün yemeği ile boşanma ve iddet konularını ele alarak yine örneklerle evlilik ve sonrası süreç üzerinde durduk. Ayrıca özel durumları itibarıyla çok eşlilik, köle ve yetimlerin evliliği, aile hayatında eşler arası ilişkiler konularına değinerek ikinci bölümü sonlandırdık.

İslâm, Cahiliye algısının aksine evliliğe bir kutsallık atfederek evliliği bir akit olmanın yanında ibadet olarak görmüş,⁶³⁹ oluşturmak istediği toplumun dönüşüm misyonunu aile kurumuna yüklediğinden, bu kurumun saygınlığını arttırmaya yönelik düzenlemeler getirmeye çalışmıştır.

Nitekim bunun için öncelikle evliliğin ilk adımı sayılabilecek eş seçimi aşamasında toplumda öne çıkan akrabalık kurma, dostlukları güçlendirme, kişisel tercihler gibi sebepler önemini korumakla birlikte özellikle din ve ahlâk unsurları ön plana çıkarılmış ve taraflardan öncelikle bu hususlar doğrultusunda tercih yapmaları istenmiştir. Bunun sebebinin İslâm toplumunun dini yaşayan ahlâklı aileler içinde yetişen bireyler tarafından kurulmak istenmesi olduğu düşünülebilir.

Eş seçimi konusunda ıslâha tabi olan diğer bir durum ise kadınların/kızların evliliklerinde söz sahibi olması ile ilgilidir. Bilindiği gibi Cahiliye’de, istisnalar hariç, kadınlar evlenecekleri kişileri kendileri seçemiyor, bu durumda genellikle babalarına, erkek kardeşlerine ya da baba tarafından erkek akrabalarına tabi olmak durumunda kalıyorlardı. Hz. Peygamber bu konuda evlenecek kadına/kıza danışılmasını emrettiği gibi annelerin de kızlarının evliliklerinde fikirlerinin alınmasını istemiştir. Ayrıca, Cahiliye’de evlenme konusunda yapılan rekabet, yani bir kadına bir kişi talip olduğunda o henüz vazgeçmeden başkasının evlilik teklif etmesi, Hz. Peygamber

⁶³⁹ Ateş, s. 245.

tarafından yasaklanmıştır. Aynı zamanda örfte mevcut olduğu anlaşılan, kadınların evlenmeden önce koca adaylarında bir takım şartlar aramalarına İslâm'dan sonra da müsaade edilmiştir.

Yine evlilik kurumunun saygınlığını arttırmak için çalışmamız içerisinde ayrıntılı olarak temas ettiğimiz üzere Cahiliye döneminde yaygın olarak uygulanan ve İslâm'ın benimsediği sahih nikâh hariç diğer tüm nikâh çeşitlerini kaldırılarak bu yeni toplumun, temeli sağlam aileler tarafından kurulmasını sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda söz konusu nikâh çeşitlerinin içinde yer alan gayr-ı meşru ilişkilerin hepsi kesin bir şekilde yasaklanmış ve ister kadın ister erkek olsun insan şahsiyeti korunmuş; böylelikle bu birliktelikten doğan çocukların neseplerinin karışması önlenmiştir.

İslâm'ın ıslâha tabi tuttuğu bir diğer uygulama ise çok eşlilikle ilgilidir. Bilindiği gibi Cahiliye döneminde erkekler bir sınır olmaksızın istedikleri kadar kadınla evlenebilme keyfiyetine sahiptiler. Kur'ân, örfün erkeklere verdiği bu hakka bir sınır getirmiş ve aynı anda en fazla dört kadını nikâhlarında tutmalarına izin vermiştir.

Bununla birlikte tarafların evlenme engeli ile ilgili de değişiklikler yapılmış, bazı uygulamalar sakıncalı görülmediği için aynen devam ettirilmiş; bazılarının ise ıslâhı yoluna gidilmiştir. Bu cümleden olmak üzere Cahiliye döneminde öz anneleri, hala, teyze, kardeş ve sütkardeşle evlenmeyen Arapların uygulamaları tasdik edilmek suretiyle İslâm'dan sonra da uygulanmaya devam etmiştir. Ancak babanın vefatından sonra bir erkeğin üvey annesi ile evlenmesi; iki kız kardeşi aynı anda nikâhı altında bulundurması; ya da halası ve teyzesi ile aynı nikâh altında bulundurması gibi uygulamalar yasaklanmıştır. Evlatlıkların boşandıkları eşleri ile evlenme hükmü ise kaldırılarak onların ardından eşleri ile evlenmeye izin verilmiştir.

Evlilik kültüründe meydana gelen değişimlerin diğer bir yönü kadının hem toplum nezdinde hem de aile içinde saygınlığını arttırmaya yönelik yapılan uygulamalardır. Bunun için öncelikle kadınların uğradığı haksızlıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmış; bu minvalde yukarıda da bahsettiğimiz üzere ilk olarak daha evliliğin başlangıcında kadınlara kendi evlilikleri hakkında karar verme yetkisi verilirken, annelerin de kızlarının evliliği ile ilgili söz sahibi olması sağlanmıştır.

Aynı zamanda kadına ait olan ancak onun yerine babasının (ya da babası yoksa baba tarafından erkek akrabaların) aldığı mehir, babadan alınarak evlilik yapan kadının

hakkı olarak değerlendirilmiş; bunun yanında mehrin bir statü meselesi olarak görülmesi, Cahiliye’de mehirsiz evlenmek ayıp sayılmakta ve bu şekilde evlenen kadına “odalık” muamelesi yapılmaktaydı, hususu da yumuşatılmaya çalışılmıştır.

Bu noktada hatırlatmakta fayda var ki, Cahiliye döneminde her iki durumuna ait istisnai örnekler rastlamak mümkündür. Yani bazı kişiler kızlarını evlendirirken ona fikrini sordukları gibi mehri de kendileri almamış ve kızlarına vermişlerdir. Ancak İslâm, bu istisnai durumu genele yayarak bütün kadınların olası mağduriyetlerini önlemeye çalışmıştır.

Ayrıca Cahiliye’de mevcut olan, “kocasını vefat eden kadınlardan, kocanın yakın akrabalarının, mehirlerini geri almaya çalışması; kocanın boşanmak istediği karısına olan mehir borcu yüzünden boşanamadığından önce onu alacağından vazgeçirip boşaması; ya da karısından boşanırken bir anlaşma imzalayıp başkasıyla evlenmek isteğinde mehrini geri vermek şartıyla eski karısının yeniden evlenmesine izin vermesi” gibi uygulamalar yasaklanarak kadınların hakkı korunmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte kadınlara mehir verilmeksizin, birbirlerinin mehri olarak karşılıklı değiştirilmek suretiyle yapılan şıgar nikâhı da yasaklanarak onların maruz kaldığı mağduriyet giderilmiştir.

İslâm, boşanma ve iddet konularında da önemli değişimler gerçekleştirmiştir. Buna göre Cahiliye döneminde örfün kocalara verdiği sayısız boşama hakkı üç defa ile sınırlandırılmış; bu dönemde boşama olarak telakki edilen îlâ ve zihâr hakkında farklı hükümler koyularak kadınların haksızlığa uğramaları önlenmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda hul’ Cahiliye’de olduğu gibi İslâm tarafından da boşama olarak görülmüş; ancak kadın lehine bazı düzenlemelere tabi tutulmuştur.

Boşanma halinde hiç iddet beklenilmemesi uygulamasına bir son verilerek, kadınlara üç hayız müddeti iddet bekleme hükmü getirilmiştir. Bu süre, kadının hamile olup olmadığının anlaşılması için verilmekle birlikte aynı zamanda eşlerin evlilikleri hakkında tekrar düşünerek bir karara varmaları açısından da oldukça mühimdir. Kadınların kocalarının ölmesi durumunda beklediği bir yıllık iddet ise dört ay on gün olmak üzere örfe uygun makul bir süre ile sınırlandırılmıştır.

Sonuç olarak, İslâm, görüldüğü üzere Cahiliye’den müstakil bir evlilik kültürü oluşturmamış, mevcut olan evlilik kültürü üzerine düzenlemeler getirmiştir. Bunu yaparken örfe ait hususlarda, İslâm anlayışına ters olmadığı müddetçe bir değişiklik

gerçekleştirmemiş; ters olan uygulamaları ise birden kaldırmayarak tedricen İslâm anlayışına uygun hâle getirme yoluna gitmiştir. Dikkat edilirse İslâm'ın evlilik kurumuna yönelik yaptığı değişimlerin, biçimsel unsurlardan ziyade öncelikle insan, sonrasında özel olarak kadının onurunu yüceltme ve evlilik kurumunun saygınlığını arttırma gibi, birbirine hizmet eden amaçlar doğrultusunda yapıldığı sonucunu çıkartmak mümkündür.

KAYNAKÇA

Acar, H. İbrahim. “Nişan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 33, İstanbul, 2007, ss. 152-154.

Acar, H. İbrahim. “Talâk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 39, İstanbul, 2010, ss. 496-500.

Acar, H. İbrahim. “İddet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 21, İstanbul, 2000, ss. 466-471.

Akgündüz, Ahmet. “Başlık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1992, ss. 131-133.

Aras, Mehmet Özgü. İslâm’a Göre Çok Evlilik, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 24, Konya, 183-188.

Atar, Fahrettin. “Mahâlea”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 30, İstanbul, 2010, ss. 399-402.

Atar, Fahrettin. “Nikâh”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 30, İstanbul, 2010, ss. 112-117.

Ateş, Ali Osman. **İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Âdetleri**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2. Baskı, 2014.

Aydın, Mehmet Âkif. “Mehir”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 28, Ankara, 2003, ss. 389-391.

Aydın, Mehmet Âkif. “Aile”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul, 1989, ss. 196-200.

Azimli, Mehmet. Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Tartışmalarında Savunmacı Tarihçiliğin Çıkıması, **İslâmi Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 16, sayı: 1, 2003, ss. 28-37.

Bakdır, Mustafa. "İhdâd", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 21, İstanbul, 2000, ss. 530-532.

Başaran Selman. "Fâtıma bint Kays", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 12, İstanbul, 1995, s. 227.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892) **Ensâbü'l-Eşrâf**, I-XIII, thk. Süheyl Zekkar, Beyrût, 1997. (Türkçesi: Hikmet Akdemir, **Ensâbü'l-Eşrâf**, İlk Harf Yayınevi, İstanbul, 2018.)

Belâzürî, **Fütûhu'l-Büldân**, Müessesetü'l Maarif, 1987, Beyrut.

Bozkurt, Nebi. "Fuhuş", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 13, İstanbul, 1996, ss. 211-214.

Bozkurt, Nebi. **Hadis'te Folklor ve Eğlence**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 1997.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl (ö. 256/870) **el-Câmiü's-Sahîh**, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002.

Cevâd Ali. **el-Mufasssal fî Târîh'il-Arab Kable'l-İslâm**, 3. Baskı, Câmiatü Bağdat, Bağdat, 1993.

Coşkun, Selçuk. Hadislerin Tarihe Arzının Uygulamadaki Bazı Problemleri (Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme), **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı: 20, 2004, ss. 177-196.

Çağatay, Neşet. **İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1957.

Çağrııcı, Mustafa. “İffet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 21, İstanbul, 2000, ss. 506-507.

Çağrııcı, Mustafa. “Hilm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 18, İstanbul, 1998, ss. 33-36.

Çelik, Hüseyin. Kur'an'ı Kerim'de Cariyelerle Evlilik Meselesi, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, Kahramanmaraş, 2011, ss. 137-173.

Çubukçu, Asri. “Manzûr b. Zebbân”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 28, Ankara, 2003, s. 35.

Demircan, Adnan. “Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik”, **İSTEM**, Sayı: 2, Konya, 2003, ss. 9-32.

Demircan, Adnan. Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh, **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt: 49, Sayı: 3, 2013, ss. 21-42.

Döndüren, Hamdi. “Îlâ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 22, İstanbul, 2000, ss. 61-62.

Dönmez, İbrahim Kâfi. “Müt'a”, **Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 32, İstanbul, 2006, ss. 174-180.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889) **Sünen**, Dâru'r-Risâletil-İlmiyye, Beyrut, 2009.

ed-DÎB, Abdülazîm Mahmûd. “Çeyiz”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul, 1993, ss. 296-297.

el-Medainî, Ebû'l-Hasan b. Muhammed, **Kitâbü'l-mürdifât min Kureyş**, thk: Abdüsselâm Harûn, Mısır, 1972.

en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915) **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk: Râid b. Sabri b. Alfah, 2. Baskı, Dâru'l- Hadâra li'n-neşri ve't-tevzi', Riyad, 2015.

Erkocaaslan, Recep. Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber ile Evlilik Yaşı, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 51, 2017, ss. 1234- 1247.

es-Süheylî, Ebû'l- Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Ebû'l-hasan (ö.581/1185), **er-Ravd'ul-ünûf fi Tefsir'il-Siretü'n-Nebeviyye li-İbn Hişam**, 1971.

et-Taberî Muhammed b. Cerîr, **Târihu'-Ümem ve'l-Mülûk (Târîhü't-Taberî)**, Dâru't-türâs, Beyrut, 1967.

et-Taberî Muhammed b. Cerîr, (ö.310/922) **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk: Abdullah b. Abdü'l-Muhsin et-Türkî, 1.baskı, Dâru Hicr, Kahire, 2001. (Türkçesi: Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar Yayınevi, İstanbul, 1996.)

et-Tirmizî, Ebu Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (ö. 279/892) **Sünen**, I-VI, Dâru'l-Garbi'l-İslâmi, Beyrut, 1996.

ez-Zührî, (ö. 124/742) Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihâb, **el-Meğazi'n-nebeviyye**, thk. Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fıkr, Lübnan. (Türkçesi: Mehmet Nur Akdoğan, **el-Meğazi**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.)

Fayda, Mustafa. "Bedir", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İstanbul, 1992, ss. 325-327.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Dârünnedve", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 8, 1993, İstanbul.

Güleç, Hasan. “Şiğar”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 39, İstanbul, 2010, s. 142-143.

Günaltay, Şemseddin. **İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri**, Ankara Okulu Yayınevi, Ankara, 2013.

Günaltay, Şemseddin. **İslâm Öncesi Arap Tarihi**, Ankara Okulu Yayınevi, Ankara, 2015.

Gündüz, Ahmet. “Esbâb-ı Nüzul Işığında Hz. Zeyneb’in Evlilikleri ve Nâzil Olan Hükümler”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 30, 2013, ss. 167-193.

Hamidullah, Muhammed. **İlk İslâm Devleti**, çev. İhsan Süreyya Sırma, Beyan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 48.

Hamidullah, Muhammed. **İslâm Peygamberi**, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004.

İbn Habîb, Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr, **el-Muhabber** (ö.245/860), Dâiratü’l-Maârifî’l-Osmaniyye, Haydarabat, 1942. (Türkçesi: Adem Apak ve İsmail Güler, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018.)

İbn Habîb, Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr, **el-Münemmak fî Ahbâri Kureys**, thk. Hurşîd Ahmed Fârûk, Beyrut, 1985.

İbn Hacer, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), **Fethü’l-Bârî fî Şerhi Sahîhi’l-Buhârî**, I- XIII, Darû’l-Marife, Beyrut, 1379. (Türkçesi: Komisyon, **Fethü’l-Bârî**, I-XV, Polen Yayınları, İstanbul, 2011.)

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvîd, 1.baskı, Dâru'l-Kütibi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

İbn Hibbân, Ebu Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), **es-Sîretü'n-nebeviyye ve Ahbârû'l-Hulefâ**, el-Kütûbi's-Sekafiye, Beyrût, 1996.(Türkçesi: Harun Bekiroğlu, **es-Sîretü'n-nebeviyye ve Ahbârû'l-Hulefâ**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2017.)

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö.218/833) **es-Sîretü'n-nebeviyye**, I- IV, Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l- Kitabi'l-Arabi, Beyrût, 1990.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk Yesâr (ö. 151/768) **Sîretü'n-nebeviyye**, thk. Ahmed Ferid Mezidî, Dâru'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrût, 2004.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887) **Sünen**, Dâru'l-İhyâ'il-Kütûbi'l-Arabiyye, Kahire, 2009.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (ö. 711/1311) **Lisânu'l-Arab**, Dâru'l-Maarif, Kahire, 1785.

İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd (ö. 230/ 845) **et-Tabakâtü'l- Kübrâ**, I-X, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l- Hancı, Kahire, 2001. (Türkçesi: Komisyon, **Tabakât**, I-X, Siyer Yayınları, İstanbul, 2014.)

İbn Zebâle, Ebû'l-Hasen Muhammed b. el- Hasen el-Mahzûmî (ö. 199/814'ten sonra), **Müntehab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî**, rivayet eden: Zübeyr Bekkâr, b.y.y. , b.t.y. (Türkçesi: Abdurrahman Çırak, Zebâle **Ahbârû'l-Medîne**, 189-224 (Ezvâci'n-Nebî bölümü) Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2018.)

Kahraman, Abdullah. Mut'a Nikâhı Hakkında Bazı Mülâhazalar, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2007, Sayı: 9; ss. 153-170.

Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Süleym", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, ss. 330-331.

Kasapoğlu, Abdurrahman. İslâm'a Göre Evlilikte Eşler Arasındaki Uyum Sorunu, **Bilimname**, sayı: 12, Kayseri, 2007, ss. 137-161.

Kaya, Remzi, "Ehl-i Kitab", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 10, İstanbul, 1994.

Kevser Kâmil Ali, Salim Ögüt. "Çok Evlilik", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul, 1993, ss.365-369.

Martı, Huriye. "Ümmü Külsûm bint Ukbe", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 42, İstanbul, 2012, s. 325.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik, **el-Muvattâ**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut, 1985.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875) **el-Câmiü's-Sahîh**, Dâru Tayyibe, Riyad, 2006.

Metin, İsmail. Batı'da Hz. Muhammed'in kişiliğine ve evliliklerine yaklaşımlar, "**Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**", Cilt: 9, Sayı: 45, 2016, ss. 1023-1032.

Öge, Ali. Çok Eşle Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış, **Mehir**, 1998, ss. 105-108.

Özkan, Halit. "Zeyneb bint Ali", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 44, İstanbul, 2003, ss. 356-357.

Öztürk, Mustafa. **Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın**, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2012.

Pekdemir, Şevket. Evlilikte Denklik Konuları Üzerine Bir Değerlendirme, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 1, 2015, ss. 113-149.

Sakallı, Talat. “ Ebû'l-Âs”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 10, İstanbul, 1994, ss. 293-294.

Savaş, Rıza. **İslâm'ın İlk Asrında Kadın**, Siyer Yayınları, İstanbul, 2017.

Savaş, Rıza. Tarihi Seyri İçinde Kadının Sosyal ve Siyasi Konumu, **İslâm'ın Işığında Kadın**, Ankara, 1998, T.D.V. Kadın Kolları Konferans ve Panelleri 1996-1997 ss. 129-138.

Savaş, Rıza. “Cüveyriye bint. Hâris”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 8, İstanbul, 1993, s. 146.

Savaş, Rıza. Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım, **D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, 1995, ss. 139-144.

Seyyar, Ali. İslâm'da Özürlülük Algısı ve Hz. Muhammed'in Engelli İnsanlara (Sosyal Koruma Kapsamına Yönelik) Uyguladığı Psiko-Sosyal Yöntemler, **Din, Felsefe ve Bilim Işığında Engelli Olmak ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, 2012, ss. 225-238

Soysaldı, Mehmet. Nisâ Suresi 24. Ayeti Işığında Mut'a Nikâhı, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Elâzığ, 1997, Sayı: 2, ss.165-184.

Uslu, Recep. “Hasan b. Hasan b. Ali”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 16, İstanbul, 1997, s. 324.

Uzun, Taceddin. “Temîm b. Übey”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 40, İstanbul, 2011, ss. 422-423.

Ünal, Yavuz. Hadis Verilerine Göre Mut’a Nikâhı, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun, 1993, Sayı: 7, ss. 155-179.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/ 823); **Kitâbü’l-Meğâzî**; thk. Marsden Jones, London, 1965.

W. Heffening, “Nikâh”, **Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi (MEBİA)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt: 9, s. 257-273.

Watt, W. Montgoamery. **Muhammed at Medina**, Oxford (Clarendon Press), 1972. (Türkçesi: Hayrullah Örs, **Hız. Muhammed**, İstanbul, 1963.)

Yaman, Ahmet. Evlilik Öncesi İlişkiler, **Mehir**, 1999, ss. 25-28.

Yaman, Ahmet. “Zihâr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 44, İstanbul, 2013, ss. 387-390.

Yaran, Rahmi. “Düğün”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 10, İstanbul, 1994, ss. 15-16.

Yatkın, Nihat. İslâm’da Evlilik ve Eş Seçiminde Dindarlığın Tercih Edilmesi, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 33, Erzurum, 2010, ss. 48-61.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (ö. 1878/ 1942) **Hak Dini Kur’an Dili**, His Matbaacılık, İstanbul, 1970.

Zebîdî, Ebû’l Abbâs Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîdü’s-sarih**, 4. Baskı, trc. Kamil Miras, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978.